Seria *Collegium. Sociologie. Antropologie* este coordonată de Elisabeta

Jacques Coenen-Huther este doctor în ştiinţe sociale al Universităţii Libere din Bruxelles şi coordonator de proiecte de cercetare sociologică la Universitatea Toulouse II. A predat socio logia la Universitatea din

www.polirom.ro

Jacques Coenen-Huther, *Sociologie des elites*

© ARMAND COLIN, 2004

© 2007 by Editura POLIROM, pentru prezenta traducere

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4, P.O. Box 266, 700506
Bucureşti, B-dul LC. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33; O.P. 37,
P.O. Box 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

COENEN-HUTHER, JACQUES
Sociologia elitelor / Jacques Coenen-Huther;
trad, de Mihai Ungurean. - Iaşi: Polirom, 2007
Bibliogr.
Index

Jacques Coenen-Huther

SOCIOLOGIA ELITELOR

Traducere de Mihai Ungurean

POLIROM
2007

Cuprins

Introducere.....7
Capitolul 1 — 0 întrebare clasică: elita sau elitele? ... 13
Dubla concepţie paretiană..... 16
Opoziţia elită/mase 22
Elitele : competiţie sau specializare? 30
Elitele ca minorităţi.....36
Elitele şi lupta de clasă 41
Elită sau elite : diversitate a punctelor de vedere .46
Capitolul 2 - Elita - clasă conducătoare.....51
Tendinţa spre oligarhizare.....54
Elita guvernamentală.....63
Elita puterii 73
Elitele şi democraţia..... 81
Capitolul 3 - Elitele ca grupuri de influentă 93
Elite productive şi neproductive.....93
Teoriile despre „noua clasă" tehno-birocratică. . 101
Teoriile manageriale moderne 104
Elitele şi capacitatea lor de influenţă.....109
Elitele puterii şi elitele notorietăţii.....123

Capitolul 4 - încercări de tipologie şi abordări empirice **133**

Elita : un obiect socialmente preconstruit... **134**

Elitele : criterii de clasificare..... **136**

Dimensiunile pertinente de analiză **148**

Elitele cu orientare locală sau cosmopolită.. **154**

Elitele strategice şi cercetarea empirică..... **159**

Capitolul 5 - Selecţia, reproducerea şi circulaţia elitelor **167**

Formarea şi selecţia elitelor..... **167**

Recrutarea elitelor politice..... **175**

Configuraţiile elitelor şi evoluţia lor..... **184**

Circulaţia şi reproducerea elitelor..... **19**

Concluzie 201

Bibliografie **20**

Index de nume proprii..... **5**

Index tematic..... **21**

Introducere

Dacă vom consulta un dicţionar al limbii franceze larg utilizat, cum ar fi *Le Petit Robert*, ne vom da seama imediat că uzul curent atribuie două semnificaţii distincte termenului *elită.* El se referă atât la persoanele considerate ca fiind cele mai bune sau cele mai remarcabile într-un anumit grup, cât şi la persoanele care, într-o privinţă sau alta, ocupă primul loc într-un ansamblu dat. Aşadar, în ambele cazuri, avem de-a face cu o categorie relativ restrânsă de indivizi, care se disting într-un anumit fel de toţi cei care nu fac parte din elită şi care, în raport cu ei, constituie „masa”

Cele două accepţii ale elitei pot intra fie într-un raport de juxtapunere, fie într-unul de opoziţie. într-adevăr, putem considera implicit ca admis faptul că, sub orice raport, excelenţa este cea care permite

cum ar fi *elitist* sau *elitism,* ne vom convinge foarte rapid că suntem confruntaţi cu o serie de noţiuni frecvent încărcate cu conotaţii negative pentru opinia publică. Citim aici că elitismul favorizează şi selecţionează o elită *în detrimentul* majorităţii. Iar expresia dată ca exemplu se referă la un învăţământ care *suferă* de *boala* elitismului.

De fapt, în acest caz, *Le Petit Robert* reflectă concepţiile cele mai răspândite în epoca noastră. Este suficient să citim ziarele sau să ascultăm conversaţiile din jurul nostru pentru a ne convinge de acest lucru. Termenul *elită,* utilizat la singular sau la plural, şi derivaţii săi *elitist, elitism* sunt întrebuinţaţi cel mai adesea cu scopul de a dezaproba sau de a respinge. Giovanni Busino (1992, p. 4) afirmă: *„Elitism, elitist. elitar* (cu sau fără determinanţi) sunt tot atâtea cuvinte încărcate cu conotaţii negative, depreciative chiar". în zilele noastre, a califica un proiect ca fiind elitist înseamnă, în cele mai multe cazuri, a-1 descalifica. A trata o persoană drept elitistă înseamnă a pune la îndoială legitimitatea opiniei sale. Ar fi excesiv să vedem în asta un fel de insultă, dar, în orice caz, se recurge la

acceptabile într-o anumită societate, intr-o epocă dată. Cel de-al treilea este principiul solidarităţii: el se referă la prezervarea legă-turii sociale, pe care nişte inegalităţi excesive ar pune-o în pericol. Principiul satisfacerii generalizate a nevoilor considerate ca fiind „normale” şi cel al prezervării prioritare a legăturii sociale impun nişte criterii de apreciere izvorâte dintr-o logică a nivelării sociale. Ele nu agreează câtuşi de puţin ideea unei elite care să se detaşeze de masă. Principiul retribuirii echitabile a meritului ţine de o logică opusă. Pe el se fondează ideea de meritocraţie, ce corespunde întru totul noţiunilor de *excelenţă* şi de *preeminenţă* a celor mai buni. Pentru a rămâne compatibil cu aspiraţia către egalitate, principiul meritului implică totuşi egalitatea şanselor la început de drum, despre care nu se poate spune că a fost vreodată o realitate faptică, ţinând cont de mecanismele reproducerii sociale la a căre scoatere în evidenţă a contribuit sociologia. Persistenţa privilegiilor native ale unora alimentează o dezbatere permanentă în privinţa necesităţii de a institui nişte proceduri care să vizeze eliminarea

de valorile şi de interesele sale, când, în sfârşit, ca un sinonim eufemistic pentru noţiunea de *clasă dominantă.* O teorie a elitelor va fi prezentată fie ca un substitut al teoriei luptei de clasă, fie ca o complinire binevenită a acesteia, fie chiar ca un instrument ideologic de neutralizare a gândirii marxiste sau neomarxiste. Oricum, sociologii care şi-au ales ca obiect studierea elitei - sau a elitelor - s-au considerat îndreptăţiţi să constate că orice societate empiric observabilă comportă una sau mai multe categorii de persoane care se consideră ori s-au considerat ca aparţinând unei elite, fie la nivelul societăţii luate în ansamblu, fie, dimpotrivă, într-un domeniu particular de activitate. Rezultă o mare varietate de perspective teoretice şi de orientări metodologice ale căror detalii trebuie să le limpezim. Este ceea ce ne vom strădui să facem în cuprinsul acestei cărţi, sprijinindu-ne mai ales pe lucrările de sinteză ale lui Giovanni Busino (1988 şi 1992), căruia i se datorează şi ediţia de opere complete ale lui Vilfredo Pareto.

Problema majoră care a făcut obiectul a numeroase controverse

face obiectul unor judecăţi diverse, iar propriul sentiment de apartenenţă poate să nu coincidă cu reputaţia pe care o datorează unor elemente exterioare lor. Despre toate acestea va fi vorba în capitolul 4. La fel, în cazul diverselor grupuri de influenţă, elita conducătoare se recrutează după modalităţi care pot varia mult de la un regim la altul. Orice elită se reproduce sau se transformă în egală măsură, iar acest

Capitolul 1

O întrebare clasică: elita sau elitele?

Termenul *elită* este utilizat în mod curent la singular sau la plural. Astfel, se va vorbi despre „elita naţiunii" sau despre „elitele care ne guvernează". Va fi evocată elita militară sau cea din domeniul sportului. In schimb, va fi menţionată necesitatea de „a forma elitele" şi se va vorbi despre „elitele locale". Aceste câteva expresii pe care oricare dintre noi le poate identifica zilnic în mass-media reflectă polisemia unui termen care vehiculează sensuri distincte. Singularul şi pluralul se suprapun frecvent - dar nu întotdeauna - unei distincţii între excelenţă şi preeminenţă.

A vorbi despre elită la singular înseamnă a-i diferenţia pe cei mai buni dintr-un anumit domeniu de activitate de indivizii obişnuiţi, adică de toţi cei care, fără a fi lipsiţi de anumite

influenţează viaţa unui popor sau relaţiile internaţionale. Această asimilare a noţiunii de *elită* cu elita guvernamentală poate avea două semnificaţii diferite. Ea poate acredita ideea că cei care se află în posturile de comandă şi cu responsabilităţi sunt „cei mai buni", prin faptul că au într-o mai mare măsură decât alţii calificările potrivite pentru a exercita funcţiile pe care şi le asumă. în acest caz, folosirea termenului *elită* echivalează cu o legitimare implicită a alcătuirii cercurilor conducătoare: cei care guvernează sunt realmente cei mai apţi să guverneze şi guvernează pentru că sunt cei mai apţi s-o facă. Echivalenţa dintre elită şi elita guvernamentală se mai bazează şi pe o altă concepţie, apropiată, dar distinctă. într-adevăr, ea poate deriva din sentimentul că membrii elitei guvernamentale au în cel mai înalt grad anumite talente, dar este vorba nu atât despre capacitatea de a guverna, cât despre caracteristici care facilitează accesul la eşaloanele superioare ale aparatului de stat. în acest caz, judecata emisă la adresa persoanelor în cauză nu mai implică ideea de competenţe deasupra nivelului comun, ci pe aceea a

accepţii ale termenului *elită* şi sensurile la care trimit. Busino consideră că...

> **...uzul curent sfârşeşte prin a da cuvântului *elită* o accepţie proprie - desemnând minoritatea care, într-o societate determinată, dispune la un moment dat de un prestigiu, de nişte privilegii ce decurg din calităţi naturale valorizate la nivel social (de exemplu, rasă, sânge etc.) sau din calităţi dobândite (cultură, merite, aptitudini etc.) (1992, p. 4).**

înaintea lui, Lasswell, după ce atrăsese atenţia asupra caracterului în mod necesar inadecvat al oricărei definiţii unice, propunea caracterizarea elitei în termeni foarte generali prin influenţă: „Dacă influenţa este împărţită în mod egal, fiecare participant la o situaţie aparţine elitei. Dacă partajul este inegal, cei mai influenţi sunt caracterizaţi drept elită" (1965, pp. 4-5). La rândul său, Putnam considera că răspunsul la întrebarea „Cine conduce?" sau „Cine guvernează?" este cel care permite indirect definirea elitei, localizând-o, în acelaşi timp. Dar, pentru el, criteriul decisiv era un element care ţine de putere : anumite persoane au mai

Dubla concepţie paretiană

Vilfredo Pareto (1848-1923) este unul dintre sociologii care au evidenţiat în modul cel mai clar imposibilitatea de a face o alegere între utilizarea la singular sau la plural a termenului *elită.* Este şi ceea ce menţionează Boudon şi Bourricaud în *Dictionnaire critique de la sociologie* la rubrica intitulată semnificativ „Elite(s)" (pp. 213-220). De fapt, Pareto pleca de la două definiţii distincte ale elitei : o definiţie cu caracter general ce reclamă pluralul şi una cu o aplicaţie mai restrânsă, ducând la noţiunea de *elită conducătoare,* care se potriveşte mai bine cu singularul. Aceste două definiţii apar atât în *Les Systèmes socialistes* (1902-1903), cât şi în *Traité de sociologie générale* (1916) şi nu există nici o schimbare de concepţie între aceste două lucrări majore, contrar celor sugerate de Bottomore (1964, p. 2). Cel mult, în această privinţă, putem semnala o evoluţie a formulărilor şi ceva mai multă sistematizare în *Traité.*

Definiţie generală

Definiţia generală se bazează pur şi simplu pe ideea de excelenţă într-o activitate oarecare.

> **De exemplu, celui care excelează în profesia sa îi vom da un 10. Celui care nu reuşeşte să aibă nici un singur client îi vom da 1, astfel încât să-i putem da 0 celui care-i într-adevăr cretin. (Pareto, 1916, § 2027)**

întrucât scorul de excelenţă are la bază compararea nivelurilor de performanţă, în acest sens foarte general, noţiunea de *elită* nu are sens decât în interiorul unei activităţi particulare, oricare ar fi ea. Aşadar, în acest sens, n-am putea avea decât *elite.* Orice judecată de valoare este exclusă din aprecierea performanţei. Pareto îşi alege în mod deliberat exemplele, în aşa fel încât să risipească orice neînţe-legere în această privinţă.

> **Unui escroc abil, care înşală oamenii şi se pricepe să evite rigorile Codului Penal, îi vom da 8, 9 sau 10, în funcţie de numărul naivilor care i-au căzut în plasă şi de sumele de bani cu care i-a păcălit. Bietului escroc ce fură un serviciu de masă de la hangiul care l-a ospătat şi se**

Calităţile sfântului Francisc din Assisi, de exemplu, sunt cu totul altele decât cele ale lui Krupp. Cei care cumpără tunuri de oţel au nevoie de un Krupp, şi nu de un sfânt Francisc din Assisi (*Pareto*, 1902, p. 8).

în această privinţă, Pareto este foarte clar: „Să formăm deci o clasă cu cei care au indicii cei mai ridicaţi în branşa în care-şi desfăşoară activitatea şi să dăm acestei clase numele

----------Indicii capacităţii după Pareto —

§ 2027. Aşadar, să presupunem că, în fiecare domeniu al activităţii umane, atribuim fiecărui individ un indice care să corespundă capacităţilor sale, aşa cum am da note la examene, la diferite materii care se predau la şcoală. De exemplu, celui care excelează în profesia sa îi vom da un 10. Celui care nu reuşeşte să aibă nici un singur client îi vom da 1, astfel încât să-i putem da 0 celui care-i într-adevăr cretin. Celui care a ştiut să câştige milioane în mod cinstit sau nu îi vom da 10. Celui care câştigă doar mii de franci îi vom da 6. Celui care câştigă numai cât să nu moară de foame îi vom da 1. Celui care este internat într-un azil pentru săraci îi vom da 0. Femeii politice care, la fel ca Aspasia lui Pericle, ca doamna de Maintenon a lui Ludovic al XIV-lea sau ca doamna de

de har, ce pune oamenii pe fugă atunci când le recită sonetele
sale, îi vom da 0. Pentru jucătorii de şah vom putea avea indici
mai precişi, luând în seamă numărul şi dificultatea partidelor pe
care le-au câştigat. Şi aşa mai departe, pentru toate domeniile de
activitate ale oamenilor.

Definiţie restrânsă

In afara definiţiei generale, bazată exclusiv pe un criteriu de excelenţă, găsim la Pareto şi o definiţie mai restrânsă, având la bază o simplificare dihotomică a ierarhiei sociale, în care elita este asimilată unei clase sociale. Criteriul de selecţie ce permite această asimilare este prezentat cu cea mai mare claritate în *Les Systèmes socialistes.*

Pentru aceasta, trebuie ca „oamenii să fie ierarhizaţi după gradul lor de influenţă şi de putere politică şi socială" (p. 8). „Aşadar, populaţia este împărţită în două straturi : stratul inferior, cel străin elitei [...], şi stratul superior, elita..." (1916, § 2034) Pentru studierea condiţiilor echilibrului social, scrie Pareto, se impune ca elita să fie împărţită în două : „cei care, direct sau indirect, joacă un rol notabil în

literar, după trăsăturile lor morale etc. -, vor rezulta probabil curbe cu forme mai mult sau mai puţin asemănătoare celei pe care tocmai am găsit-o pentru distribuirea bogăţiei (1902, p. 7).

Această curbă a distribuirii bogăţiei este ilustrarea ideii de clasă. Ea rezultă „dintr-un număr destul de mare de trăsături bune sau rele, de altfel, al căror ansamblu este favorabil reuşitei individului care caută bogăţia sau care, dacă a găsit-o, o păstrează" (*ibidem*, p. 8). Acela este momentul coincidenţei, cel puţin parţiale, dintre influenţa şi puterea politică şi socială, pe de o parte, şi bogăţie, pe de altă parte. „Clasele aşa-zis *superioare* sunt, în general, şi cele mai bogate."

{ibidem)

Pentru Plareto, acestea sunt clasele care constituie elita sau aristocraţia, în sensul primar, etimologic al termenului, adică cei mai buni. în ipoteza unui echilibru social, superioritatea politică şi socială se sprijină pe o formă de excelenţă : majoritatea indivizilor ce aparţin elitei apar ca fiind dotaţi în cel mai înalt grad cu anumite caracteristici care asigură puterea, acestea putând, de altfel, să facă obiectul unor judecăţi pozitive sau negative. Dar, mai spune

criterii decât acela al excelenţei şi revelează instabilitatea echilibrului social. în numeroase domenii ale activităţii umane, „etichetele sunt obţinute direct de către fiecare individ” Dimpotrivă, în ceea ce priveşte elita...

> **...o parte a etichetelor sunt ereditare; de exemplu, cea a averii [...]. Cel care a primit o moştenire considerabilă este numit cu uşurinţă senator în unele ţări sau este ales deputat, plătindu-i pe alegători... (*ibidem*, § 2036).**

Astfel, adaugă Pareto, „averea, rudele, relaţiile sunt şi ele utile [...] şi fac în aşa fel încât cuiva care n-ar trebui s-o aibă să-i fie atribuită eticheta elitei în general sau a elitei guvernamentale în particular” ***(ibidem).***

Relaţiile dintre cele două definiţii

Luând în consideraţie elementele care interferează cu criteriul excelenţei, cea de-a doua definiţie este cea care joacă rolul cel mai important în sociologia lui Pareto şi care constituie fundamentul teoriei sale asupra circulaţiei elitelor. Totuşi, dacă prima definiţie este relativ puţin utilizată, aşa cum notează Bottomore

(Lopreato şi Alston, 1970; Eisermann, 1989). Aşa cum arată primii (1970, p. 94), în scopuri euristice, se poate presupune că poziţiile membrilor elitei guvernamentale sunt ocupate de cei care sunt realmente cei mai calificaţi pentru a exercita aceste funcţii. în acest caz, aptitudinile clasei conducătoare justifică efectiv eticheta de elită care i-a fost aplicată. Dar aceasta nu corespunde decât unei stări de „liberă circulaţie a elitei", necomportând nici un factor particular - într-o stare de echilibru social perfect, am putea zice sau, cel puţin, unei stări de echilibru temporar, observabil numai în momentul accederii unei clase conducătoare la putere. Numeroasele derive în raport cu modelul ne conduc la cea de-a doua definiţie a elitei şi fac obiectul teoriei paretiene a circulaţiei elitelor, care va fi tratată într-unul dintre capitolele următoare.

Distincţia operată de Pareto între elita guvernamentală şi elita neguvernamentală pare să indice un interes mai ridicat pentru elita politică decât pentru celelalte. Vom regăsi prioritatea acordată astfel elitei politice şi la numeroşi teoreticieni de mai târziu. Această atenţie particulară nu pare să derive dintr-o supravalorizare a

mult sau mai puţin organizată, anumite persoane au mai multă putere decât altele, oricare ar fi baza acestei puteri şi modalităţile de exercitare. Acest adevăr a fost multă vreme înrădăcinat în experienţa societăţilor tradiţionale. Evident, este cazul Vechiului Regim francez, pe care Frédéric Le Play îl preamăreşte atunci când afirmă că...

> **...în orice societate prosperă, fiecare respectă îndatoririle de subordonare fixate de tradiţia speciei umane. Fiul ascultă de tată, soţia de soţ, servitorul de stăpân, cetăţeanul de autoritatea civilă ; de fapt, toţi se supun recomandărilor legii divine. Regulile supunerii, stabilite prin lege sau prin cutumă, prevăd obligaţii absolute pentru subordonat, chiar şi în cazul în care şeful nu-şi face în întregime datoria. Nesupunerea va fi pedepsită în toate cazurile (1941, II, p. 24).**

Pe această viziune a ierarhiilor imuabile vine să se grefeze ideea la care aderă şi Alexis de Tocqueville, potrivit căreia puterea antrenează responsabilităţi sporite :

> **Respectul datorat principiului autorităţii nu permite fixarea prin lege cu aceeaşi precizie a cazurilor de pedepsire a şefilor care nu şi-au făcut datoria. Din această cauză, superiorul care comite un abuz e mai vinovat şi mai periculos pentru ordinea publică decât**

în cazul domeniului politic, noţiunea de *elită* nu presupune nicidecum că gestionarea problemelor publice ar fi mai puţin treaba unei minorităţi desprinse de marea masă a populaţiei.

Gaetano Moşea (1858-1941), considerat, în general, un clasic în materie, scrie cu privire la aceasta:

> în toate societăţile reglementar constituite în cadrul cărora există ceea ce numim guvern, nu vedem doar felul în care autoritatea acestuia din urmă se exercită în numele poporului, al unei aristocraţii dominante sau al unui suveran unic..., ci regăsim în mod constant altceva: guvernanţii, cei care dispun de puterile publice şi le exercită, nu rămân decât o minoritate, dedesubtul căreia se află un mare număr de persoane care nu participă niciodată în mod *real* şi în nici un fel la guvernare şi nu fac decât s-o suporte (1884, p. 19).

în felul acesta, se impune o distincţie între guvernanţi şi guvernaţi, care se suprapune opoziţiei elită/mase. Dincolo de această diviziune fundamentală, apare la Moşea noţiunea de *clasă politică*, mai mult sau mai puţin comparabilă cu elita guvernamentală a lui Pareto. Oricare ar fi regimul sau ţara, e nevoie de „o maşinărie guvernamentală, o organizaţie compusă, firește, dintr-o minoritate numerică prin

...este suficient [...] să considerăm eterogenitatea socială (sau distincţia elitei de mase) ca o trăsătură structurală a oricărei societăţi cunoscute [...], pentru a ajunge nu la fascism sau la democraţie, ci, indiferent de împrejurări sau de toanele discipolului, la una sau la alta dintre ele (p. XXIV).

De fapt, timp de secole, împărţirea inegală a puterii a fost considerată ca fiind normală, mergând de la sine. Abia în secolul al XVIII-lea a apărut printre filosofi ideea că toţi cetăţenii sunt chemaţi să-şi împartă în mod egal puterea (Putnam, 1976, p. 2). Aşa s-a ajuns să se poată

— Gaetano Moşea

(1 aprilie 1858, Palermo - 8 noiembrie 1941, Roma)

Politolog şi sociolog italian. După studii de drept şi ştiinţe politice, Moşea a predat dreptul constituţional la Universitatea din Palermo, economia politică la Universitatea din Torino, ştiinţe politice la Universitatea din Milano şi istoria doctrinelor politice la Universitatea din Roma. Este considerat, alături de Robert Michels şi Vilfredo Pareto, unul dintre clasicii şcolii italiene de sociologie politică. Este autorul noţiunii de *formulă politică*, prin care clasa conducătoare îşi legitimează puterea. După ce a furnizat

O poziţie metodologică nouă

Teoreticienii moderni ai elitelor, Gaetano Moşea şi Vilfredo Pareto, dar şi Robert Michels (1876-1936), vor fi calificaţi drept „machiavellieni” de către James Burnham şi apoi de alţii, pentru a fi marcată astfel datoria intelectuală pe care o au faţă de un gânditor

----------Robert Michels—
(9 ianuarie 1876, Kôln - 3 mai 1936, Roma)

Michels a fost un economist şi un sociolog germano-italian. împiedicat să-şi facă o carieră universitară în Germania din cauza activităţilor sale politice şi sindicale, a predat la universităţile din Bruxelles, Paris, Torino, Basel, Perugia şi Florenţa. Considerat, alături de Vilfredo Pareto şi de Gaetano Moşea (care l-a influenţat în mod direct), drept unul dintre clasicii şcolii italiene de sociologie politică, el este cunoscut mai ales pentru „legea de bronz a oligarhiei", inspirată din experienţa sa în mediile socialiste şi sindicale. La rândul său, a inspirat cercetările de sociologie

Machiavelienii furnizează elemente pentru o concepţie pozitivistă a sociologiei politice, dar şi luări de poziţie doctrinare antidemocratice şi antisocialiste. Din punct de vedere strict ştiinţific, orientarea

dominaţi, emergenţa, oriunde şi oricând, a unei minorităţi - elita - care se impune faţă de o majoritate dezorganizată - masele - sunt considerate de ei tot atâtea legi ale comportamentului uman. Dar evidenţierea a ceea ce ei consideră că sunt nişte constante istorice de o importanţă universală îi face să combată aceste visuri egalitare, care pentru ei sunt absurde din punct de vedere sociologic. „Ţinta polemică a lui Moşea şi Pareto o reprezintă, în general, socialiştii şi solidariştii." (Lottieri, 1999, p. 201) Astfel, ideologicul este în strânsă legătură cu analiticul. Machiavelienii se întâlnesc în acest punct cu adepţii unei concepţii aristocratice a ierarhiei sociale (Edmund Burke, Joseph de Maistre, Louis de Bonald, dar şi Alexis de Tocqueville), care „îşi pun întrebări în privinţa consecinţelor intrării maselor pe scena istoriei" şi care...

> **...opun masele, ca vaste ansambluri de indivizi nediferenţiaţi, fără coeziune sau organizare, liderilor, minorităţilor, elitelor, singurele elemente în stare să garanteze libertăţile împotriva egalitarismului (Businо, 1992, pp. 4-5).**

El consideră că opoziţia elită/mase, concepută ca opoziţia dintre două tipuri de oameni, este totuşi primordială:

> **Diviziunea cea mai radicală ce se poate produce în rândurile omenirii este această sciziune între două categorii de indivizi: cei care cer mult de la ei înşişi, acumulând în mod voluntar îndatoriri peste dificultăţi, şi cei care nu numai că nu cer nimic special de la ei înşişi, dar, întrucât viaţa nu este pentru ei în fiece clipă decât ceea ce este deja, nu se străduiesc să ajungă la nici o perfecţiune şi se lasă antrenaţi ca nişte geamanduri în derivă (*Ortega y Gasset*, 1937, p. 6).**

Dihotomia ideal-tipică astfel prezentată corespunde viziunii tocquevilliene a îmburghezirii generalizate a societăţii şi a prepon-derenţei etosului prozaic al claselor mijlocii. Pe această concepţie a evoluţiei sociale vine să se grefeze o exigenţă de moralitate publică adresată claselor conducătoare noi şi vechi. Privilegiile dobândite prin naştere, avere sau statut atrag după sine anumite îndatoriri: ele trebuie meritate şi este important ca oamenii să se arate demni de ele (Tocqueville, 1964, pp. 30-39; Coenen-Huther, 1997, cap. 1). „Nobleţea - adaugă Ortega y Gasset - se defineşte prin

(1963, voi. 1, p. 133). „în sensul propriu, *Masa*... nu trebuie confundată cu nici un fel de grupare, oricare ar fi aceasta." (*ibidem*, p. 154) Ea constituie una dintre modalităţile categoriei *Noi*, celelalte două fiind *Comunitatea* şi *Comuniunea.* Este vorba despre o formă de sociabilitate prin fuziune parţială, în care fuziunea şi participarea rămân superficiale şi „nu integrează straturile cele mai intime ale *Eului* şi ale *Celuilalt" (ibidem*, p. 147). Din acest punct de vedere, ea constituie gradul cel mai slab al includerii reprezentat de *Noi.* Dimpotrivă, *Comunitatea* şi *Comuniunea* implică grade de intensitate din ce în ce mai puternice. Originalitatea lui Gurvitch în acest sens constă în faptul că propune o relaţie invers proporţională între nivelul fuziunii şi cel al presiunii. Dacă masa reprezintă gradul cel mai slab al fuziunii, ea reprezintă, în schimb, gradul cel mai înalt al presiunii (*ibidem*, p. 151). într-adevăr, atunci când interrelaţiile rămân superficiale, presiunea ansamblului este resimţită ca fiind cea mai puternică, pentru că este percepută ca o forţă exterioară indi-vidului. Invers, atunci când are loc o includere a

sfârşit, fuziunea şi integrarea In *Noi* ajung la un maximum de
intensitate, când multiplii lui Ezyşi ai lui *Celălalt se* deschid şi se
întrepătrund până la limita posibilului şi când, în felul acesta,
profunzimile lor cele mai puţin accesibile sunt cuprinse în par-
ticiparea la ansamblu, aceasta este sociabilitatea de tip

Astfel, prin intermediul unei clasificări foarte generale a formelor de sociabilitate, regăsim antinomia elită/mase : pe de o parte, masa, un vast ansamblu neorganizat, bazat pe forme superficiale, chiar efemere, de sociabilitate, în care individualitatea rămâne foarte expusă pre-

Elitele: competiţie sau specializare ?

Chiar de la început, recurgerea la pluralul termenului *elită* pare să acopere două semnificaţii foarte distincte una de cealaltă. Putem vedea în aceasta o referire la o situaţie de competiţie între mai multe grupuri vizând fiecare preeminenţa. Dar o putem înţelege şi ca fiind consecinţa unei stări de diversificare a societăţii, implicând existenţa unor elite specializate, care au atins excelenţa sau preeminenţa în domenii parti-

Principii de legitimitate diverse

Totuşi, pentru ca noţiunea de *elită* să se poată impune fără ezitare şi să putem admite coincidenţa dintre preeminenţă şi excelenţă, trebuie ca acordul să se facă pe baza unui principiu de legitimitate. Aşa cum notează Ezra Suleiman, „supravieţuirea elitelor depinde de voinţa lor de a exercita puterea şi de capacitatea lor de a-şi făuri o ideologie de care se vor servi pentru a se legitima” (1978 şi 1979, p. 133). Dar această regulă cu caracter general, care se referă la societatea globală şi la guvernul său, poate fi extrapolată *mutatis mutandis* la nivelul diferitelor sectoare de activitate observabile empiric. Orice conceptualizare a societăţii ca sistem social antrenează posibilitatea de a distinge subsisteme mai mult sau mai puţin autonome. Astfel de subsisteme, deşi solidare cu ansamblul, funcţionează pe baza unei scări de valori proprii şi de norme specifice. în această situaţie, în cadrul fiecărui subsistem, definit printr-unul sau mai multe domenii de activitate, trebuie menţinut un consens asupra unui principiu de legitimitate care să asigure preeminenta unei categorii

culturale. Toate contribuie, în felul lor, la ceea ce Raymond Boudon şi François Bourricaud numesc „pilotarea sistemelor sociale" (1982, p. 219), dar fiecare deţine propriul profil, corespunzător unor criterii de excelenţă şi de reuşită diferite. Aşadar, avem de-a face cu nişte elite relativ specializate, ale căror activităţi contribuie la echilibrul ansamblului, dar acesta nu este asigurat decât într-un climat de competiţie permanentă. Elitele culturale îşi vor utiliza, în anumite cazuri, autoritatea morală pentru a interveni pe terenul propriu al elitelor politice. Acestea se vor strădui să impună comportamentului elitelor economice anumite reguli, care vor pleda însă pentru cea mai mare libertate de manevră posibilă, în timp ce elitele juridice vor încerca să stabilească şi să impună respectarea normelor de aplicare generală. Aşadar, ceea ce menţine o situaţie de echilibru mereu repusă în discuţie este amestecul de specializare funcţională şi de competiţie.

Echilibrul dinamic al câmpurilor

Ideea de echilibru dinamic poate fi exprimată şi în maniera propusă de Pierre Bourdieu, în termeni de câmpuri, în sensul ne

dominante. Ei ţin de elită în două moduri. Pe de o parte, şi-au asigurat efectiv o poziţie de preeminenţă ; pe de altă parte, au reuşit să stabilească echilibrul cel mai nefavorabil între diferitele specii de capital (cultural sau economic) ce asigură supremaţia în câmp (Bourdieu, 1994, p. 56). La Bourdieu, principiul de legitimitate care permite impunerea noţiunii de *elită* este rezultatul unor acţiuni în sensuri diferite. Nu există...

> **...efect simplu şi direct al acţiunii exercitate de către un ansamblu de agenţi („clasă dominantă") învestiţi cu putere de coerciţie, ci efectul indirect al unui ansamblu complex de acţiuni care iau naştere în cadrul reţelei de constrângeri încrucişate pe care fiecare dintre dominatori, dominat astfel de structura câmpului prin care se exercită dominaţia, o suferă din partea tuturor celorlalţi (*ibidem*, p. 57).**

Fie că s-a recurs la noţiunea de *câmp*, fie că s-a păstrat limbajul mai tradiţional al subsistemelor, competiţia dintre domeniile de activitate este una dintre comportamentele echilibrului dinamic al oricărui sistem social şi se poate traduce printr-o situaţie de concurenţă între elite specializate. Bourdieu furnizează un exemplu

însă un anumit sentiment de indispoziţie l-a marcat multă vreme. Pentru unii dintre colegii săi de la Sorbona, Aron nu era decât un ziarist în căutarea unui plus de prestigiu venit dintr-o poziţie academică, dar compromiţător pentru instituţia universitară (Aron, 1983, pp. 219 şi 336-337). în prezent, se observă că fenomenul este invers. A combina aprecierea colegilor cu recunoaşterea din partea unui public mai larg este un fapt incitant. în zilele noastre, notorietatea dobândită în ochii unui public larg şi cultivat joacă incontestabil un rol deloc neglijabil în carierele universitare şi le favorizează (Kauppi, 1996). Carierele academice se edifică în parte şi datorită renumelui dobândit prin respectarea normelor din câmpul jurnalistic. Asta înseamnă că acest câmp este în măsură să le penetreze şi pe celelalte şi să-şi impună normele printr-o strategie a „calului troian”. Acestea

Competiţia între domeniile de activitate

Competiţia dintre câmpuri poate fi prezentată şi în alt mod, la fel de pertinent pentru soarta elitelor. în urma evoluţiilor interne dintr-un câmp, elita specializată din acest sector de activitate

manifesta cu putere tentaţia „jocului de-a transfugii" şi a asigurării unei poziţii mai avantajoase într-un alt câmp. Acest proces este descris de Raymond Boudon referitor la universitarii francezi dornici să obţină o nouă formă de recunoaşteree socială, în afara cercului disciplinelor, ca intelectuali întorşi cu faţa către un larg public cultivat: „lumea bună" a intelectualilor (1979, p. 88). Boudon califică acest fapt drept orientarea către „cea de-a doua piaţă a intelectualilor".

Diagnosticul e clar: universitatea franceză a încetat să mai ofere elitelor intelectuale gratificaţiile simbolice pe care le puteau aştepta de la ea. Aşadar, transferul spre „a doua piaţă" a bunurilor culturale este o strategie de adaptare individuală în sensul mertonian. Dar consecinţele sugerate de Boudon trimit tot la mecanismul analizat de Bourdieu. Avem de-a face cu alte norme de excelenţă, care nu mai sunt cele ale lumii ştiinţifice, ci ale mediilor jurnalistice. Aşadar, o întărire a heteronomiei „câmpului ştiinţific".

O deplasare a elitelor asemănătoare din punct de vedere formal a fost observată în Europa de Est în urma prăbuşirii

Elitele ca minorităţi

Fie că optăm pentru singular, fie pentru plural, termenul *elită* se referă tot la grupuri minoritare. Oricare ar fi criteriul de identificare adoptat (profesional, cultural, religios, lingvistic), o elită nu este identificabilă ca atare decât prin comparaţie cu o categorie majoritară, ce constituie nonelita. Aşadar, în relaţiile dintre membrii săi, ca şi în cele dintre membri şi nemembri, elita este supusă regulilor de funcţionare şi de interacţiune care sunt aplicate oricărei minorităţi. In cadrul sociologiei sale formale, Georg Simmel formulează câteva aserţiuni care merg în acest sens. Pentru el, „corpurile aristocratice" au, în mod necesar, „o dimensiune relativ redusă". Această limitare cantitativă comportă două aspecte. Este vorba mai întâi despre un raport de proporţie: „acel fapt evident care ţine de dominaţia lor în raport cu masele". Există însă şi un element neproporţional, care este „o limită absolută dincolo de care forma de grup aristocratic nu mai poate fi menţinută". Aceasta ţine de formule de sociabilitate pe care numai o grupare de

vom reveni: diversele elite specializate au oare suficiente concepţii şi interese în comun pentru a putea fi considerate drept o singură categorie conducătoare? Altfel spus, sentimentul dominant al complicităţii prevalează sau nu asupra diverselor particularităţi? Numai că sentimentul identităţii nu poate decât să fie întărit de conştiinţa unei alterităţi. Acest mecanism se traduce în modul cel mai convingător prin opoziţia elită/mase, care, potrivit orientărilor filosofice şi ideologice a comentatorilor, capătă alura unei atitudini condescendente sau dispreţuitoare faţă de mase, considerate ca reprezentând tot ceea ce conţine umanitatea în materie de spirit gregar (cum este cazul, de exemplu, la Ortega y Gasset), sau, dimpotrivă, alura unei exaltări a rolului dinamic şi creator al maselor apreciate ca fiind, după cum aminteşte Gurvitch (1963, tomul I, p. 152), „sănătoase, salutare, îndeplinind o misiune istorică". Ca în cazul oricărei minorităţi, sentimentul apartenenţei la elită poate fi stimulat de un anumit stil de viaţă, de forme de consum (ostentativ sau, dimpotrivă, voit discret), în sfârşit, prin anumite forme de sociabilitate. în toate

religioasă, cum ar fi, de exemplu, Ordinul de Malta (Duverger, 1951 şi 1961, p. 149). Cel puţin în parte, emergenţa totalitarismelor poate fi interpretată şi în acest fel. într-adevăr, totalitarismul modern poate fi considerat ca desăvârşirea unui proces început prin intervenţia unui partid de tip „ligă" sau ***Bund***, într-un context de raţionalitate liberală zdruncinată, în vederea restaurării (sau a proiecţiei în viitor) a valorilor comunitare. Cu privire la aceasta, Duverger notează că angajamentul cerut de ***Bund*** este „o adeziune totală, o orientare a ansamblului vieţii" ; el conchide că „toate partidele totalitare au o latură ***Bund*** şi că toate partidele cu caracter de ***Bund*** sunt totalitare" (***ibidem***, pp. 152-153).

Legată de o voinţă mai mult sau mai puţin vizibilă de a se distinge, putem observa şi o tendinţă a elitei spre exclusivism, adică spre un comportament de ***in-group***, în opoziţie cu cel de ***oui-group.*** Grupurile, oricare ar fi, pot într-adevăr să fie de tip închis sau deschis. In cazul unei elite recunoscute sau autoproclamate, diverşi factori vor incita la restrângerea accesului chiar şi pentru persoane ce ar îndeplini

castă, izolându-se de celelalte categorii sociale şi conferind o importanţă prioritară factorului ereditar, pe când cea de-a doua era relativ deschisă şi coopta cu regularitate elementele cele mai dinamice din celelalte straturi sociale. Nu numai că aristocraţia engleză nu era închisă, dar limitele sale erau incerte, vagi, „astfel încât toţi cei care se apropiau oarecum aveau chiar impresia să fac parte din ea” (Tocqueville, 1952, p. 152).

Performanţă şi transmitere ereditară

Accentul pus pe caracterul ereditar al unei minorităţi conducătoare sau privilegiate ridică problema naturii criteriului distinctiv al elitei. De la Talcot Parsons încoace, judecăţile bazate pe performanţă (i*achievemenî*), adică acele caracteristici dobândite de individ, sunt, în general, puse în opoziţie cu judecăţile bazate pe caracteristici atribuite sau moştenite (*ascribed*), care nu se datorează nimic eforturilor individului însuşi. Preeminenţa poate fi asociată fără prea multe dificultăţi logice cu unele elemente atribuite prin transmitere ereditară. In schimb, excelenţa nu se acordă direct decât odată cu performanţa. Pentru a evita acordarea unei prezumţii de excelenţă

> **Acolo, aristocrata a luat asupra ei sarcinile publice cele mai împovărătoare, tocmai pentru a i se permite să guverneze ; aici [în Franţa, n. tr.], ea a ţinut cu dinţii până la capăt de imunitatea fiscală, pentru a se consola, prin neplătirea impozitelor, că a pierdut guvernarea (Tocqueville, 1856, pp. 159-160).**

Tocqueville conchide că pierderea credibilităţii de către nobilimea franceză - ca elită purtătoare a unei anumite forme de excelenţă - a fost cea care a contribuit la angajarea ţării pe calea schimbărilor sociale printr-o revoluţie violentă, mai degrabă decât printr-o evoluţie treptată.

Aşadar, caracteristicile care fundamentează pretenţia la un statut de elită pot fi „dobândite" sau „atribuite" *(achieved* vs *ascribed).*

Această distincţie nu este lipsită de importanţă pentru interacţiunile ce se pot stabili între grupul minoritar şi majoritatea populaţiei, într-adevăr, aşa cum notează Siegfried Nadei, superioritatea unei anumite categorii de indivizi poate fi recunoscută tacit de către restul populaţiei, fără ca acest lucru să ducă în mod necesar la vreo dinamică socială (Nadei, 1990, p. 417). Atunci când preeminenţa se

de o parte, şi ceea ce ţine de talentele sociale (abilitatea de a se face plăcut, ingeniozitatea, civilitatea), pe de altă parte.

Limba - un criteriu al superiorităţii

Un loc aparte revine limbii, ca normă a superiorităţii, ca indice al apartenenţei atât sociale, cât şi culturale. în majoritatea cazurilor, limba face parte din bagajul cultural transmis pe calea socializării primare. Totuşi, ea se poate dobândi şi ulterior, prin învăţare. Se întâmplă ca o elită să se distingă prin folosirea unei limbi, alta decât cea a poporului din care face parte. Aşa s-a întâmplat în Rusia şi în Flandra, când prestigiul internaţional al francezei a incitat clasele conducătoare să se exprime în această limbă. La Anvers, la Bruges şi la Gând, ca şi la Sankt Petersburg, puteai auzi odinioară aceleaşi expresii de dispreţ pentru graiul popular, exprimate în termeni vait

Elitele şi lupta de clasă

Numeroşi comentatori sunt de părere că teoreticienii clasici ai elitelor erau ostili concepţiilor marxiste şi că una dintre preocupările lor era aceea de a substitui teoriei „luptei de clasă” o

cazul lui Tom Bottomore, pentru care vederile teoretice ale lui Moşea şi Pareto s-au dezvoltat „în opoziţie cu teoria socială a lui Marx" (Bottomore, 1964, p. 18). Realitatea relaţiilor dintre sociologia elitelor şi cea a claselor sociale este totuşi mai complexă, chiar în măsura în care noţiunea de *clasă*, ieşită din tradiţia iniţiată de Marx, este plină de ambiguităţi. în scrierile lui Marx, termenul *clasă* desemnează atât minorităţile privilegiate (nobilime, burghezie), cât şi masele dominate : muncitorii şi ţăranii (Aron, 1960, pp. 279-280). Găsim apoi la Marx schiţa unei teorii a claselor de factură universală, cea conţinută în formula abruptă din *Manifestul Partidului Comunist* : „Istoria tuturor societăţilor până în zilele noastre este istoria luptei de clasă" (Marx, 1965, p. 161); găsim însă aici şi argumente în favoarea unei contextualizări a acestei teorii, în funcţie de epocă şi societate. Când este folosit în contextul teoriilor cu rezonanţă universală din *Manifest*, termenul *clasă* se referă la categorii destul de heteroclite („om liber şi sclav, patrician şi plebeu, baron şi iobag, şef de breaslă şi meşteşugar"), toate reduse la o opoziţie dihotomică

Aşadar, nu este vorba despre „a şti dacă lupta de clasă există sau nu”, pentru că nu putem decât să constatăm că există (Pareto, 1903, p. 409). Dar Pareto merge şi mai departe: dintr-o perspectivă darwinistă, el vede în această luptă un fenomen esenţialmente sănătos :

> **Evoluţia se va înfăptui într-un sens cu atât mai favorabil bunăstării generale, cu cât diferitele clase sociale vor desfăşura tot mai multă energie pentru apărarea drepturilor şi pentru salvgardarea intereselor lor (*ibidem*, p. 450).**

Astfel, lupta de clasă este „o formă a luptei pentru viaţă, iar ceea ce se numeşte conflict între muncă şi capital nu-i decât o formă a luptei de clasă” (*ibidem*, pp. 454-455). Pentru Pareto, opoziţia capital/ muncă generată de capitalismul industrial nu este decât o formă particulară a antagonismului inerent oricărei societăţi diversificate.

Aşadar, el recunoaşte importanţa luptei de clasă ca motor al schimbării sociale. Totuşi, are şi unele rezerve privitoare la ponderea atribuită de Marx factorilor economici. Forţa militară sau controlul aparatului de stat i se par a fi elemente care nu trebuie

Aşadar, găsim la Pareto o opozite dihotomică ce traversează cursul istoriei şi care e tot atât de fundamentală ca şi opoziţia marxistă dintre asupritori şi asupriţi: opoziţia dintre dominatori şi dominaţi sau dintre elite şi mase. Dar lupta de clasă va genera neîncetat noi elite, fapt ce permite articularea unei teorii a claselor şi a unei teorii a elitelor. Pentru Pareto, mişcările socialiste sunt cel mai bun exemplu al acestui fapt: „Socialismul facilitează organizarea elitelor ce apar din clasele inferioare şi, în epoca noastră, el este unul dintre cele mai bune instrumente de educare a acestor clase" (Pareto, 1902, p. 63). Clasele sociale, observă el, „nu sunt niciodată nişte blocuri omogene", iar acest fapt furnizează un alt punct de întâlnire între teoria claselor şi cea a elitelor : în sânul unei clase...

> **...există întotdeauna [...] nişte rivalităţi, iar unul dintre partidele care se formează poate, astfel, să-şi caute un punct de sprijin în rândul claselor inferioare. Este un fenomen general. Aproape toate revoluţiile au avut ca lideri membri disidenţi dintr-o elită (*ibidem*, p. 71).**

Şi din acest punct de vedere socialismul constituie

transformării revoluţionare a societăţii. Schema „clasă contra clasă” nu rezistă unei analize decât dacă asimilăm „ordinele” sau „statele” din Vechiului Regim cu nişte clase în sensul modern. Or, aceste ordine prerevoluţionare erau nişte grupări stratificate în competiţie. Revoluţia Franceză este mai bine interpretată ca rezultat al rivalităţii dintre „ordine” sau „stări”, decât ca o înfruntare „orizontală” ; starea a treia era un ansamblu ierarhizat. în eschatologia marxistă, revoluţia proletară a viitorului trebuie să fie prima revoluţie ale cărei fructe nu vor fi acaparate de o minoritate, întrucât clasa muncitoare revoluţionară nu va mai fi încorporată într-un ansamblu ierarhizat. Ea va face revoluţia pentru ea însăşi, nepermiţând altor categorii să se impună, pentru că se află chiar la baza scării sociale: doar ea este clasa exploatată şi, mai jos decât ea, nu mai sunt decât nişte minorităţi marginale. Din acest punct de vedere, imaginea confruntării dintre clase e înşelătoare. Burghezia cu funcţie de clasă n-a exercitat puterea:

Elită sau elite: diversitate a punctelor de vedere

Lectura paragrafelor precedente a fost, fără îndoială, edificatoare: un element normativ interferează frecvent cu elementele pur cognitive sau empirice, în diferitele puncte de vedere emise în legătură cu problema elitei sau a elitelor. Redus la esenţă, obiectul prezentat analizei sociologice la rubrica „elită/elite" este unul situat departe de sensibilitatea egalitaristă dominantă în epoca noastră. Intr-adevăr, este vorba despre preeminenţa unei minorităţi, despre motivele acestei preeminenţe şi despre modul ei de manifestare. Un punct de vedere clar normativ, dar care n-ar putea fi înlăturat pur şi simplu este acela ce prezintă avantajele decurgând din delegarea puterilor şi responsabilităţilor către minorităţi. Conform acestui punct de vedere, caracteristicile potenţiale ale minorităţilor, precum şi modalităţile selecţiei acestora pot şi trebuie să facă obiectul unor dezbateri; în

pot fi *grosso modo* împărţite în două categorii. Mai întâi, orientarea ce privilegiază caracteristicile personale ale membrilor elitei sau ale candidaţilor la accederea la elită. Este cazul ideii conform căreia o elită conducătoare este în mod necesar compusă din indivizi prezentând calităţi ce îi recomandă ca apţi pentru funcţii de *leadership*, aceste calităţi putând, bineînţeles, să varieze mult în funcţie de contexte şi epoci. O societate de tip războinic nu necesită aceleaşi calităţi ca una cu specific comercial. Acest fapt arată clar că trăsăturile caracteristice respective nu sunt câtuşi de puţin nişte caracteristici psihologice, contrar celor sugerate, printre alţii, de David Beetham şi Iulian Petrie (1983, p. 109). Societatea feudală reclamă o aristocraţie de războinici. Polarizarea elită/mase se traduce în acest context prin opoziţia războinici/ţărani. Modul de viaţă şi normele de comportament proprii aristocraţiei favorizează din acel moment formarea în sânul ei a unui *habiîus* care stimulează afirmarea personalităţii prin forţa armelor. întrucât evoluţia istorică face astfel încât această dispoziţie comportamentală să fie tot mai

Aşadar, problema care se impune este cea a compatibilităţii dintre existenţa elitelor specializate şi principiile guvernării democratice, în general, diversitatea elitelor este factorul considerat drept garanţia acestei compatibilităţi. Nişte elite în competiţie oferă populaţiei rolul de arbitru, cu condiţia ca aceasta să se simtă suficient de interesată pentru a-1 pune în practică. Totuşi, birocratizarea constituie ea însăşi sursa unei opacităţi de natură să descurajeze implicarea celor mulţi în gestionarea problemelor publice.

în ciuda legăturii care se poate stabili între cei doi termeni ai concepţiei paretiene, ezitările între folosirea singularului sau a plura-lului (elită sau elite) tind să se traducă printr-o explozie a obiectului, în această privinţă, John Scott distinge între teoreticienii aşa-zis „elitişti" (noi îi vom numi unitarişti, pentru a evita confuzia cu normativiştii), a căror atenţie este centrată pe existenţa *unei* singure elite conducătoare (guvernamentale sau nu), şi teoreticienii care pot fi calificaţi drept „pluralişti" şi care, dimpotrivă, se ocupă de diversitatea elitelor, în toate contextele şi la toate nivelurile (1990,

incoerenţă, agregatul de lobbyuri şi de grupuri de interese având un conţinut diferit de la un sector instituţional la altul[1]' (Touraine, 1973, pp. 214-216).

In capitolele următoare vom trece succesiv în revistă

Capitolul 2

Elita - clasă conducătoare

Relaţiile dintre noţiunea de *elită* şi cea de *clasă socială* sunt învăluite în confuzie. Pentru unii, elita (elită conducătoare, guvernamentală, de putere) *este* o clasă socială, întrucât are caracteristicile majore ale acesteia : statut mai mult sau mai puţin omogen, nivel de formaţie şi de venituri corespunzător, conştiinţa apartenenţei la o categorie cu interese profund asemănătoare. Termenul *elită* s-ar suprapune deci sintagmei „clasă conducătoare” *(ruling class*, în literatura de limbă engleză). Pentru alţii, dimpotrivă, fiecare clasă are propria elită şi am putea număra tot atâtea elite câte clase sociale deosebim. Astfel, vedem cum reapare folosirea controversată a singularului şi a pluralului. Dar, în acest capitol, va fi

a gusturilor şi a practicilor într-o societate nivelată, în sânul ierarhiilor relativ fluide. Dar caracterul aparent antitetic al teoriei elitelor şi al teoriei luptei de clasă merită să ne oprim mai îndelung asupra sa.

Pentru majoritatea autorilor din secolul al XlX-lea (şi pentru Marx, mai ales), statul, guvernarea şi politica sunt epifenomene care nu merită o tratare apaпe. Aceasta înseamnă ruptura faţă de filosofiile politice din secolele precedente, de la Thomas Hobbes la Jean-Jacques Rousseau. Remarcându-se prin insistenţa asupra autonomiei politi-cului, Alexis de Tocqueville face excepţie, din acest punct de vedere, fapt care va contribui la creşterea actuală a interesului pentru opera lui. însă teoria luptei de clasă, aşa cum apare în tradiţia marxistă, nu acordă statului şi celor care-l servesc statutul de factor distinct în procesele schimbării sociale. Procesul istoric este constituit dintr-o confruntare a intereselor de clasă, comportând în fiecare epocă o clasă oprimată sau cel puţin dominată: sclavii, în modul de producţie antic; iobagii, în cel feudal; salariaţii, în cel capitalist, propriu societăţii burgheze. De fiecare dată când contradicţiile proprii

Asupra acestui punct, teoreticienii clasici ai elitelor (Pareto, Moşea şi Michels) se îndepărtează în mod categoric de viziunea unui viitor legată de teoria luptei de clasă. în concepţia lor, nu există nici o raţiune serioasă pentru ca domnia minorităţilor conducătoare să ia sfârşit, iar credinţa în instaurarea unei ordini sociale care ar aboli deosebirile dintre dominatori şi dominaţi ţine de utopia socială. Toate societăţile omeneşti cunoscute au fost conduse de minorităţi, fâcându-ne să credem că numai caracteristicile acestor minorităţi pot varia. O schimbare revoluţionară ce pune capăt dominaţiei unei elite nu poate decât să aducă la putere o altă elită. Totuşi, în plan teoretic, nu există o adevărată contradicţie între lupta de clasă şi dominaţia elitelor. O societate poate fi lipsită de clase, traversată de antagonisme între acestea, şi poate să rămână în acelaşi timp condusă de o minoritate care nu se identifică pe deplin cu niciuna dintre clasele ei. în schimb, pe plan metateoretic, diferenţa este impor-

Tendinţa spre oligarhizare

Pentru teoreticienii elitelor, în istoria omenirii, există unele constante ce reapar în fiecare epocă sub noi forme. Tendinţele recurente pe care ei le-au pus în evidenţă par să fi fost justificate de recursul la noţiunea de *lege.* în zilele noastre, sociologii, conştienţi de imposibilitatea de a formula legi cu validitate universală, comparabile cu cele din ştiinţele naturii, renunţă la a se exprima în termeni de legi. Mai prudenţi, ei preferă să se limiteze la prezentarea unor „tendinţe" sau la formularea de fraze condiţionale de tipul „Dacă A, atunci B", arătând că, dacă un anumit număr de condiţii sunt întrunite (A), ne putem aştepta, după toate probabilităţile, la cutare sau la cutare consecinţă (B). Studiul fenomenelor în raport cu teoria elitelor sugerează totuşi existenţa unor tendinţe de importanţă atât de generală, încât se pare că termenul *lege* s-a impus pentru a le desemna. Este cazul „legii de bronz a oligarhiei", prezentată de sociologul şi economistul germano-italian Robert Michels (1876-1936), care s-a

mie de membri, eşti confruntat cu cele mai mari dificultăţi legate de timp şi de spaţiu (Michels, 1971, pp. 27-28).

Necesitatea de a dispune de o organizaţie solidă şi eficientă impune delegarea responsabilităţilor către o minoritate activă, în care eşti obligat să ai încredere, dată fiind imposibilitatea de a face astfel încât ansamblul membrilor să participe la gestionarea organizaţiei. Acest principiu al delegării şi consecinţele sale pot fi abordate dintr-un unghi foarte general. De îndată ce un număr mare de indivizi trebuie să fie adunaţi laolaltă într-o organizaţie care să aibă cât de cât eficacitate, într-un fel sau altul, apare o minoritate conducătoare şi, cu sau fără voia ei, se detaşează puţin câte puţin de masele pe care se presupune că le reprezintă şi le conduce. Tendinţele de oligarhizare atrag atenţia lui Michels din trei puncte de vedere.

Referitor la teoria elitelor, el se întreabă cum se poate ajunge la o situaţie de reală democraţie la nivelul statelor naţionale. Dintr-un punct de vedere al sociologiei generale, el examinează cum poate fi explicată existenţa unor structuri oligarhice în partidele politice a

pe egalitatea absolută a tuturor celor care fac parte din ea" (Michels, 1971, p. 28). Din momentul creării unui organism destinat să dureze, viaţa de organizaţie îşi are propriile exigenţe, legate de evoluţia numărului de membri. Măsurile vizând prevenirea oligarhizării „nu sunt aplicabile decât la scară foarte mică" (*ibidem*, p. 30). în perspectiva unei expansiuni, creşterea este mai întâi pur cantitativă: numărul membrilor sporeşte. Masificarea organizaţiei suscită atunci o creştere a complexităţii organizaţionale : asistăm la diversificarea relaţiilor dintre membri.

> Specializarea tehnică, această consecinţă inevitabilă a oricărei organizaţii mai mult sau mai puţin extinse, impune necesitatea a ceea ce se cheamă conducerea afacerilor. Rezultă că puterea de decizie, care e considerată ca fiind unul dintre atributele specifice ale conducerii, este puţin câte puţin retrasă maselor şi concentrată numai în mâinile liderilor *(ibidem,* p. 32).

De asemenea, rezultă o formalizare a relaţiilor. Aceste condiţii structurale provoacă procese cumulative, ducând inevitabil la o accentuare a diferenţierii dintre conducători şi

voinţa perfecţionării analizei şi a distingerii, de exemplu, între oligarhiile care pun totuşi umărul la realizarea obiectivelor ridicate în slăvi de către cei conduşi şi cele care-şi urmăresc propriile obiective (*ibidem*, p. 24). Nu-i mai puţin adevărat că tendinţa de concentrare a puterilor şi a responsabilităţilor în mâinile unei minorităţi este una cu aplicabilitate absolut generală, aşa concepând-o şi Michels (Parry, 1969, p. 45). El insistă chiar:

> **Cine zice organizaţie, zice tendinţă către oligarhie. în fiecare organizaţie, fie că e vorba despre un partid, despre o uniune profesională etc., predispoziţia aristocratică se manifestă într-un mod foarte pronunţat. Mecanismul organizaţiei îi dă acesteia o structură solidă şi, în acelaşi timp, provoacă schimbări importante la nivelul masei organizate. El inversează complet poziţiile respective ale liderilor şi ale masei. Efectul final al organizării este divizarea oricărui partid şi a oricărui sindicat profesional într-o minoritate conducătoare şi o majoritate condusă (Michels, 1971, p. 33).**

De fapt, pentru Michels, oligarhizarea este o consecinţă neaşteptată sau, altfel spus, un efect pervers al organizării. Aşadar, numai analiza

când numărul membrilor creşte" (Simmel, 1990, p. 81). Aşadar, variaţiile de ordin pur cantitativ au două tipuri de consecinţe. Pe de o parte, anumite forme de trai în comun nu se pot realiza „decât dincoace sau dincolo de o limită a numărului de elemente" ; pe de altă parte, „anumite modificări pur cantitative ale grupului" implică în mod necesar anumite forme de viaţă în comun (*ibidem*). Şi Simmel trage unele concluzii practice, întru totul potrivite cu preocupările lui Michels.

> **Putem constata că orânduielile socialiste sau apropiate de socialism n-au fost realizabile până în prezent decât în interiorul unor cercuri foarte mici, dar că, în schimb, ele au eşuat întotdeauna în cercuri mari.**

Aceasta pune în cauză diferenţierea progresivă ce antrenează creşterea mărimii grupului. O repartizare echitabilă a muncii şi a roadelor muncii poate fi realizată relativ uşor într-un grup mic. Decalajul „între ceea ce face fiecare pentru colectivitate şi ceea ce-i oferă colectivitatea în schimb" nu este mare; acest fapt face com-paraţia şi compensaţia mai uşoare. Dimpotrivă, într-un grup de

ceea ce am putea numi psihologia organizării însăşi, adică prin necesităţile de ordin tactic şi tehnic ce decurg din consolidarea oricărui agregat politic disciplinat.

Redusă la cea mai succintă expresie, legea sociologică fundamentală după care se conduc, în mod ineluctabil, partidele politice (dând cuvântului *politice* sensul său cel mai larg) poate fi formulată astfel: organizarea este sursa din care ia naştere dominaţia aleşilor asupra alegătorilor, a mandatarilor asupra celor care le-au dat mandatul, a delegaţilor asupra celor care-i deleagă. Cine spune organizaţie zice oligarhie.

Orice organizaţie de partid reprezintă o putere oligarhică spri-

Seymour Lipset şi „cazul deviant”

Cea mai bună modalitate de a proba valabilitatea teoriei oligarhiei şi de a vedea dacă ea duce sau nu la o „lege” cu validitate universală este aceea de a încerca să verificăm sau să infirmăm caracterul inevitabil pe care Michels îl atribuie oligarhizării. Majoritatea organizaţiilor sau a asociaţiilor empiric observabile prezintă incontestabil această tendinţă, oricare ar fi modalităţile precise şi

celui mai frecvent de dezvoltare a organizaţiilor, oricare ar fi ele. De asemenea, Lipset observă că eforturile pentru reducerea controlului oligarhic al organizaţiilor prin proceduri formale au eşuat în general (Lipset, *et al.*, 1956, p. 6). Totuşi, contrar majorităţii cercetătorilor care s-au străduit să repereze tendinţele spre oligarhie în contextele organizaţionale cele mai diverse, Lipset s-a hotărât să analizeze un caz ce părea să scape tendinţei generale. Este ceea ce el însuşi califică drept ***deviant case method*** („metoda cazului deviant" ; vezi *ibidem*, p. 469).

Lipset consideră că a găsit acest caz aparte în sindicatul tipografilor fondat în Statele Unite în 1850 sub numele de ***International Typographical Union*** (ITU). Echipa de cercetare condusă de Lipset şi-a orientat analiza spre mecanismele oligarhice apărute cam peste tot în organizaţiile cât de cât complexe, dar nu le-a găsit în sindicatul ITU. Acest fapt l-a făcut pe Lipset nu să repună în discuţie viziunea lui Michels, ci să dorească să precizeze condiţiile ei de aplicare.

Cercetătorii s-au întrebat atunci care erau elementele de natură să

trebuie ca secţiunile locale să beneficieze de o largă autonomie, astfel încât să neutralizeze efectele datorate pur şi simplu creşterii organizaţionale. Apoi, trebuie să existe nişte reţele de relaţii informale în sânul organizaţiei, astfel încât să fie prezervate relaţiile primare dintre membri. In al treilea rând, trebuie să fie întrunite condiţiile ce permit confruntarea deschisă a punctelor de vedere. Opoziţia internă trebuie considerată legitimă şi nu trebuie să poată duce la formarea unor clici care să manevreze în culise. în sfârşit, trebuie ca amenin ţările externe ce plantează asupra organizaţiei să fie slabe (*ibidem*, pp. 465-469). Să remarcăm totuşi că, în special, este vorba despre condiţii care pot atenua caracterul oligarhic al conducerii sau care pot întârzia procesul de oligarhizare, dar nu garantează în nici un fel eliminarea lui. Aşadar, nu este vorba despre o lege, şi încă şi mai puţin despre o „lege de bronz", expresie preferată de scientismul secolului al XlX-lea. Avem însă într-adevăr de-a face cu o tendinţă cu atât mai generală, cu cât ea nu se manifestă numai sub formele identificate de Robert Michels în partidele social-

aceste inegalităţi, naturale sau sociale, ci de a asigura accederea
celor mai demni la posturile de responsabilitate şi, în acelaşi timp,
de a stabili relaţii reciproce, de autoritate sau de supunere, de
bunăvoinţă şi de încredere între guvernanţi şi guvernaţi. Machiavelli
sugerase că aceste relaţii nu erau întotdeauna ceea ce, conform
moraliştilor, ar fi trebuit să fie şi că mijloacele la care guvernanţii
recurg cel mai frecvent, forţa şi şiretenia (leii şi vulpile), sunt
condamnabile şi necesare. Dar, făcând abstracţie de pesimismul
lui Machiavelli, concepţia clasică risca să pară cinică, din clipa în
care era utilizată împotriva ideologiei democratice sau socialiste.
A spune că toate partidele, inclusiv cele care se reclamă de

într-adevăr, regăsim aici opoziţia elită/mase, cu caracteristicile specifice ale celor două categorii antitetice. în faţa unei minorităţi ce dispune de pârghii de comandă în organizaţie, placiditatea relativă a omului de rând apare ca o formă de comportare raţională, atunci când majoritatea membrilor constituie o masă importantă şi slab structurată.

Eugène Dupréel şi structura cadrilată

ce reprezintă domenii de activitate, în timp ce „alte figuri alungite, un fel de benzi sau panglici care le traversează orizontal pe primele”, reprezintă clase sau niveluri de statuturi (Dupréel, 1948, p. 125). Henri Janne (1908-1991) s-a folosit de această reprezentare cadrilată pentru a descrie ceea ce el a calificat ca fiind un proces de „verticalizare” a organizaţiilor muncitoreşti. După opinia sa, organizaţiile de clasă (orizontale, la început), generează nişte elite capabile să negocieze cu reprezentanţii altor categorii sociale. Acest fapt favorizează o verticalizare a organizaţiei, în sensul că elitele respective urcă în ierarhia socială şi îşi afişează propriul punct de vedere (Janne, 1960, 1968). Este o ipostază a fenomenului de oligarhizare ; aceasta se poate traduce şi în termeni de relaţii interpersonale. Dată fiind întretăierea sectoarelor funcţionale verticale şi a straturilor sociale orizontale, avem, într-adevăr, toate motivele să ne imaginăm că interdependenţa relaţiilor se organizează tot mai intersectorial, pe măsura creşterii înregistrate în diferitele coloane ce reprezintă diversele zone ale ierarhiei sociale si a lărgirii câmpului

guvernările absolutiste, în scenă apare numai suveranul; în guvernările democratice, apare parlamentul. Dar cei care joacă un rol important în guvernarea efectivă se află în culise (Pareto, 1916, § 2253).

Continuarea argumentaţiei arată că Pareto include în această „clasă guvernantă" o elită guvernamentală şi una neguvernamentală, care îi este strâns asociată. „Clasa guvernantă nu este omogenă. Ea însăşi are un guvern şi o clasă mai restrânsă sau un lider, un comitet care, efectiv şi practic, domină" (*ibidem*, § 2254).

Pareto: reziduurile şi derivaţiile

Pentru a înţelege rolul atribuit de Pareto elitei guvernamentale şi relaţia specificată de el între elită şi restul populaţiei, este absolut necesar să evocăm, pe scurt, concepţia sa în privinţa echilibrului social ca rezultantă a unor acţiuni logice şi nelogice. La baza acţiunilor umane se află, conform lui Pareto, un anumit număr de constante care se actualizează sub forme diferite, dar pe care le regăsim în toate societăţile ; acestea sunt „reziduurile", adică „ceea ce rămâne" după ce a fost eliminat tot ce era superficial sau

unele dintre aceste combinaţii sau agregate par să aibă o eficacitate superioară faţă de altele. Una dintre ele poate chiar să domine sau să devină exclusivă: „ea persistă în timp” (Pareto, 1916, § 864).

Aşadar, viaţa socială organizată este dominată de o dublă mişcare: o căutare mereu reînnoită de „combinaţii” sau de „agregate” eficiente sau considerate ca atare şi o tendinţă de a ne limita la combinaţiile a căror eficacitate credem că a fost dovedită, de unde şi „persistenţa agregatelor”. Reziduurile paretiene comandă acţiuni „nelogice”, în sensul că sunt dominate de o logică a sentimentelor (Aron, 1968, p. XVII). Faptul că sunt „nelogice” nu înseamnă că ar fi ilogice sau iraţionale ; ele pot fi logic (sau raţional) concepute şi executate, însă derivă din afirmări ale unor valori ce nu pot să facă obiectul vreunei proceduri de verificare. Un factor decisiv al echilibrului social este proporţia de reziduuri din prima categorie (instinctul combinaţiilor) şi din clasa a doua (persistenţa agregatelor), pe care le găsim în rândul elitei conducătoare şi al maselor. Aşa cum notează Raymond Aron, „prima categorie permite invenţia, a doua

unui anumit fapt care, de fapt, nu o are; sau o are, însă nu atât cât
ar vrea actorii să ne facă să credem.

Studiul derivaţiilor în *Traité de sociologie générale* comportă
mai multe aspecte. Putem, într-adevăr, să examinăm manifestările
verbale ale actorilor în raport cu logica şi putem să arătăm când şi
cum se îndepărtează de logică aceste manifestări. Pe de altă
parte, putem confrunta derivaţiile cu realitatea experimentală,
pentru a marca distanţa faţă de reprezentaţia pe care o dau actorii
despre lume şi lumea aşa cum este ea efectiv [...].

Dacă ascultăm într-o adunare publică un orator care afirmă că
morala universală interzice execuţia unui condamnat la moarte,
putem studia discursul lui în raport cu logica şi putem vedea în ce
măsură frazele înlănţuite se succed In mod necesar;

**Dacă reziduurile sunt constantele spiritului uman, ele sunt însoţite
de „derivaţii" mult mai variabile, ce vizează explicarea şi justificarea
acţiunilor dominate de reziduuri»sau demonstrarea temeiului lor
(Pareto, 1916, § 845). Este vorba despre o operaţiune a spiritului ce
vizează să convingă (sau să *se* convingă) de faptul că o acţiune
nelogică este una întru totul logică, comandată de raţiune, şi nu de
„o logică a sentimentelor", adică printr-o scară de**

Dacă elita conducătoare poate fi caracterizată prin înclinaţia ei de a acţiona în funcţie de un reziduu sau altul, ea îşi justifică acţiunile prin derivaţii. într-adevăr...

> **...oamenii se lasă convinşi mai ales de sentimente (reziduuri); prin urmare, noi putem prevedea - fapt confirmat, de altfel, de experienţa - că derivaţiile îşi vor extrage forţa nu din considerente logico-experimentale (sau, cel puţin, nu exclusiv din aceste considerente), ci din sentimente (*ibidem*).**

Consecinţa acestui aspect este evidenţiată prin faptul că cel care-şi propune...

> **...să-i împingă pe oameni să acţioneze într-un anume fel trebuie în mod necesar să recurgă la derivaţii, întrucât acestea constituie limbajul prin intermediul căruia se ajunge până la sentimentele oamenilor (Pareto, § 1403).**

Ca şi reziduurile, derivaţiile pot fi clasificate; în privinţa lor, Pareto distinge afirmaţiile mai mult sau mai puţin elaborate, recurgerea la argumentul de autoritate, prezentarea teoriilor având o asemănare

Moşea: clasa politică

în privinţa tuturor acestor probleme, concepţiile lui Gaetano Moşea (1858-1941) coincid cu cele ale lui Pareto, în ciuda diferenţelor dintre cei doi autori. Până şi disputa care i-a opus în 1907 pune în evidenţă înrudirea gândirii lor, bazată, în principal, pe întâietatea unuia sau a celuilalt în elaborarea teoretică referitoare la elita guvernamentală (Albertoni, 1987, p. 35; Aron, 1967, 1991, p. 463).

Pentru Moşea, în orice societate organizată, cei care guvernează nu sunt decât o minoritate, indiferent de forma precisă a guvernului şi de principiul în numele căruia îşi exercită puterea. Majoritatea populaţiei - guvernaţii - nu participă în nici un fel la gestionarea problemelor publice. Toate regimurile sunt, de fapt, nişte oligarhii în sânul cărora o minoritate organizată şi activă îşi impune voinţa majorităţii. Această minoritate constituie *clasa* , reunindu-i pe indivizii care-şi asumă funcţiile de conducere din principalele sectoare de activitate. *Clasa politică* este o parte a clasei con-

această privinţă, Pareto şi Moşea se situează în aceeaşi perspectivă.
Ideea lor comună este aceea că e foarte important să se facă distincţia între trăsăturile aparente ale unui regim şi caracteristicile sale reale.
La Moşea, această idee duce la o critică a clasificării aristotelice a regimurilor politice. Pentru el, puterea aparţine unei minorităţi, dar este repartizată unei „serii întregi de subiecţi, mai numeroşi decât cei care apar ca simboluri ale oricărui regim", pentru că, „sub orice regim, indiferent de ţară, îţi trebuie o maşinărie guvernamentală [...], prin intermediul căreia se desfăşoară orice acţiune a guvernării"
(Albertoni, 1987, pp. 52-53). Pentru Pareto, această distincţie între superficial şi fundamental ia forma unei opoziţii între „reziduurile" care domină la guvernanţi şi „derivaţiile" care le permit acestora să accepte reziduurile. în legătură cu toate acestea, s-a putut observa că îmbinarea originală a teoriei reziduurilor cu cea a elitei îi aparţine lui Pareto (Valade, 1990, p. 289).

Noţiunea de formulă politică

Pentru Moşea, „aptitudinea de a conduce" este hotărâtoare în for-

Pentru a fi eficientă, formula politică „trebuie să corespundă concepţiei despre lume ce aparţine, într-un anumit moment, poporului luat în consideraţie” ; în acest fel, ea constituie „legătura morală dintre toţi indivizii care fac parte din el” (*ibidem*, p. 322). Aşadar, ea nu reprezintă doar un „instrument de legitimare”, ci poate fi şi „legătura dintre sentimentele şi valorile comune ale guvernanţilor şi guvernaţilor” (Albertoni, 1987, p. 43). După cum remarcă Valade, ea constituie, aşadar, „baza juridică şi morală pe care este fondată în orice societate puterea clasei dominante” (Valade, 1990, p. 287). Unei formule politice îi corespunde întotdeauna un *mecanism politic* ale cărui principii exprimate prin formulă pot fi puse în practică (Albertoni, 1987, p. 61). Acest mecanism este Statul. De aceea, atunci când o populaţie încetează să aibă încredere în principiile care fundamentează formula politică a momentului, schimbările care afectează clasa politică sunt iminente.

> **Marea Revoluţie Franceză a izbucnit atunci când majoritatea covârşitoare a francezilor a încetat să mai creadă în monarhia de**

puţin câte puţin, pe cel personal-feudal. Moşea este condus de raţionamente foarte apropiate de distincţiile weberiene, care plecau de la fundamentările legitimităţii: legitimitate tradiţională, charismatică sau legal-raţională. Pentru Moşea, la fel ca şi pentru Weber, raţionalitatea legală este sursa puterii în epoca modernă (Valade, 1996, pp. 424-425).

Ceea ce-1 diferenţiază pe Pareto de Moşea este cadrul general al analizei. Moşea se centrează pe examinarea mecanismelor instituţionale legate de funcţionarea statului. Această preocupare se află în prim-planul lucrării sale *Hisîoire des doctrines politiques.* Pareto se situează într-un cadru social şi economic mai general, înţelegând să dea concluziilor sale asupra elitelor o cuprindere mai largă, argumentată prin teoria reziduurilor. Aşa cum remarcă Norberto Bobbio, preocuparea majoră a lui Pareto era să formuleze o teorie a echilibrului social asemănătoare cu cea a echilibrului economic care îl interesase anterior (Bobbio, 1972, p. 27). Deci nu este o pură întâmplare faptul că „disputa întâietăţii" care l-a opus

numit-o *formulă politică.* înţelegem prin ea faptul că, în toate ţările ajunse la un grad fie şi mediocru de cultură, clasa conducătoare îşi justifică puterea fundamentând-o pe o credinţă sau pe un sentiment care, în acea epocă şi pentru un anumit popor, sunt în general acceptate. Aceste sentimente pot fi, după caz, voinţa presupusă a poporului sau aceea a lui Dumnezeu, conştiinţa că formează o naţiune distinctă sau un popor ales, fidelitatea tradiţională faţă de o dinastie sau încrederea într-un individ dotat, realmente sau numai aparent, cu calităţi excepţionale.

Firește, fiecare formulă politică trebuie să fie în armonie cu gradul de maturitate intelectuală şi morală a poporului şi a epocii în care a fost adoptată. Prin urmare, ea trebuie să corespundă concepţiei despre lume ce aparţine, într-un anumit moment, poporului luat în consideraţie şi să constituie legătura morală dintre toţi indivizii care fac parte din el. De aceea, când o formulă politică este într-un fel depăşită, când credinţa în principiile pe care se sprijină ajunge să fie lipsită de vlagă, este un semn că schimbări importante sunt iminente în sânul clasei politice

Elita puterii

Gradul de coeziune al elitei conducătoare este o chestiune care a suscitat numeroase discuţii. Contrar punctelor de vedere conform cărora elita conducătoare este formată din grupuri diverse, neavând nici aceleaşi interese şi nici aceeaşi scară de valori, Charles Wright Mills a susţinut ideea că relaţiile de complicitate dintre diferitele segmente ale elitei sunt mai importante decât tot ceea ce le poate separa. Acesta este obiectul cărţii sale, *The Power Elite* (1956). Teza lui a fost adesea simplificată până la caricatură. Mills e foarte conştient de diversitatea elitelor şi a criteriilor de acces la aceasta. I se întâmplă chiar să le deosebească explicit, evocându-i pe deţinătorii

----------Charles Wright Mills —

(1916, Waco, Texas - 1962, New York)

Sociolog american, a studiat filosofia şi sociologia la Universitatea din Texas. începând din 1948, a fost profesor la Universitatea Columbia din New York. Concepţiile sale au fost influenţate de Weber şi de Marx. A consacrat lucrări importante concentrării

aproape profetică în privinţa birocratizării cercetării şi un foarte frumos text anexat cărţii sale, ***LImagination sociologique,*** ce tratează „meseria de intelectual".

Lucrări principale: ***White Collar*** (1951; traducere în limba franceză: ***Les***

Conivenţă în diversitate

Elita puterii se sprijină pe poziţii instituţionale şi pe capacităţi decizionale. Este vorba despre „acele cercuri politice, economice şi militare care, într-un ansamblu complex de clanuri încrucişate, îşi împart deciziile de importanţă cel puţin naţională" (Mills, 1969, p. 23). încrucişarea cercurilor conducătoare a devenit posibilă printr-o incontestabilă omogenitate psihosocială. Oricare ar fi sectorul lor de activitate sau domeniul de competenţă, indivizii în poziţie de conducere au aceeaşi origine socială şi acelaşi nivel de educaţie. A rezultat un stil de viaţă asemănător, facilitând contactele sociale (*ibidem*, p. 19). Frecventarea aceloraşi instituţii de învăţământ suscită experienţe socializatoare asemănătoare. Desigur, cumulul de funcţii executive în mai multe sectoare de activitate este relativ rar şi

legături strânse între aceste domenii diferite (*ibidem*, pp. 288-289). Aşa cum aminteşte Putnam, exemplul paradigmatic în această privinţă este acela al preşedintelui Eisenhower, care a trecut de la postul de şef de stat-major al armatei la preşedinţia prestigioasei Universităţi Columbia (New York) şi, de acolo, la funcţia supremă în stat (Putnam, 1976, p. 110).

S-a observat că „suprapunerea secvenţială" favorizează înţelegerea între membrii clasei conducătoare. Preocuparea anumitor membri ai elitei guvernamentale de a răspunde dorinţelor elitei afacerilor poate fi stimulată de perspectiva unei retrageri ce va fi răsplătită cu un post confortabil în cadrul întreprinderilor. Acest fenomen, familiar pentru observatorii americani ai Pentagonului, a fost botezat în Franţa *pantouflage*; îl întâlnim şi în ţări foarte diferite, cum ar fi Japonia sau Turcia (*ibidem*, p. 111). Mills pune accentul pe ceea ce i se pare că ar fi unitatea fundamentală a elitei puterii americane. În opinia sa, această unitate este mai ales de ordin psihosocial şi rezultă dintr-un sentiment de camaraderie ce permite celor aparţinând elitei

owerdr**own **concept of a conspiracy at the top) **despre care vorbeşte Don Martindale (1981, p. 422). Dimpotrivă, Mills afirmă:**

> **D^că ţinem cu orice preţ să definim elita ca pe o clasă ferm coordonată, ca^e domină în mod continuu şi absolut, închidem dinainte perspectivele Pe care ni le-ar putea oferi o definiţie mai modestă (1969, p. 25).**

elita puterii nu este „ferm coordonată", ea se constituie din perso^ne ce ^împărtăşesc o aceeaşi sensibilitate intimă", frecventează aceleaşi locuri şi au aceleaşi relaţii. La acestea se adaugă faptul că se compune din „oameni cu origine şi cu educaţie similare". Rezult C£ ^unitatea lor este favorizată de factori psihologici şi sociali^ fundamentaţi pe faptul că aparţin unui tip social similar" *(ibid&m* pp i9_24). Pe scurt, este vorba despre persoane care

----------Elita puterii după Charles Wright Mills—

Organizaţiile esenţiale sunt probabil marile întreprinderi, pentru
Aplicaţi. La modul superficial, întâlnim acest fapt In cursul vile-
giaturilor de vară si de iarnă, sub forma unor cercuri ce se

cunoaşte pe cineva care, la rândul său, cunoaşte pe cineva care cunoaşte persoana căutată. Membrii importanţi ai cercurilor militare, economice şi politice adoptă cu dezinvoltură punctul de vedere al omologilor lor, întotdeauna cu simpatie şi adesea cu delicateţe. Se definesc reciproc ca făcând parte dintre oamenii care contează şi de care trebuie, prin urmare, să se ţină cont.

Fiecare dintre ei, ca membru al elitei, sfârşeşte prin a încorpora în integritatea, onoarea şi conştiinţa sa punctul de vedere, dorinţele şi valorile celorlalţi. Dacă între ei nu există întotdeauna o comunitate de idealuri şi de criterii morale întemeiată pe o cultură aristocratică explicită, aceasta nu înseamnă că nu au şi un sentiment de responsabilitate unii faţă de alţii.

Coincidenţa structurală a intereselor lor, ca şi

Rezerve şi critici

Teoria „elitei puterii" a făcut obiectul unor rezerve referitoare la domeniul ei de validitate. După cum notează Putnam, modul de integrare al elitei descris de Mills implică nişte canale de recrutare destul de suple, facilitând trecerile dintr-un sector de activitate în altul. Carierele interactoriale sunt mai frecvente în

politică, administraţie publică, afaceri, universitate etc. Prin urmare, membrii unui guvern proaspăt constituit în Marea Britanie se cunosc deja; în Statele Unite, dimpotrivă, ei trebuie să se frecventeze unii pe alţii şi să fie prezentaţi preşedintelui. în general...

> **...experienţa profesională a membrilor executivului american îi familiarizează mai mult cu populaţia şi cu problemele întâlnite de regulă la nivelul conducerii altor instituţii, dar asta cu preţul unor legături mai slabe între ei (Putnam, 1976, pp. 110-111).**

Totuşi, teoria lui Mills nu are pretenţia universalităţii, chiar dacă, la un anumit grad de abstractizare, ea poate avea o cuprindere universală. Mills se referă explicit la societatea americană într-o anumită fază a dezvoltării sale istorice, marcată de o centralizare a puterii şi de o împletire a puterilor economică, politică şi militară. Alte instituţii (religioase, universitare, familiale) par să se afle „la marginea istoriei moderne" şi au încetat să mai fie „centre autonome ale puterii naţionale" (Mills, 1969, p. 10). Economia americană, „compusă odinioară dintr-un răsad de mici unităţi", a ajuns să fie dominată

responsabililor politici". O asemenea fuziune, admisă de teoria marxistă clasică, i se pare imposibilă prin „instituţionalizarea conflictelor sociale" care confirmă autonomia jocului politic (Touraine, 1973, pp. 247-254). El consideră, fără îndoială, că „orice decizie politică este predeterminată şi limitată de natura dominaţiei de clasă". Astfel, un consiliu municipal care ia o decizie în privinţa renovării urbane nu o poate face „decât în cadrul regimului proprietăţii şi ţinând cont, încă şi mai concret, de interesele economice, asupra cărora nu are decât mijloace limitate de acţiune" (*ibidem*, p. 217). Nu este mai puţin adevărat că „nu există transformare directă a dominaţiei sociale în putere politică" (*ibidem*, pp. 218-219).

Integrarea ca fenomen specific

S-a mai făcut observaţia că integrarea elitei nu se reduce nici la omogenitatea socială, nici la convergenţa intereselor. Pentru Putnam, această integrare este o variabilă care depinde de gradul de acord asupra opţiunilor şi a procedurilor politice. în această privinţă, se pot distinge mai multe logici care se încrucişează şi se

în termeni de preferinţe politice, elitele occidentale sunt, în general, mai mult competitive decât consensuale. în Occident, membrii „clasei politice" sunt, înainte de toate, oameni de partid, iar aceştia sunt mult mai sensibili faţă de diferenţele ideologice decât alegătorul obişnuit. Asta nu-i împiedică pe membrii elitei, atunci când societăţile sunt divizate în tabere antagonice, să se străduiască să găsească soluţii de compromis acceptabile pentru părţile aflate în litigiu. în acest caz, asistăm la un proces de coalescenţă sau de fuziune a diferitelor segmente ale elitei conducătoare. Mult timp divizate de la vârful până la baza piramidei sociale în familii ideologice sau religioase după principiul „stâlpilor" (.*zuilen*), Ţările de Jos au putut, în felul acesta, să menţină un climat de pace în rândul populaţiei, graţie formulelor de coexistenţă care au dus treptat la o fuziune a elitelor. Austria, care a fost împărţită în două tabere înarmate ostile în anii '30 şi care a traversat o perioadă de război civil înainte de *Anschluss-u]* hitlerist din 1938, a cunoscut un asemenea proces de coalescenţă a elitelor în anii care au urmat celui de-al doilea război mondial. Rezultatul

Remarcăm totuşi că această interpretare se poate combina foarte

Elitele şi democraţia

Pentru numeroşi contemporani, însăşi noţiunea de *elită* pare să se opună ideii de democraţie, iar acest fapt contribuie la apariţia neîncrederii faţă de orice teorie a elitelor. Este adevărat că democraţia definită ca „guvernare a poporului, pentru popor şi prin popor”, după formula preşedintelui Lincoln în *Declaraţia* de la Gettysburg, lasă puţin loc unei eventuale elite. Dar mai mulţi autori - în special Joseph Schumpeter (1883-1950) - s-au străduit să facă deosebirea între democraţia ca ideal şi democraţia ca realitate instituţională.

----------Joseph Alois Schumpeter —

(1883, Trest, Moravia - 1950, Salisbury, Connecticut)

Economist şi sociolog austriac. După studiile la Universitatea din Viena, devine pentru scurt timp ministru de finanţe al tinerei Republici Austriece (1919-1920). Conduce apoi o bancă vieneză. între 1925 şi 1937, este profesor la Universitatea din Bonn. înainte de

Democraţia ca tehnică instituţională

Pentru Schumpeter, există o formă democratică de guvernare ce poate fi asimilată unei „tehnici instituţionale de elaborare a deciziilor politice". Se consideră că aceasta duce la binele comun, „făcând ca poporul însuşi să încline talerul balanţei, alegând nişte persoane care se întrunesc apoi pentru a-i îndeplini voinţa" (Schumpeter, 1951, pp. 377-378). Totuşi, această concepţie, inspirată din doctrina clasică elaborată în secolul al X VlII-lea, implică existenţa unui „bine comun" identificabil în mod univoc şi la care se poate ajunge prin „voinţa comună a poporului". în aceste condiţii, funcţionarea instituţiilor democratice nu pare, la prima vedere, deloc incompatibilă cu principiul delegării puterilor sau cu intervenţia unor elite înzestrate cu aptitudini deosebite. într-adevăr, astfel de „specialişti" pot să nu acţioneze decât în vederea „înfăptuirii voinţei poporului, aşa cum acţionează un medic ce îndeplineşte voinţa pacientului de a se face sănătos" (*ibidem*, p. 378), însă chiar şi exemplul

---------- O teorie alternativă a democraţiei—

Doctrina clasică subordonează alegerea reprezentanţilor obiectivului primordial al organizaţiei democratice, care ar consta In împuternicirea corpului electoral cu posibilitatea de a decide în privinţa problemelor politice curente. Dar să presupunem că, inversând ordinea acestor elemente, subordonăm reglementarea prin corpul electoral al chestiunilor curente alegerii unor persoane însărcinate să execute voinţa alegătorilor. Cu alte cuvinte, admitem că, pe viitor, rolul poporului va consta în generarea unei guvernări sau, alternativ, unui organism intermediar care,

Aceste dificultăţi, consideră Schumpeter, nu trebuie să ne facă nici să respingem idealul democratic, nici să renunţăm la propunerea unei noi teorii a democraţiei. în loc să ne bizuim pe o „voinţă generală" ce nu poate avea decât o semnificaţie metaforică, trebuie să răstumăm ordinea elementelor componente ale orânduirii democratice, pornind de la procesul electoral. în acest caz, un regim democratic este o formă de guvernare în cadrul căreia reglementarea

care permite coexistenţa elitelor şi a democraţiei. Nu găsim nicăieri vreo guvernare exclusiv a poporului; oricare ar fi epoca şi regimul, funcţiile guvernamentale sunt asumate de o minoritate care se distinge de masa populaţiei. însă trebuie să calificăm ca democratice regimurile organizate astfel încât să permită concurenţa paşnică a elitelor în vederea exercitării puterii. Iar atunci când tradiţiile, obişnuinţele dobândite şi mecanismele instituţionale garantează o concurenţă care să nu fie prea imperfectă, putem vorbi, evitând termeni contradictorii, despre elite democratice. Aşadar, pentru Schumpeter, există o echivalenţă între democraţie şi pluralismul politic (Busino, 1988c, p. 103). Această concepţie în privinţa democraţiei, bazată pe „candidaturi aflate în competiţie liberă pentru voturi libere" (Schumpeter, 1951, p. 405), n-ar putea eluda problema tipurilor de candidaturi supuse selecţiei electorale. într-adevăr, la urma urmelor, de acest aspect depind caracteristicile elitei guvernamentale.

Una dintre condiţiile succesului modului de selecţie pluralist

riscă să creeze în sectorul public condiţii care, odată stabilite, vor îndepărta cea mai mare parte a oamenilor capabili să reuşească într-o altă profesie" (*ibidem*, p. 395). Pentru Schumpeter, o judecată nuanţată este cea mai potrivită în această privinţă : „Calităţile care ţin de inteligenţă şi de caracter ale unui bun candidat nu sunt în mod obligatoriu şi cele ale unui bun administrator". Acestea fiind zise, putem considera că „succesul politic" indică o anumită stăpânire a capacităţii de a „manipula oamenii". în afară de asta, aptitudinea de a câştiga o poziţie politică eminentă este indiciul unei anumite „energii personale" care poate fi benefică (*ibidem*, pp. 392-393).

Contrar unor prejudecăţi destul de răspândite, aceste aspecte par să indice faptul că regimurile bazate pe competiţia electorală reuşesc să fie dotate cu elite politice care nu sunt nici mai bune, nici mai rele decât cele apărute în alte regimuri. S-a specificat totuşi faptul că rivalitatea dintre categoriile conducătoare comportă riscul permanent al „dezintegrării consensului social". Competiţia elitelor condu-

resimţită de cei mulţi" îl prezenta pentru ordinea democratică. Pentru el, acest fapt favorizează succesul unei foarte tenace „mitologii a elitelor suverane şi clandestine" (Aron, 1960, p. 278).

Precaritatea elitelor democratice

Un alt autor care s-a preocupat de raporturile dintre elită şi democraţie este Karl Mannheim (1893-1947). Ca şi Schumpeter, el constată decalajul dintre doctrina clasică a democraţiei şi realitatea empirică a regimurilor calificate drept democratice. Nu putem să ne sustragem de la procedurile de delegare a puterilor şi de la consecinţele lor: existenţa unor elite care să controleze pârghiile de comandă este inevitabilă. Acest fapt rămâne compatibil cu idealul democratic dacă, intr-un fel sau altul, elitele sunt somate să „dea socoteală" alegătorului. Mannheim analizează această situaţie într-o perspectivă istorică pe termen lung. De-a lungul secolelor, s-au produs schimbări în principiile de selecţie a elitelor. S-au succedat trei principii generale: selecţia pe bază de rudenie, de proprietate şi de performanţă (*achievement*). După stabilizarea ei, societatea aristocratică

oferă combinaţii destul de fericite de criterii restrictive, conservatoare şi de criterii dinamice, progresiste, elementul dinamic fiind selecţia pe baza performanţei sau a meritului. Dacă selecţia ar avea Ia bază exclusiv performanţa, succesiunea elitelor ar deveni prea rapidă şi ar avea loc în detrimentul continuităţii sociale, care pretinde „o lărgire lentă şi treptată a influenţei grupurilor dominante" (*ibidem*, p. 91). Pe de altă parte, ar fi o eroare să credem că civilizaţia occidentală a evoluat liniar, de la culturile regionale la ansamblurile culturale (mai întâi naţionale, apoi internaţionale). Umanismul laic ce a urmat celui creştin a luat în mod cert forma unei mişcări culturale internaţionale. însă reacţia postrevoluţionară şi mişcarea romantică au antrenat o înnoire a regionalismului şi a localismului.

De atunci, selecţia elitelor oscilează între tendinţa spre provincialism şi deschiderea spre comunitatea internaţională (*ibidem*, pp. 92-96).

Pentru Mannheim, istoria ne dezvăluie existenţa unui dublu proces evolutiv, consemnat şi de alţi autori: o tendinţă fundamentală spre democratizarea vieţii politice şi o alta, la fel de

de care au nevoie pentru a realiza modele şi a exercita o influenţă reală (de exemplu, în privinţa gusturilor şi a opiniilor). Rezultă o stare de indecizie şi o lipsă de *leadership*. Această „lipsă generală de direcţie" oferă diferite posibilităţi minorităţilor organizate, indiferente faţă de constrângerile legale ale unei ordini democratice. Ele întâmpină relativ puţină rezistenţă acolo unde elitele nu mai sunt în măsură să orienteze opinia (*ibidem*, pp. 87-88).

Această dublă tendinţă remarcată de Mannheim (democratizare şi diversificare) se grefează pe succesiunea a trei tipuri de orânduire socială: o solidaritate difuză (pe care Mannheim o califică drept „solidaritatea hoardei"), o stare de intensificare a competiţiei individuale şi, în sfârşit, o situaţie de interdependenţă a unor grupuri cu preocupări distincte (*ibidem*, p. 68). Sarcina de a promova organizări sociale eficiente revine elitelor. Totuşi, societăţile liberale democratice sunt blocate la cea de-a doua etapă a dezvoltării istorice, fiind dominate de un foarte viu spirit de competiţie individuală ; de aceea, viaţa acestor societăţi de masă de tip liberal este caracterizată prin

supraestimarea stabilităţii elitelor în societăţile pluraliste moderne, precum şi a capacităţii lor de a se sustrage judecăţii opiniei publice, cu atât mai mult cu cât ele se slăbesc reciproc. Elitele politice şi organizaţionale au ca funcţie principală integrarea diverselor programe într-un consens acceptabil. Elitele intelectuale, artistice şi religioase aduc un element de reflexivitate indispensabil oricărei ordini sociale; ele sunt producătoare de sens. Un anumit echilibru al sistemului social este asigurat atunci când există o convergenţă a influenţelor exercitate de diferite elite. Când nu putem vorbi despre aşa ceva, ne găsim într-o situaţie de criză endemică. Mannheim îşi pune speranţele în elitele intelectuale, cărora le revine sarcina depăşirii intereselor categoriale şi a creării condiţiilor echilibrului social. Intelectualii îi apar ca fiind realmente cei a căror cunoaştere este cel mai puţin influenţată de o perspectivă de clasă; acest aspect îl determină să împrumute de la Alfred Weber noţiunea de *inteligenţie liberă* de legăturile sociale sau *freischwebende Intelligenz* (Mannheim, 1936, pp. 136-140).

guvernamentale. Cei care deţineau puterea erau familiarizaţi de multă vreme cu problemele guvernării şi aveau o concepţie realistă în privinţa evantaiului de posibilităţi ; ei nu aveau încredere în planurile utopice. Apariţia maselor pe scena politică a antrenat o ruptură în omogenitatea elitei guvernării. Unor persoane şi grupuri prea puţin familiarizate cu realităţile politice li s-au încredinţat sarcini guvernamentale. încă de atunci, elitele instituite, ale căror concepţii politice erau orientate către organizarea prudentă a realităţii, au fost confruntate cu elite concurente, care nu aveau aceeaşi experienţă îndelungată a problemelor publice şi „a căror gândire politică se afla încă în stadiul utopic" (*ibidem*, p. 172). A rezultat o modificare a proceselor de luare a deciziilor şi a modurilor de selecţie a elitei guvernamentale.

Dar dincolo de aceste mecanisme ale funcţionării instituţiilor, se înfruntau două concepţii, în privinţa elitei fundamental diferite şi care datau din epoci diferite. în culturile predemocratice de tip aristocratic sau monocratic, caracteristica socioculturală esenţială este „distanţa verticală dintre dominatori şi dominaţi" (*ibid.*, p. 218).

deda preocupărilor culturale îmbogăţindu-şi personalitatea, dar şi pentru a se consacra problemelor publice. Dimpotrivă, individul mediu, care trebuie să muncească pentru a trăi, este îndrumat către specializare. Idealul cultural democratic este orientat către activitatea profesională. Cultura se dobândeşte prin activităţi a căror ultimă finalitate este de ordin practic. Din această nouă perspectivă, „cultura politică se dobândeşte mai degrabă prin participarea la activităţile concrete ale grupărilor politice decât prin familiarizarea cu doctrinele (*ibidem*, pp. 230-235). Există şi un ideal de „perfecţionare" democratică, ce vizează depăşirea orizontului îngust al unei specializări profesionale sau nu. Concepţia „culturii pentru cultură" concordă mai puţin cu idealul democratic.

Aceste concepţii divergente îşi găsesc reflectarea în viaţa politică, în lumea predemocratică, politica nu este o activitate specializată. Viaţa parlamentară a epocii cenzitare rămâne ocupaţia unor amatori care nu fac din politică o profesie, însă au timpul şi mijloacele să i se consacre. Discursurile fac apel la erudiţia clasică şi la principii

politică ca reprezentanţi ai unor interese sectoriale, dar, încet-încet, pot să ajungă la nivelul unor oameni de stat responsabili, dovedind că au simţul compromisului şi al interesului general. Această evoluţie

Capitolul 3

Elitele ca grupuri de influenţă

Oricare ar fi diagnosticul pus asupra gradului de omogenitate sau de diversitate al elitei conducătoare, se pot distinge întotdeauna fracţiuni mai mult sau mai puţin autonome ale acesteia. în acest capitol, vom opta pentru forma de plural a termenului şi vom postula existenţa unor elite distincte, fiecare exercitându-şi, în diferite sensuri, influenţa asupra masei populaţiei. Adoptând acest punct de plecare, ne

Elite productive şi neproductive

Se întâmplă ca dihotomia „dominatori/dominaţi" să ia forma unei opoziţii între neproducători şi producători. Deci, ar exista o elită stabilă, parazitară şi una nerecunoscută ca atare, dar revendicând

analizată în detaliu de către Emile Durkheim în *Le Socialisme* şi căruia Pierre-Jean Simon (1991, pp. 191-206) i-a consacrat câteva pagini inspirate. Pentru Saint-Simon, ceea ce subzistă din elitele conducătoare ale Vechiului Regim la începutul secolului al XlX-lea constituie un conglomerat de categorii parazitare lipsite de orice spirit de întreprinzător. Este vorba despre pături sociale în situaţie de preeminentă de pe vremea Restauraţiei, dar excelenţa la care au ele pretenţii nu se referă decât la activităţi neproductive: preocuparea pentru a-şi asigura o viaţă plină de „distincţie" le ţine loc de raţiune a existenţei. în faţa acestei clase de trândavi se află o „clasă industrială" (*classe industrielle),* pe care ar fi mai exact s-o numim „clasă întreprinzătoare" (*classe industrieuse).* Membrii acesteia sunt veritabili „producători" sau creatori, care, prin activităţile lor, contribuie la îmbogăţirea patrimoniului naţional. Este vorba despre lucrătorii din agricultură, din comerţ şi din industrie, dar şi despre savanţi, artişti şi scriitori. Din câte se vede, noţiunea de *activitate productivă* este, în acest caz, foarte cuprinzătoare.

diverse funcţii. Această pierdere de treizeci de mii de indivizi recunoscuţi drept cei mai importanţi în stat nu i-ar întrista pe francezi „decât sub raport pur sentimental, căci n-ar fi nici un rău politic pentru stat" (Saint-Simon, 1819, 1966, pp. 17-21). în enumerarea „albinelor", găsim prefigurarea ordinii excelenţei propuse mai târziu de Pareto, aşa cum am văzut în capitolul 1 : „primii cincizeci de fizicieni, primii cincizeci de chimişti etc." Totuşi, este vorba despre o ordine a excelenţei în activităţile care se pretează cel mai puţin atribuirii frauduloase a „etichetelor" de apartenenţă la o elită (Pareto, 1916, § 2035). Aşadar, Saint-Simon enumeră nişte categorii care duc la îndeplinire sarcini indispensabile prosperităţii economice şi progresului ştiinţific. în opinia sa, aceasta este adevărata elită a ţării, în privinţa trântorilor, Saint-Simon nu se gândeşte nicidecum să le atribuie vreun „scor de excelenţă". Este vorba despre bărbaţi şi femei care au dobândit o poziţie preeminentă în societate sau care au moştenit-o (prinţi şi prinţese). Este, fără îndoială, nedrept să-i punem pe toţi în categoria trândavilor, dar excelenţa lor - dacă

----------Parabola albinelor şi a trântorilor—

Presupunem că Franţa îi pierde subit pe primii săi cincizeci de fizicieni, pe primii săi cincizeci de chimişti, pe primii săi cincizeci de fiziologi, pe primii săi cincizeci de matematicieni, pe primii săi cincizeci de poeţi, pe primii săi cincizeci de pictori, pe primii săi cincizeci de sculptori, pe primii săi cincizeci de muzicieni, pe primii săi cincizeci de literaţi; pe primii săi cincizeci de mecanici, pe primii săi cincizeci de ingineri civili şi militari, pe primii săi cincizeci de arhitecţi, pe primii săi cincizeci de medici, pe primii săi cincizeci de chirurgi, pe primii săi cincizeci de farmacişti, pe primii săi cincizeci de marinari, pe primii săi cincizeci de ceasornicari; pe primii săi cincizeci de bancheri, pe primii săi două sute de negustori, pe primii săi şase sute de cultivatori, pe primii săi cincizeci de fierari, pe primii săi cincizeci de fabricanţi de arme, pe primii săi cincizeci de tăbăcari, pe primii săi cincizeci de boiangii, pe primii săi cincizeci de mineri, pe primii săi cincizeci de fabricanţi de pânzeturi, pe primii săi cincizeci de textilişti, pe primii săi cincizeci de ţesători de mătase, pe primii săi cincizeci de fabricanţi de postav, pe primii săi cincizeci de fabricanţi de articole de fierărie, pe primii săi cincizeci de fabricanţi de faianţă şi de

sunt cei mai utili ţării lor, cei care-i aduc cea mai multă glorie, care-i aduc cel mai grabnic civilizaţia şi prosperitatea; naţiunea ar ajunge un trup fără suflet în chiar clipa când i-ar pierde; ar cădea imediat într-o stare de inferioritate faţă de naţiunile cărora le este azi rivală şi ar continua să le fie supusă până când va recupera această pierdere, până când îi va creşte iarăşi un cap. l-ar trebui Franţei cel puţin o generaţie întreagă pentru a-şi reveni de pe urmele acestei nenorociri, pentru că oamenii care se disting în lucrările de utilitate pozitivă sunt veritabile anomalii, iar natura nu-i prea darnică în anomalii, mai ales de felul acesta.

Să trecem acum la o altă presupunere. Să admitem că Franţa îi păstrează pe toţi oamenii de geniu pe care-i are în ştiinţe, în artele frumoase, în arte şi meserii, dar că are nenorocul să-i piardă în aceeaşi zi pe fratele Regelui, pe monseniorul duce d’Angoulème, pe monseniorul duce de Berry, pe monseniorul duce d’Orleans, pe monseniorul duce de Bourbon, pe doamna ducesă d'Angoulème, pe doamna ducesă de Berry, pe doamna ducesă d’Orléans, pe doamna ducesă de Bourbon şi pe domnişoara de Condé. Că îi pierde în acelaşi timp pe toţi marii ofiţeri ai Coroanei

Teoria clasei timpului liber

După felul în care este definită burghezia în optica marxistă, drept o clasă care prosperă prin însuşirea unei părţi a plusvalorii rezultate din activitatea productivă, este posibil să descriem întreaga elită ca pe o clasă care-şi consolidează puterea datorită unui surplus de timp liber rezultat din activitatea altora. Această concepţie se cristalizează în teoria clasei timpului liber, datorată lui Thorstein Veblen (1857-1929). Acest sociolog american caracterizează elita timpului său drept o „clasă a timpului liber" (Veblen, 1899). Statutul dobândit şi averea acumulată îi permit să ducă o viaţă neproductivă. Mediul social constituit din familii de rentieri este unul în care munca e considerată degradantă. La fel ca în cercurile aristocratice, preocuparea pentru prezervarea statutului social impune o viaţă plină de divertismente.

Activităţile cele mai populare sunt acelea care se îndepărtează cel mai mult de îndeletnicirile utilitare, cum ar fi jocurile sau practicarea sportului amator ; astfel de priorităţi se manifestă până şi în alegerea studiilor, cu atât mai prestigioase, cu cât acestea nu

este limitat în aşa încât să se păstreze un maximum de resurse pentru consum. Dar şi unele activităţi de petrecere a timpului liber orientate către diferenţiere au tot o funcţie de integrare a elitei conducătoare.

Aşa cum arăta Charles Wright Mills în prefaţa scrisă de el pentru cartea lui Veblen, „acestea constituie o modalitate de a asigura coordonarea deciziilor între diferitele elemente şi segmente ale clasei superioare" (Mills, în Veblen, 1953, p. XVI). De altfel, acest fapt l-a incitat pe Mills să acorde o anumită importanţă sentimentului de conivenţă dintre diferitele sectoare ale elitei, contribuind astfel la statuarea unei singure „elite a puterii".

De la industrialism la ideologia tehnocratică

Teoria „clasei timpului liber" completează concepţiile lui Saint-Simon despre elitele trândave sau neproductive. Un alt curent de gândire ce s-ar putea reclama din teoriile sale este „industrialismul", ce corespunde unuia dintre aspectele majore ale doctrinelor saint-simoniene - cealaltă fiind socialismul - şi care a furnizat o bază intelectuală adepţilor ideologiei tehnocratice. In această perspectivă care se

pentru a constitui „o elită tehnicistă în sânul aparatului de stat” (Birnbaum, 1978, p. 84). Imediat după cel de-al doilea război mondial, într-un context economic profund modificat, au reapărut concepţii „organizatoare” ce vizau subordonarea opţiunilor politice „imperativelor tehnicii”. Tipică pentru această orientare a spiritelor - şi a epocii - este mica lucrare a lui Louis Armând şi Michel Drancourt, *Plaidoverpour l’avenir* (1961). Conform autorilor, omul politic „nu trebuie să demonstreze, prin aplicarea ideologiilor, obligaţiile care decurg din veritabile teoreme” *(op. cit.,* p. 25). Tot pe atunci, Jean-Marie Domenach declara că regăseşte în lucrarea lui Armând şi a lui Drancourt „imnul producţiei [...], vechi cântec din secolul al XlX-lea pe care-1 credeam uitat” (Domenach, 1916a) şi încheia cu o „pledoarie pentru politică”, observând în treacăt că optimismul tehnicist *este* o ideologie (Domenach, 1916b). Persistenţa unei ideologii

Teoriile despre „noua clasă” tehno-birocratică

Pentru teoreticienii elitelor, prezenţa unei anumite caracteristici (dinamism, simţul organizării, voinţa de putere, credinţa într-o ordine a valorilor) este cea care certifică vocaţia unui grup sau a unei categorii sociale de a accede la statutul de clasă conducătoare. în tot cursul secolului al XIX-lea, această clasă conducătoare părea să poată fi recrutată din rândul notabilităţilor epocii. Desigur, funcţionarea statului modern antrenează un proces de birocratizare ce pare să meargă mână în mână cu stabilizarea unei puteri de tip legal-raţional. Dar, de obicei, se consideră că formaţia generală a amintitului *honnête homme* e suficientă pentru a depăşi problemele care se ridică şi pentru a impune o voinţă politică tuturor corpurilor de funcţionari publici. Cât despre cei care contestă ordinea stabilită din perspectiva luptei de clasă, aceştia consideră ca firească apariţia din rândurile lor a unor elite democratice apte să se substituie notabilităţilor de la putere. în anii ’30 şi ’40, două elemente noi au

fenomenul invers : „Am putut observa cu toţii că guvernarea oamenilor a devenit un înlocuitor al posesiei unor puternice mijloace de producţie şi al capacităţii de a le mânui” (1963, t. II, p. 432).

Aceasta îl face să atragă atenţia asupra diverselor grupuri „de specialişti, deţinători de secrete tehnice, de dispozitive atotputernice, de competenţe de prim rang şi având putere de decizie de fapt, iar uneori chiar şi de drept” (*ibidem*). Dar în anii ’50 şi ’60 se raţionează în termeni de clasă mult mai dezinvolt decât în termeni de elită, iar Gurvitch se întreabă dacă „grupurile tehno-birocratice” se pot „structura în clase independente”, ţinând cont de faptul că, anterior, „ele au servit întotdeauna alte clase” In opinia sa, apariţia acestor grupuri „este legată de constituirea capitalismului organizat şi, mai pe larg, de societăţile dirijiste şi planificatoare” (*ibidem*, p. 433). Pentru Gurvitch, constituirea grupurilor tehno-birocratice în clase conducătoare „duce, în capitalismul organizat, la diferite forme de fascism” ; de asemenea, aceste grupuri pot căpăta importanţă în regimurile „etatiste colectiviste”, corespunzătoare „primei etape a

de dreptul „activ” de control prin conducerea întreprinderii însăşi, în afară de aceasta, odată cu creşterea în dimensiuni a întreprinderii, dispersarea acţiunilor atinge un asemenea grad, încât acţionarul individual este efectiv înlăturat de la orice participare la controlul real al întreprinderii.

Rolul acţionariatului instituţional

Unele versiuni mai recente ale teoriei manageriale comportă o modificare a acestui tip de argumentaţie, impusă de schimbările din structura acţionariatului survenite începând cu anii ’30. Din ce în ce mai frecvent, pachete importante de acţiuni au fost transferate de la indivizi spre instituţii financiare, cum ar fi băncile, companiile de asigurări sau fondurile de pensii. Aşadar, am asistat la o răsturnare a tendinţei de dispersare a acţiunilor, aflată în centrul argumentaţiei lui Berle şi Means. Dimpotrivă, acţionariatul s-a concentrat din ce în ce mai mult. Această creştere a acţionariatului instituţional nu fusese prevăzută de Burnham şi nu joacă un rol important în gândirea lui Berle şi Means; implicaţiile ei pentru puterea din domeniul

unor interese capitaliste. Dimpotrivă, în această perspectivă, creşterea puterii instituţiilor financiare ar constitui realmente sfârşitul capitalismului, ca expresie a intereselor de clasă. într-adevăr, departe de a reprezenta instrumentele unei înnoiri a capitalismului, aceste instituţii ar fi nişte instrumente de control. Ele ar opera în interesul masei populaţiei care le furnizează capitalurile. Companiile de asigurări ar trebui să ţină cont de interesele celor pe care-i asigură, fondurile de pensii tinzând să adopte punctul de vedere al pensionarilor actuali sau viitori. Această viziune armonioasă asupra unor instituţii care acţionează pur şi simplu în interesul celor care le aduc capital se pretează discuţiilor. Oricare ar fi obiectivele acţionarilor instituţionali, ne putem imagina că ei nu fac decât să reproducă distincţia între cei care furnizează capitalurile şi cei care le gestionează. în acest caz, cea mai importantă diferenţă s-ar situa în altă parte. Dată fiind natura colectivă a intereselor aflate în joc, intervenţia puterilor publice tinde să devină mai puternică în cazul instituţiilor. Aşadar, managerii lor se află efectiv „sub presiune", dar pentru alte

capitalism. Dimpotrivă, managerii sunt obligaţi să-şi utilizeze puterea pentru a face sistemul capitalist să funcţioneze eficace în etapa capitalismului monopolist. O clasă de acţionari bogaţi poate subzista, dar ea nu participă în nici un fel la exerciţiul puterii în sânul marilor întreprinderi. Teoria „capitalismului financiar" continuă să se inspire din principiile marxismului clasic, dar pune accentul mai mult pe sistemul de relaţii în centrul căruia se află întreprinderea capitalistă. In această optică, întreprinderea modernă este ancorată într-o densă reţea de relaţii financiare. întreprinderile au încetat de mult să mai fie centrele autonome de luare a deciziilor care făceau din ele nişte actori clar identificabili pe piaţă; ele au devenit elemente ale unui sistem global al capitalismului financiar. Industria şi banca se inserează din ce în ce mai adânc într-un sistem de monopoluri, iar aceste două sectoare de activitate sunt strâns legate unul de celălalt în interiorul marilor grupuri financiare. Rivalitatea şi conflictele dintre grupurile financiare sunt cele care determină evoluţia

Dincolo de marxismul clasic: elita întreprinderilor

Confruntarea dintre marxism şi teoriile manageriale a suscitat apariţia unor teorii care se îndepărtează tot mai mult de marxismul clasic. A existat mai întâi o teorie a *hegemoniei financiare.* Aceasta admite simbioza sectorului bancar cu industria şi recunoaşte poziţia centrală a băncilor în fluxurile de capitaluri. Marile instituţii financiare domină fluxurile de capitaluri, dar nu-şi exercită controlul direct asupra gestiunii întreprinderilor care depind de ele. Totuşi, prin controlul colectiv asupra disponibilităţilor de capital, ele au posibilitatea să determine condiţiile generale în cadrul cărora întreprinderile trebuie să-şi formuleze strategiile. Aşadar, ele pot să exercite o putere incontestabilă fără a interveni direct. în acest caz, împletirile mai multor direcţii permit identificarea unui cerc restrâns de directori în poziţii-cheie, dar ele arată, de asemenea, unitatea şi coeziunea clasei capitaliste din care au rezultat. Teoria *constelaţiei de interese* dezvoltată de John Scott coincide în mare parte cu cea

de administraţie, dar le este greu să meargă mai departe în această privinţă. într-o astfel de situaţie, consiliul de administraţie şi conducerea unei întreprinderi nu sunt simpli executanţi în serviciul intereselor acţionarilor dominanţi, dar nici nu dispun de o autonomie completă în faţa influenţelor venite din partea acţionarilor. Din toate acestea a rezultat o teorie a *grupurilor financiare* ce acordă mai puţină importanţă decizională reprezentanţilor capitalului instituţional. întreprinderile industriale, la fel ca şi băncile sau companiile de asigurări, deţin acţiuni, dar tind să le păstreze pentru ele, în loc să asigure gestionarea lor şi pentru alţii. Aceste forme de participare sunt definitorii pentru grupuri de interese solid structurate în sânul cărora interesele industriale şi cele financiare se împletesc. Aceste diverse dezvoltări teoretice constituie un progres şi în raport cu teoria managerială clasică, şi în raport cu viziunea marxistă tradiţională. Astfel, se vorbeşte acum despre elita întreprinderilor (sau *corporale elite),* vizând categoria directorilor generali şi cadrele

de persoane influente au aceeaşi părere în privinţa unei probleme de rezolvat. Să presupunem, de asemenea, că ele sunt în măsură să-şi impună părerea acţionând în mod coordonat. Aceste persoane constituie un posibil grup influent şi puternic. Dar mai trebuie ca ei să-şi unească eforturile, astfel încât potenţialul lor de influenţă să fie actualizat cu succes. într-o societate modernă complexă, există fără îndoială numeroase grupuri de acest tip. Astfel, într-o colectivitate dată, se poate imagina că oamenii de afaceri influenţi, uniţi cu cei din conducerea partidelor politice celor mai importante, dispun împreună de un potenţial ridicat de influenţă. Mai trebuie ca ei să-şi dorească unirea eforturilor şi să se organizeze în acest scop. Aşadar, potenţialul de influenţă nu este totuna cu influenţa reală (Dahl, 1990, p. 63). în ciuda posibilităţilor obiective, militarii americani par puţin preocupaţi să se organizeze pentru a monopoliza puterea executivă în ţara lor. Nu este cu totul exclus ca unii dintre ei să viseze uneori la aventura unei lovituri de stat. Dar nu există nici o condiţie pentru ca

Aceste considerente îl împing pe Dahl să se exprime critic la adresa lui Mills, care i se pare că subestimează diversitatea grupurilor influente şi că prelimină - imprudent, după părerea lui - existenţa unei pături conducătoare ce apără o ierarhie de interese unică şi uşor de identificat. In opinia sa, capacitatea de influenţare a diferitelor grupuri nu poate fi decât o problemă de cercetare empirică. Mai întâi, aceste grupuri trebuie definite cu o precizie chirurgicală. Apoi, trebuie să raţionăm asupra unei serii de studii de caz care ne-ar permite stabilirea voinţei care a prevalat în fiecare caz în parte. Numai descoperirea unui unghi de atac sistematic, orientând întot-deauna deciziile în sensul aceloraşi interese, ar sugera existenţa unei clase conducătoare în măsură să-şi impună punctul de vedere asupra tuturor celorlalte. în absenţa unei asemenea coerenţe constatate empiric, trebuie să ne limităm la constatarea existenţei unor elite cât se poate de diversificate pentru o societate modernă.

Difuzarea inovaţiilor

O modalitate de a aprecia influenta unei elite oarecare

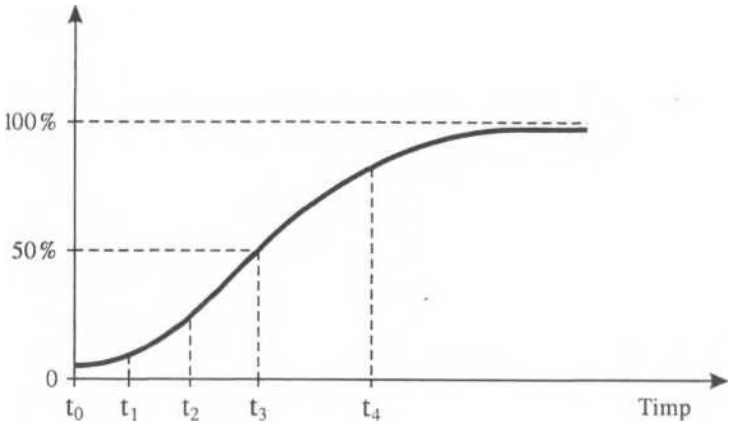

Schema I. *Procesul de difuzare a unei inovaţii*

„Pionierii" sunt primii care adoptă inovaţia între t_0 şi Ceva mai târziu, „inovatorii" li se alătură între ;y şi t_v exercitând, la rândul lor, o influenţă în jurul lor; am putea zice că ei „fac şcoală". Urmează apoi o „majoritate precoce" între t_2 şi t_j, o „majoritate târzie" Intre t_j şi t_4 şi, în sfârşit, „codaşii". Aşa cum notează Mendras şi Forse, „pentru cel care observă cu atenţie, jocurile sunt făcute în t_2" *(ibidem,* pp. 75-77). Aşadar, „inovatorii" sunt cei care joacă un rol decisiv din acest punct de vedere. Cine sunt ei?

Acumularea de cercetări empirice în legătură cu toate

tradiţional, „notabilii" sunt cei care se profilează drept potenţialii „inovatori". în societăţile moderne diversificate, regăsim unul dintre termenii dublei definiţii paretiene: avem de-a face cu nişte elite multiple, care-şi exercită influenţa în domenii foarte diferite. Astfel, un studiu al lui Katz şi Lazarsfeld (1964) asupra mecanismelor alegerii a permis distingerea reţelelor de influenţă diferite, în special pentru „cumpărăturile de obiecte casnice", pentru „moda vestimentară" şi pentru „problemele civice şi politice" Pentru acestea din urmă, statutul social şi gradul de participare socială sunt criterii de influenţă decisive (Mendras şi Forse, 1983, p. 83).

Conflict, competiţie, coaliţii: poliarhia

într-o societate modernă complexă, elita conducătoare este diversificată şi comportă grupuri ce apără interese specifice. Astfel, elitele economice şi cele politice sunt confruntate cu mize diferite şi se reclamă de la legitimităţi specifice. în gestionarea curentă, ele au totuşi relaţii foarte strânse. Dar, în aceste condiţii, o schimbare notabilă afectând una din aceste două elite nu poate

abandonată conceptualizarea simplistă „a unei clase conducătoare structurate de o elită economică recunoscută ca fiind omogenă" şi a unei „elite politice care ar apăra sau ar pune în cauză prerogativele deţinătorilor puterii economice" (*ibidem*, p. 269). Conducătorii patronatului, ca şi responsabilii politici, trebuie (şi unii, şi alţii, chiar dacă în modalităţi diferite) să acţioneze într-un câmp de tensiuni între „conservarea" şi „transformarea" ordinii sociale. Şi de o parte, şi de alta, „modernizatorii" se opun „conservatorilor", pentru că această opoziţie se regăseşte şi în sânul lumii patronale, şi în rândul clasei politice (*ibidem*, pp. 265-266). în 1981-1982, clasa conducătoare părea profund şi durabil divizată. Totuşi, în spatele unei faţade de înfruntări manicheene, s-au manifestat mişcări în sensuri diferite în fiecare dintre taberele aflate faţă în faţă. „Unele alianţe se desfac. Se formează noi coaliţii. Noi clivaje structurează puţin câte puţin elitele conducătoare ale ţării" (*ibidem*, pp. 267-268). Cu un anumit recul, observăm un contrast între situaţia anilor '80 şi cea de

„moştenitorilor", chiar şi atunci când este vorba despre absolvenţi ai marilor şcoli. înalţii funcţionari proveniţi de la ENA (Ecole Naţionale dAdministration) au făcut loc pe lângă ei unor noi-veniţi cu o altă formaţie, în special literară. Profesorii din învăţământul preuni-versitar şi universitar şi-au intensificat şi ei prezenţa. Aşa cum remarca Birnbaum, trebuia să convenim că „cei care guvernează nu sunt întotdeauna aceiaşi" şi că ar fi exagerat să spunem că aşa-numiţii *enarques roses*[1] i-au înlocuit pur şi simplu pe cei de altădată (Birnbaum, 1985, p. 307). Teoreticienii clasici ai elitelor de pretutindeni n-au pretins niciodată că la putere s-ar afla întotdeauna aceiaşi indivizi: dimpotrivă, ei au sugerat că o elită nouă, confruntată cu presiuni structurale, sfârşeşte întotdeauna prin a adopta comportamente ase-mănătoare celor ale elitei pe care a înlăturat-o. în conjunctura politică studiată de Birnbaum, noul personal politic este net mai marcat de angajarea politică sau sindicală. Din acest punct de vedere,

1. *Enarque* (fr.) = fost elev al „Ecole Naţionale d'Administration" (n. tr.).

tehnic decât la considerente politice sau ideologice. Nou-veniţii se identifică rapid cu interesele şi punctele de vedere ale administratei lor şi tind să se suprapună afinităţilor politice. Aşadar, totul s-a petrecut ca şi cum „forţa instituţiilor, caracterul decisiv al funcţionării structurii statale" ar fi limitat considerabil „ponderea evenimentului". totuşi deloc neglijabil, provocat de „schimbarea majorităţii politice" Mai general vorbind, noua majoritate nu a răsturnat ierarhia cadrelor din înalta funcţie publică. Nimic nu seamănă cu *spoit system*, sistemul de tip american de însuşire a trofeelor de la cei învinşi (*ibidem*, p. 309). Prin urmare, schimbările în elita politică nu au antrenat o modificare a rolurilor politice şi administrative.

Nici logica partizană, nici, în mod mai general, valorile politice n-au fost finalmente determinante în acţiunea noilor elite. Confruntate cu presiunile instituţionale, acestea s-au adaptat unor roluri performante (*ibidem*, pp. 310-311).

Cazul Marii Britanii

Logica statală ce influenţează comportamentele indivizilor şi ale

nicăieri în alte ţări. Acest proces de adaptare a fost posibil datorită procesului de socializare oferit de sistemul şcolilor publice *(public schools*), aflat ulterior în conjuncte cu studiile continuate la Oxford sau Cambridge : formaţia „Oxbridge" (Stanworth şi Giddens, 1974, p. 99). Persistenţa titlurilor aristocratice nu este doar o reminiscenţă a vechii orânduiri: ea a constituit şi un important mijloc de integrare socială. Dacă am compara situaţia din Marea Britanie cu cea din Statele Unite, constatăm că, peste Atlantic, s-a dezvoltat o „aristocraţie a afacerilor", în vreme ce, în Marea Britanie, avea loc o dublă evoluţie: oamenii de afaceri erau înnobilaţi, iar nobilii deveneau oameni de afaceri. Sau, folosind cuvintele autorilor noştri, *„Britain mode both gentlemen ofbusinessmen... and businessmen of gentlemen* [n] (i*ibidem*, pp. 99-100). în ciuda tensiunilor dintre cele două grupuri, găsim în Marea Britanie de la începutul secolului XX o elită unificată şi ferm stabilită (*ibidem*, p. 100). Putem spune despre o elită că este unificată atunci când este o elită economică a cărei origine şi formaţie

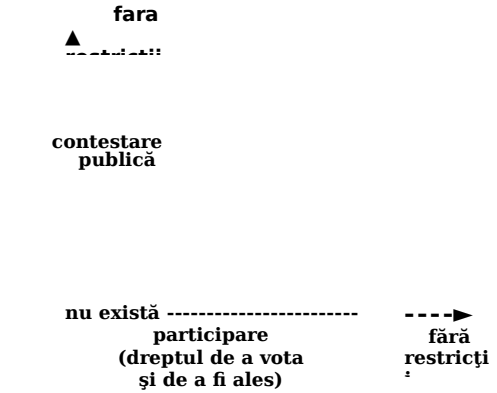

Schema 2. Două dimensiuni teoretice ale democratizării

Emergenţa posibilităţilor de contestare a unui regim nu este echivalentă cu lărgirea posibilităţilor de participare la procesele instituţionale definite de acesta: acestea sunt două aspecte diferite

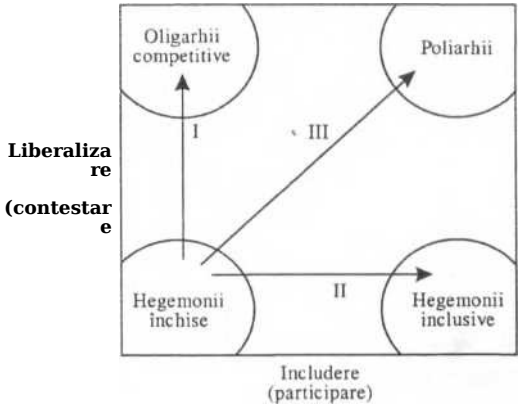

Schema 3. Liberalizare, includere şi democratizare

Regimul situat în coltul din stânga jos al tabloului nu comportă nici o posibilitate de participare, nici de contestare. Este ceea ce Dahl califică drept hegemonie închisă (*closed hegemony).* Dacă regimul se liberalizează şi tolerează din ce în ce mai mult forme de contestare publică, ne deplasăm de-a lungul traseului I, pentru a ajunge, în colţul din stânga sus, la o situaţie în care se află în competiţie mai multe oligarhii; ne aflăm deci în prezenţa oligarhiilor competitive (*competitive oligarchies).* Dacă hegemonia închisă îşi lărgeşte baza şi se deschide unei mai mari participări, însă fără creşterea posibilităţilor de contestare, înseamnă că ne deplasăm spre dreapta pe axa orizontală, de-a lungul traseului II, pentru a ajunge la o hegemonie mai deschisă, pe care o calificăm ca fiind inclusivă *(inclusive hegemony).* Orice schimbare ce comportă simultan o creştere a participării şi a posibilităţilor de contestare trebuie consi-derată ca implicând un anumit grad de democratizare; ea poate fi

Formarea „complexelor dominante”

Se întâmplă ca nişte elite eterogene, operând în domenii de activitate diferite, să formeze o alianţă relativ stabilă şi să creeze astfel un „complex dominant” Gradul de coeziune al unui astfel de complex nu este suficient pentru a se putea vorbi despre el ca despre o clasă dominantă sau una conducătoare. Scări de valori diferite, ierarhii ale preocupărilor diferite menţin specificitatea acestor elite, dar un interes comun le face asemănătoare (uneori, chiar foarte asemă-nătoare). Este ceea ce Charles Wright Mills a crezut că poate observa într-o oarecare măsură în Statele Unite, în domeniul armatei, al economiei şi al administraţiei publice. In etapa istorică a Statelor Unite studiată de Mills, elita puterii are toate trăsăturile unui „complex dominant” relativ stabil. Dar Mills nu merge până la tratarea în termeni de clase, exceptând momentul când spune că elita puterii are conştiinţa de sine şi că putem să-i recunoaştem, aşadar, echivalentul unei conştiinţe de clasă.

Intr-o manieră care se pretează mult mai puţin la discutii în zilele

produs în folosul altor segmente ale oligarhiei dominante : responsabilii organelor de securitate şi conducătorii unor importante sectoare ale aparatului economic (*ibidem*, p. 264). Atunci, au apărut foarte clar la lumină - şi, uneori, într-un mod extrem de brutal - divergenţele de interese foarte reale şi ierarhiile ale diferitelor preocupări. De altfel, lupta pentru influenţă în diferite segmente autonomizate ale vechii pături conducătoare nu s-a terminat nici în Rusia şi nici în celelalte republici ale fostei URSS. Aşadar, a trebuit să aibă loc mai întâi o zguduire, iar, mai apoi, chiar prăbuşirea regimului sovietic, pentru a vedea confirmată şi întărită viziunea paretiană a diversităţii păturilor conducătoare - inspirată din „diversitatea multiplelor grupuri sociale" (Pareto, 1916, § 2025) -, şi nu concepţia monolitismului totalitar ce făcuse să dispară complet specificitatea diferitelor segmente ale elitei.

Mai mulţi autori au crezut că pot identifica şi în Franţa, într-un context politic şi instituţional complet diferit (un regim pluralist deschis competiţiei libere a elitelor), emergenţa progresivă a unui

comune ce asigură „o viziune a lumii uniformă, o mare competenţă şi un ascuţit simţ al eficacităţii [care se crede] neutră din punct de vedere politic" (Birnbaum, 1977, p. 61). Aceasta asigură o „legătură strânsă între lumea afacerilor şi personalul superior al aparatului de stat" şi o „veritabilă rotaţie a anumitor fracţiuni ale spaţiului conducător" (Birnbaum *et al.*, 1978, p. 81). în ciuda unor răsturnări de majoritate politică adesea spectaculoase, ceea ce era valabil în urmă cu un sfert de secol rămâne valabil şi la ora actuală: marile corpuri ale Statului continuă să fie nişte „rezervoare privilegiate de conducători de întreprindere", iar fenomenele de migraţie către sectorul privat au o asemenea stabilitate, încât ENA a

----------Elitismul republican —

%

în modelul nostru de elitism republican, veritabilele rezervoare din care provin cei mai înalţi funcţionari de stat, responsabilii politici cei mai reputaţi şi conducătorii de întreprinderi cei mai importanţi trebuie căutate în promoţiile Politehnicii şi ale ENA [...]. Doi dintre cei patru preşedinţi ai celei de-a V-a Republici Franceze,

mari întreprinderi industriale şi două treimi din douăzeci dintre cele mai mari) provin din astfel de rezervoare ce selectează şi formează anual mai puţin de şaptezeci de persoane cu vârsta de aproximativ 25 de ani, adică 0,01% din fiecare generaţie.

A asigura înnoirea unei fracţiuni atât de importante a elitelor noastre administrative, politice şi economice dintr-un rezervor atât de restrâns şi la o vârstă atât de precoce conferă Franţei un

Elitele puterii şi elitele notorietăţii

Dacă excelenţa şi preeminenţa sunt noţiunile-cheie care nu încetează să ne vină în minte atunci când este vorba despre elite, modalităţile de a le aprecia şi pe una, şi pe cealaltă sunt extrem de variate, aşa cum am avut deja ocazia s-o constatăm. In plus, diferitele domenii de activitate sunt inegal valorizate. Timp de mai mult de un secol, indicatorii prestigiului au rămas relativ stabili, fie că e vorba despre activităţi de ordin intelectual sau artistic, ludic sau sportiv. Capa-

Restructurarea elitelor tradiţionale

De câteva decenii, influenţa crescândă a mass-media, în principal audiovizuale, a „contribuit masiv la răsturnarea scărilor de valori tradiţionale" (Boudon şi Bourricaud, 1982, p. 215). Fenomene istorice noi (cum ar fi dezvoltarea artelor sau a sporturilor de masă, propagată de mass-media) au dus la apariţia de noi grile de apreciere. A rezultat apariţia unor noi elite, care nu mai sunt în mod direct elite ale puterii, ci, înainte de toate, ale notorietăţii. Aceste elite ale notorietăţii se impun prin tehnicile specifice vedetelor. Ne gândim, în primul rând, la vedetele spectacolelor de varietăţi sau la cele ale competiţiilor sportive. Excelenţa în domenii apreciate odinioară ca fiind minore le conferă un renume care-1 eclipsează de departe pe cel al unor elite mai tradiţionale. Bineînţeles, puterea ce decurge din asta nu-i decât una produsă de fascinaţie. Dar această enormă influenţă asupra unor largi sectoare ale opiniei are efecte de contagiune foarte reale. Statutul de vedetă cucereşte sectoare pe care le-am fi putut crede imune în această privinţă, iar fuga universitarilor

succesul „starurilor de toate categoriile” îi face pe tineri să viseze şi le apare ca fiind o „cale regală” atât din punct de vedere al gratificaţilor simbolice, cât şi al celor materiale (Roussel, 2001, pp. 63 şi 95).

Revendicarea unei noi legitimităţi

în zilele noastre, competiţia dintre elitele puterii şi cele ale notorietăţii se înscrie în cadrul mai larg al schimbărilor survenite la nivelul ansamblului instituţiilor actuale. Legitimităţii oferite odinioară de respectul normelor instituţionale în sfera politicului i se opune acum revendicarea unei noi legitimităţi, asigurată de recursul direct la opinia publică, fără a ţine seama de echilibrul tradiţional al puterilor specifice regimurilor de democraţie liberală. Putem vedea în asta realizarea profeţiei lui Tocqueville, conform căreia democraţiile moderne sunt sortite să suporte presiunea tot mai apăsată a opiniei. în mod cert, mijloacele mass-media joacă un rol în această evoluţie, impunând, după formula lui Bourdieu, regulile câmpului jurnalistic altor domenii de activitate. Dar fenomenul nu poate fi redus la o „mediatizare” a spaţiului public. Grupuri

consecinţa supărătoare a acestei alianţe *de fado* dintre puterea juridică şi mass-media este supunerea oricărui caz examenului „tribunalului de opinie" înainte chiar ca instrucţia să fi fost dusă până la capăt. Prezumţia de nevinovăţie la care orice acuzat are dreptul înaintea unei eventuale condamnări devine, în aceste condiţii, o garanţie derizorie. Convergenţa intereselor dintre judecători şi ziarişti îşi are propria logică. Pentru a continua să beneficieze de sprijinul mass-media şi de protecţia astfel oferită, magistratul instructor nu poate decât să alimenteze mereu mai mult „maşina mediatică".

Pentru a continua să beneficieze de colaborarea binevoitoare a magistratului, ziaristul nu poate decât să reziste cu greu la a da o importanţă exagerată informaţiilor care-i sunt comunicate. Această evoluţie alimentează la rândul ei o revendicare privind transparenţa care, în limite rezonabile, ţine de o concepţie sănătoasă a democraţiei, dar care, în absenţa unor norme deontologice suficiente, îl expune pe cetăţean la linşare morală. Astfel, ne găsim într-o situaţie în care „publicitatea făcută plângerilor penale deschide o

programe sau proiecte, ci persoane ; „trecem, astfel, de la un regim politic al responsabilităţii la un regim individual al responsabilităţii” (Rosanvallon, 1977, p. 60). De fapt, este vorba despre o întoarcere la o situaţie veche de două secole, în care gândirea liberală încă nu stabilise clar distincţia dintre judecarea persoanelor şi judecarea politicienilor. Această evoluţie are drept consecinţă „punerea sub analiză permanentă a responsabililor politici” şi are, deci, o foarte mare influenţă asupra situaţiei actuale a elitelor. Influenţa mijloacelor mass-media întăreşte acest „regim de acuzare a persoanelor”, dar nu îi dă naştere (*ibidem*, p. 61). In acest context nou, asistăm la un fenomen de „unificare a elitelor” ce rezultă nu dintr-o apropiere a puterii, ci din prăbuşirea structurilor intermediare oferite de sindicalism şi de viaţa asociativă sub toate formele ei. Rezultă un declin al elitelor specializate legate de aceste corpuri intermediare. La aceasta se adaugă faptul că, din punct de vedere istoric, întreg sistemul francez a contribuit la existenţa unei elite unice” (*ibidem*, p. 62). Odată cu sfârşitul Vechiului Regim, evoluţia

de „democraţia de imputare”, la ora actuală el nu se poate fonda decât pe „capacitatea de a remodela compromisurile sociale” (*ibidem*, p. 65). A contribui la reuşita unei reforme înseamnă, în zilele noastre, nu doar a-i pune la dispoziţie resursele bugetare suficiente, ci a-i da o şansă de izbândă negociind cu succes şi făcând-o acceptată de grupurile interesate. în această privinţă, elitele guvernamentale franceze au fost formate mai defectuos decât cele din alte ţări europene.

Evoluţia raportării la normă

Această interpretare a evoluţiei în curs se poate reclama de la teoria lui David Riesman, aşa cum a expus-o el în *The Lonely Croxvd* (1950). Ceea ce oferă Riesman, într-o perspectivă istorică pe termen lung şi acordând o prea mare importanţă variabilei demografice este o teorie a evoluţiei în raport cu norma. în societăţile de tip tradiţional, ordinea socială prezintă o stabilitate relativă. Procesele de socializare au drept efect încercarea de a inculca o supunere cvasiautomată faţă de normele stabilite şi de autorităţile constituite. Este epoca omului aşa-zis *îradiîion-direcîed* (cu determinare

social exercitat de grupul primar este tot mai relaxat, se elaborează, efectiv, „un nou mecanism psihologic adaptat unei societăţi mai deschise", pe care Riesman preferă să-l numească „giroscop psihologic" (*ibidem*, p. 38). Tipul social cel mai reprezentativ pentru intro-determinare este animat de etica protestantă descrisă de Max Weber. Pe măsură ce societatea industrială evoluează către o societate de consum, apare o „nouă clasă de mijloc" hedonistă, mai îndepărtată de valorile tradiţionale, mai puţin pătrunsă de etica muncii şi preocupată mai mult de consum şi de bunăstare. In acest moment, apare individul *oîher-direcied* („extro-determinat"), mult mai atent la aşteptările mediului social în care evoluează şi foarte dependent de el. Acest tip social prezintă un comportament mai gregar şi este puternic influenţat de mijloacele de comunicare în masă. Pentru Riesman,

> **...toti extro-determinaţii au în comun faptul că atitudinea individului este orientată de contemporanii săi, cei pe care-i cunoaşte personal şi chiar cei pe care nu-i cunoaşte decât indirect, prin intermediul unui prieten sau al mijloacelor de comunicare în masă**

context nou, instituţiile altădată centrale şi-au pierdut ascendentul asupra individului. Grupul său de apartenenţă devine instanţa cea mai influentă, fapt care duce direct către comunitarism. Diferitele grupuri de faţă se centrează pe apărarea intereselor categoriale. Alegerile politice sunt din ce în ce mai mult nişte compromisuri între diferitele centre de decizie. Elitele conducătoare îşi pierd din putere şi sunt obligate la negocierea unor compromisuri. Grupurile de presiune capătă o influenţă enormă, astfel încât ne

„Revolta" elitelor

Procesul de restructurare a instituţiilor şi a elitelor descris mai sus are un ecou în ultima carte a lui Christopher Lasch, *La Révolte des élites* (1996). Titlul lucrării este voit inspirat din cel al lui Ortega y Gasset, *La Révolte des masses* (1937). Termenul *revoltă* trebuie luat aici în sens ironic. Este vorba despre elite ce refuză să mai joace un rol de autoritate morală şi se „revoltă" faţă de ideea unei astfel de obligaţii. Pentru Lasch, dacă odinioară ordinea socială şi civilizaţia occidentală puteau fi ameninţate de „revolta maselor",

hedonistă „liberal-anarhistă”, se văd chemate să „lărgească sfera alegerii personale prin aspecte pe care cea mai mare parte a oamenilor simt nevoia să le acorde orientări morale solide”. De aceea, prăpastia dintre noile elite ale puterii, ale bogăţiei şi ale notorietăţii şi masa oamenilor obişnuiţi, mult mai ataşaţi de reperele morale tradiţionale, care se îndoiesc de influenţa în creştere a experţilor, se tot adânceşte (*ibidem*, p. 58). Pentru Lasch, aceasta implică necesitatea unei reformulări a însăşi ideii de democraţie. Ar fi „o greşeală să fundamentăm apărarea democraţiei pe ficţiunea sentimentală potrivit căreia toţi oamenii sunt la fel” De fapt, „oamenii n-au toţi aceleaşi capacităţi”, şi trebuie să recunoaştem cu luciditate

Capitolul 4

Încercări de tipologie

Folosirea foarte frecventă a pluralului noţiunii de *elită* sugerează un ansamblu compozit, alcătuit din grupuri distincte. Apare, aşadar, tentaţia de a formula o definiţie cuprinzătoare, care să ţină cont de toate aspectele obiectului. Astfel, pentru Hans Dreitzel...

> **...o elită este formată din cei care, ocupând poziţiile cele mai proeminente într-un grup, într-o organizaţie sau într-o instituţie, au ajuns la aceste poziţii în principal datorită unei selecţii bazate pe capacităţi personale. Ei au putere sau influenţă graţie rolului legat de poziţia lor. Dincolo de interesele lor de grup, contribuie nemijlocit la menţinerea sau la schimbarea structurii sociale şi a normelor pe care aceasta se bazează. Prestigiul de care se bucură le**

Elita: un obiect socialmente preconstruit

După cum notează Lewandowski (1974), este adevărat că „diversitatea fenomenală" a elitelor pare să se impună oricărui observator. Pentru acest autor, principiul complementarităţii funcţiilor oricărei societăţi nu este totuşi suficient pentru a ne face să ne gândim la această diversitate. Pentru a construi un concept ştiinţific, nu este de ajuns încercarea de a elimina judecăţile de valoare. Astfel, demersul propus de Pareto (a forma „o clasă a celor cu cei mai înalţi indici în domeniul în care-şi desfăşoară activitatea" şi a da „acestei clase denumirea de elită") nu are sens decât dacă se poate preciza cum au fost atribuiţi aceşti indici şi cum sunt evaluate domeniile de activitate. De exemplu, trebuie selectat „scriitorul de avangardă recunoscut într-un cerc foarte restrâns, membrul Academiei Franceze sau scriitorul cu tirajele cele mai mari" ? Cu alte cuvinte, ce grup de referinţă a fost ales şi pe seama cui a fost lăsată grija judecării excelenţei? In plus, ce loc trebuie acordat diferitelor domenii? în

lumea mondenă a înaltei societăţi şi corespunde noţiunii de *grup cu statut deosebit*", *Who 's Who* vizează selectarea din toate domeniile...

> **...a celor care fac efectiv ceva, a celor mai buni sau, cel puţin, a celor recunoscuţi ca atare, şi corespunde mai degrabă, în privinţa scopului său, noţiunii paretiene de *elită* (în toate domeniile, indicii cei mai înalţi) *(ibidem,* p. 47).**

Un lucru trebuie totuşi subliniat: editorul faimoasei *Who's Who* recunoaşte explicit că „nu face decât să înregistreze o judecată socială preexistentă". Aşa cum se va vedea mai departe, metodologia studiilor despre elită distinge cel mai adesea trei criterii în selectarea unor personalităţi: poziţia, reputaţia şi luarea de decizii. într-adevăr, putem tria personalităţile în funcţie de poziţia instituţională, dar şi în funcţie de reputaţia puterii pe care o deţin, aşa cum a făcut-o Floyd Hunter (1953), sau studiind influenţa lor asupra unui anumit număr de decizii importante în mai multe domenii, aşa cum a procedat Robert Dahl (1961). Un dicţionar biografic ca *Who's Who* corespunde cu „ceva mai vag, mai apropiat" de

utilizatorii datelor, dar şi sursa de informaţie : participă deci la „acest proces de ansamblu de definire socială a elitei” (*ibidem*, pp. 48-49). Diversele sectoare de activitate nu sunt reprezentate în mod egal în *Who's Who,* iar acest fapt corespunde unei disimetrii fundamentale. Agricultura, industria şi comerţul sunt subreprezentate. Ceea ce implică faptul că aici nu figurează persoane din domenii independente de o ierarhie socială. Simpla comparare a indicelui de reprezentare a lumii artistice şi a celui al lumii industriale scoate în evidenţă „caracterul sociologic abstract” al oricărei împărţiri în sectoare de activitate economică ce ar fi separată de indicarea nivelului social în care a fost definită. Un industriaş nu este cel mai îndemânatic dintre muncitori, ci şi proprietarul sau gestionarul unor mijloace de producţie. Invers, un artist nu este nominalizat ca atare decât dacă a reuşit în asemenea măsură încât să încerce să trăiască doar din arta sa. La fel se întâmplă şi în cazul sportivilor, care nu sunt luaţi în considerare decât începând de la un anumit nivel al performanţei şi al reputaţiei. Aşadar, împărţirea în

puterii (*Machteliîe*) şi elitele de funcţie (*Funktionselite*). Fără îndoială că, în studiul grupurilor observabile empiric, aceste diferite elemente de clasificare sunt menite să se combine, să se suprapună sau chiar să se substituie unul altuia. Totuşi, aşa cum vom vedea în contiunare, ele capătă semnificaţie şi câştigă în importantă dacă sunt luate separat tocmai în practica cercetării. Nu este deci lipsit de interes să le trecem în revistă şi să le supunem unei examinări critice.

Elitele purtătoare de valori

Putem vorbi despre o *elită purtătoare de valori* atunci când membrii ei pot fi asociaţi, prin formaţia sau prin activităţile lor, cu valorile dominante ale unei societăţi. Aşadar, după tipul de societate avut în vedere, se va putea vorbi despre un grup religios, despre un grup de personalităţi din lumea culturii, dar şi despre membri ai unor mişcări politice sau sociale. în tot cursul secolului al XlX-lea a persistat concepţia tradiţională a elitei Vechiului Regim. Era, mai ales, con-cepţia lui Le Play, care nu defineşte elitele („autorităţile sociale") decât făcând referinţă la valorile Vechiului Regim:

elită administrativă, orientată spre servirea eficientă a statului, privit în continuitatea sa. Se consideră că numai elita administrativă poate asigura această continuitate, nu şi cea politică, din cauza instabilităţii politice şi instituţionale şi din lipsa consensului în ceea ce priveşte forma de guvernământ. Această instabilitate are drept consecinţă faptul că elita politică nu poate fi definită prin participarea la guvernare. în schimb, administraţia, prevalându-se de ideologia serviciului public ce o caracterizează, se impune puţin câte puţin ca întruchipare a statului. Această evoluţie a conferit şi ea un prestigiu neegalat elitei intelectuale, dedicată unor valori intens vehiculate (cultura şi inteligenţa) şi care apare ca o formă de elită republicană prin excelenţă, întrucât face obiectul unei selecţii considerate ca democratică, bazată pe concurs, şi îşi asumă o funcţie democratică, respectiv răspândirea culturii (Clifford-Vaughan, 1960, p. 328).

într-o societate pluralistă şi laică, noţiunea de *elită purtătoare de valori* va putea corespunde pur şi simplu cu ceea ce uzul comun defineşte drept „persoanele cele mai cultivate". Totuşi, slăbiciunea

întreprindere - care dispuneau de o capacitate de coerciţie. În afară de aceasta, şi unii, şi alţii deţineau resurse simbolice şi materiale care făceau din ei nişte notabili tipici.

Acest fapt ne aminteşte că valorile deosebit de apreciate într-o societate anume (putere, bogăţie, talent, cultură etc.) nu sunt lipsite de legătură cu tipul de persoane considerate a fi deosebit de apte să conducă societatea. Din acest moment, faptul că cei chemaţi în posturi de conducere sunt şi principalii beneficiari ai ordinii sociale este o consecinţă foarte probabilă a recrutării lor şi ar fi surprinzător dacă aşa ceva nu ar avea loc. Numai că, pe măsură ce timpul trece, elitele se tot succed, iar noile valori, corespunzând unor noi nevoi sociale, capătă prioritate. Odată cu aceasta, procesul de formare a elitelor este dictat de necesitatea de a vedea ajunse în posturi de responsabilitate persoane purtătoare de valori prioritare, cu capacităţi şi atitudini legate de acestea. Aşadar, într-un fel, elitele nu sunt selectate, ci apar dintr-un proces de transformare socială, pe măsură ce noile valori vin să constituie bazele puterii. Procesul de emergenţă

lor inegală. Aşadar, orice tentativă de clasificare globală ajunge, *nolens |>olens*, la combinarea unui criteriu de performanţă cu unul de valoare De asemenea, trebuie notat că anumite sectoare de activitate se pretează mai bine decât altele la operaţiuni de măsurare univocă. Rezultă că elitele sportului (sportivii de înaltă performanţă) sunt cel mai uşor reperabile pe baza exclusivă a performanţelor lor (*ibidem*, p. 254). în alte sectoare de activitate, nivelul performanţei unor membri ai elitei nu este direct măsurabil. El nu poate fi dedus decât din funcţionarea organizaţiei sau a instituţiei în sânul căreia activează aceste persoane. Este de la sine înţeles că nivelul de performanţă al elitelor este relativ şi trebuie deci apreciat în funcţie de epocă şi de context. Aşa cum aminteşte Svalastoga atunci când se referă la situaţiile observate, în unele ţări în curs de dezvoltare, faptul că cineva ştie să citească poate fi considerat drept un criteriu de aparte-nenţă la elită, atât timp cât aceştia reprezintă mai puţin de 10% din populaţie (Svalastoga, 1969, p. 15).

Elitele create prin poziţie

Totuşi, pentru unii autori, un studiu strict descriptiv al elitelor, fundamentat pe poziţie (care nu pare întotdeauna un element pur faptic), nu scapă încorporării unei judecăţi de valoare implicite (Clifford-Vaughan, 1960). într-adevăr, un asemenea demers se bazează în mod necesar pe supoziţia că elitele pot fi realmente definite în termeni de poziţie, că există adică elite ale puterii care să fie în acelaşi timp nişte aristocraţii ale influenţei, ale bogăţiei şi ale rangului social. Dar o asemenea concepţie nu poate fi considerată drept universală, într-adevăr, ea predomină în anumite ţări. Puterea antrenează prestigiul, pentru că există un larg consens cu privire la structura politică şi economică, precum şi o completă unanimitate în ceea ce priveşte valorile pe care se bazează acţiunea elitelor instituţionalizate. în alte ţări, dimpotrivă, nu există nici un acord fundamental cu privire la forma de conducere a organizării producţiei. în acest caz, statutul nu antrenează o recunoaştere socială implicită, fie din cauza absenţei încrederii în valorile reprezentate de instituţii, fie din cauza unui

stabile şi larg recunoscute. într-un mod mai general, persoanele situate în vârful diverselor ierarhii nu sunt unanim recunoscute ca membri ai unei elite. Clasa politică n-a încetat niciodată să facă obiectai unei neîncrederi destul de larg răspândite. Ierarhia militară şi cea ecleziastică au fost privite multă vreme cu suspiciunea pe care o antrenează ideologia republicană. Elita afacerilor se consideră că se dedă unor activităţi productive, dar puţin respectabile. Nici o valoare nu este universal acceptată, nici o funcţie nu este considerată a fi în afara discuţiei ca preeminentă, nici un statut nu garantează recu-noaşterea generală. Dezbaterea asupra acestui subiect nu încetează să fie reluată. într-un asemenea caz, elitele pot fi cu greu definite prin poziţiile pe care le ocupă în ierarhii. în Franţa, tentaţia de a înlocui descrierea elitelor recunoscute cu o căutare neîncetată a unora demne de acest nume rămâne mare. Parabola lui Saint-Simon este tipică pentru atitudinea care constă în a opune elitele „veritabile”

Elitele puterii

O dimensiune care se impune spiritului atunci când se încearcă o clasificare a elitelor este cea a puterii. Astfel, va apărea tentaţia de a vorbi despre *elitele puterii* fără să se adopte în mod necesar teza lui Charles Wright Mills despre solidaritatea *de facto* a diferitelor elite (politice, economice sau militare), unite de participarea lor directă sau indirectă la puterea guvernamentală (1969). Folosirea pluralului este justificată în acest caz de ambiguitatea noţiunii de *putere.*

într-adevăr, putem - şi trebuie - să distingem, împreună cu François Chazel, o putere relaţională şi una substanţialistă (Chazel, 1992, p. 199). Puterea de tip relaţional se exercită mai întâi într-o situaţie de interacţiune ce introduce o asimetrie relaţională, dar ea depăşeşte apoi cadrul relaţiei iniţiale, pentru a suscita, în forme mai complexe de acţiune organizată, „o dependenţă reciprocă şi dezechilibrată a actorilor" (Friedberg, 1993, p. 116). Atunci când asimetria se înscrie în timp şi în spaţiu, ea devine sursa unei puteri substanţialiste, adică tranzitive : o putere ce se poate transmite de la un

pot îr.cerca să se impună, la modul informai, ca membri ai unei contr£-elite sau ai unei elite aflate în ascensiune. Când reuşesc să-şi consolideze poziţia, puterea lor se afirmă într-un mod din ce în ce mai formal şi capătă puţin câte puţin caracteristicile unei puteri substanţialiste.

Unii istorici leagă apariţia progresivă a unei elite a puterii specifice, în ordinea politicului, de procesul istoric al edificării statului-naţiune.

La origine, în secolul al XVIII-lea, „noţiunea abstractă, impersonală de *stat*" nu există decât într-un mod foarte limitat, „serviciul adus statului" identificându-se pe atunci, cel mai adesea, cu „slujirea unei dinastii". Personalităţile conducătoare care susţineau dinastiile în timpul unor crize politice „făceau din creşterea puterii statale cauza lor personală" (Reinhard, 1996, p. 9). Sunt persoane pe care putem să ne punem de acord să le numim „elite ale puterii"

Orientarea lor este exclusiv politică, dar ele nu pot fi definite printr-o „poziţie oferită în sânul unui sistem politic". Funcţiile lor evoluează pe măsură ce aparatul de stat se consolidează. Aceste persoane „pot

diferite în raport cu fiecare categorie de rezultate valorizate. Totuşi, potrivit lui Lasswell, putem face, fără prea multe riscuri, o „ipoteză de aglutinare", ceea ce înseamnă că o persoană care ocupă o poziţie la vârf în raport cu una dintre valori are serioase şanse să ocupe o poziţie la fel de favorabilă în raport cu alte valori. Elita puterii, ca şi celelalte elite, are un important potenţial de influenţă. în schimb, ceea ce o distinge de celelelalte elite e faptul că ea dispune de sancţiuni specifice, bazate pe monopolul violenţei legitime. Dar, acest potenţial de influenţă depăşeşte întotdeauna limitele domeniului valorizat luat în considerare. La fel stau lucrurile în ce priveşte orice altă elită. Elita averii, de exemplu, dispune de posibilităţi de influenţă care depăşesc limitele domeniului vieţii economice. Diferitele valori evidenţiate de Lasswell pot juca un rol important atunci când ne punem întrebări asupra apartenenţei de clasă a elitelor politice. Un rezultat frecvent al cercetărilor efectuate asupra elitelor este că deţinătorii posturilor administrative celor mai înalte şi liderii politici de nivel înalt au fost expuşi în cursul anilor de

situaţiei astfel create. Acesta poate fi momentul emergenţei unei noi elite, care tinde s-o înlocuiască pe cea care a reacţionat mai puţin viguros sau mai puţin adecvat (*ibidem*, p. 15).

Elitele funcţiei

Aşa cum observa Endruweit, noţiunea de *elită a funcţiei* este strâns legată de conceptul de *elită a puterii* (Endruweit, 1998, p. 258). Puterea, oricare ar fi accepţia acestui termen, este cea care permite exercitarea unei influenţe asupra desfăşurării evenimentelor. Cine nu exercită influenţă nu dispune decât de aparenţa puterii. Or, în fiecare domeniu de activitate, nişte persoane exercită o influenţă decisivă asupra proceselor sociale în curs. îi putem clasifica aici pe membrii unei elite după funcţia pe care şi-o asumă şi care le permite exercitarea acestei influenţe. Aşadar, e suficient să ne întrebăm pe ce se bazează puterea lor şi în ce scop este utilizată pentru a ajunge la diferite domenii funcţionale care definesc elitele funcţiei. Printre acestea, unii autori disting în mod special *elitele reprezentării.* îndatorirea lor fundamentală o reprezintă dorinţele şi aspiraţiile

p. 280). Aproximativ 60% dintre notabilii anchetei exercitau în acel moment o funcţie de o importanţă mai mult sau mai puţin echivalentă cu cea a tatălui lor, în acelaşi sector de activitate sau în altul. Dimpotrivă, circa 40% dintre ei cunoscuseră propria ascensiune socială, funcţia lor fiind mai importantă decât cea a tatălui. Aceste categorii de notabili sunt foarte diferit reprezentate, în funcţie de sectorul de activitate. în mediile economice (mari întreprinderi, bănci, holdinguri, societăţi financiare), avem de-a face cu o ierarhie pe care autorul o califică drept „plutocratică", în care ascendenţa familială joacă un rol important prin transmiterea proprietăţii. Totuşi, această ierarhie bazată pe avere şi pe legăturile familiale se juxtapune unei ierarhii de manageri mai deschise (,*ibidem*, p. 279). în magistratură şi diplomaţie, în artele frumoase, în profesiunile liberale şi, într-o oarecare măsură, fundamentată mai ales în învăţământul superior, prevalează o logică de reproducere bazată îndeosebi pe o tradiţie familială. Alte sectoare de activitate sunt mai deschise la mobilitatea inter- şi intrageneraţională : este cazul administraţiei

generale referitoare la persoanele sau la grupurile care le înlocuiesc pe toaie celelalte în materie de putere, influenţă sau notorietate. Iar aceasta nu poate decât să ne aducă o dată în plus la relaţiile dintre excelenţă şi preeminenţă. Dar odată ce am luat hotărârea de a rezolva problemele concrete ale cercetării, putem fi tentaţi să alegem o caracteristică sau alta a grupului avut în vedere, mai pertinentă poate în privinţa problemei puse în discuţie. Dacă, de exemplu, efectuăm o cercetare asupra importanţei universalismului sau a particularismului în orientarea valorilor unei societăţi date, ne putem concentra atenţia asupra unei elite în calitatea ei de categorie purtătoare de valori. De asemenea, putem fi aduşi în situaţia de a privilegia un criteriu particular de identificare, în funcţie de materialul de cercetare cu care lucrăm. Atunci când nu dispunem decât de date statistice obţinute în alte scopuri decât cele ale cercetării, suntem în mod firesc puşi în situaţia de a privilegia noţiunea de *elită a poziţiei*, pentru că ea este cea care se acordă cel mai bine cu elementele de informaţie accesibile.

ale populaţiei. Totuşi, chiar şi în cazul unei recrutări relativ închise, există căi tipice de mobilitate în sânul claselor privilegiate. Fiind vorba despre structura elitelor, putem fi interesaţi de *nivelul de integrare socială*, dar şi de *cel de integrare morală.* Prin integrare morală trebuie înţeleasă măsura în care membrii elitei au idei şi concepţii morale comune, precum şi sentimentul unei solidarităţi care-i uneşte. Integrarea socială se bazează pe natura şi pe frecvenţa relaţiilor şi contactelor sociale dintre diferitele grupuri aparţinând elitei. Aceste contacte pot lua diverse forme, inclusiv existenţa unor relaţii personale, apariţia relaţiilor de prietenie sau căsătoriile între membrii diferitelor grupuri aparţinând elitei. în cea mai mare parte dintre cazuri, integrarea morală şi cea socială merg mână în mână, una întărind-o pe cealaltă. Totuşi, nu este întotdeauna aşa. Ne putem imagina o elită omogenă din punct de vedere moral care poate să nu constituie un segment social foarte integrat. Cu toate acestea, în general, putem vorbi fără nici o grijă despre o integrare a elitei slabă, sau puternică, fără specificare. în ceea ce

înalt de integrare. Este ceea ce Giddens numeşte o elită ***instituită.***
Când sistemul de recrutare este deschis, putem fi confruntaţi cu o
elită puternic integrată - o elită ***solidară,*** potrivit lui Giddens - sau
cu o elită slab integrată: o elită ***abstractă,*** în termenii autorului.
Elita abstractă corespunde imaginii pe care o prezintă teoreticienii
pluralismului elitelor în legătură cu societăţile occidentale. Elita
solidară se întâlneşte în ţările guvernate după un model autoritar sau
totalitar, în care partidul aflat la putere asigură accesul la elită unor
membri ai categoriilor sociale inferioare, stimulând în acelaşi timp
un grad înalt de integrare morală şi socială. Acesta a fost cazul
regimului sovietic. O altă tipologie utilă pentru analiza noastră poate
fi obţinută prin combinarea difuzării puterii (centralizată sau difuză)
cu domeniul său de aplicare (restrâns la anumite domenii). Pentru
Giddens, exerciţiul puterii este ***autocratic*** atunci când este centralizat
şi nu este limitat în posibilităţile sale de aplicare; este ***oligarhic***
atunci când rămâne centralizat, dar supus unor limitări de aplicare.
Exerciţiul puterii este doar ***hegemonie*** atunci când

recrutare a managerilor moderni şi că acestea diferă radical de ceea ce se putea observa în secolul al XlX-lea, în perioada capitaliş-tilor-proprietari şi a moştenitorilor acestora. Primul dintre aceste moduri de recrutare este calea carierei birocratice. Cel de-al doilea este ajungerea în posturi de responsabilitate prin studii superioare: formare specializată sau studii universitare. Această modalitate de ascensiune socială poate fi, la rândul său, asociată cu un sistem mai deschis de mobilitate intergeneraţională. în al doilea rând, emergenţa sistemului managerial a generat un element de tensiune în rândurile elitei economice. Apariţia unei funcţii manageriale specifice - şi, deci, a unor roluri distincte în fruntea întreprinderilor - a introdus o diferenţiere a scărilor de valori în viaţa economică. Productivitatea şi eficacitatea se deosebesc de preocuparea faţă de profit. Uneori, disocierea proprietăţii şi a controlului a fost asimilată cu o creştere a gradului de centralizare a puterii economice. Dar, din această evoluţie, s-a tras şi concluzia că elitele economice sunt acum în situaţia de a putea influenţa deciziile politice şi de a le

reţelelor de comunicaţie şi a celor de influenţă formale şi informale între persoane, grupuri şi facţiuni ale unei elite naţionale. *Consensul de valori* implică un acord relativ, cuprinzând regulile şi codurile de conduită politică formale şi informale, precum şi acordul asupra valorii instituţiilor politice existente. Servindu-se de aceste două dimensiuni şi bazându-se mai ales pe lucrările lui Sartori, autorii disting trei configuraţii importante de elite naţionale: elitele dezbinate, cele unificate consensual şi cele unificate ideologic.

***Elitele dezbinate* funcţionează într-o situaţie de integrare structurală şi de minim consens în privinţa valorilor. Reţelele de comunicare şi de influenţă nu depăşesc liniile de demarcaţie dintre diferitele facţiuni. Există un dezacord în privinţa regulilor jocului şi a valorilor instituţiilor. Prin urmare, elitele tind să se suspecteze unele pe altele şi se angajează fără restricţii în lupta pentru dominaţie. Concepţia despre viaţa politică este cea a „politicii ca formă a războiului” (*politics-as-war*), aşa cum afirmă Sartori (1987, p. 224). Se poate vorbi despre *elite unite consensual* atunci când integrarea structurală**

în sensul că fracţiunile aflate în confruntare nu exprimă public nici un dezacord politic sau ideologic important ci, dimpotrivă, îşi formulează declaraţiile publice în conformitate cu o ideologie unică, ale cărei implicaţii politice sunt elaborate oficial de către pătura superioară a fracţiunii dominante. In consecinţă, diversele fracţiuni ale elitei manifestă public o unitate ideologică monolitică (Field *et. al*, 1990, pp. 154-155). Aceste trei configuraţii trebuie înţelese ca trei tipuri pure destinate să servească drept puncte de reper pentru analiză. De fapt, elitele naţionale empiric observabile, cu toate că tind să se grupeze în jurul a trei forme distincte, pot fi clasificate după un continuum mergând de la extrema dezbinare la monolitismul extrem. De la situaţii de genul celei din Liban până la cele de unificare consensuală de tip suedez, unificarea ideologică este reprezentată de statele totalitare (*ibidem*, p. 155).

Interesul major al configuraţiilor propuse de Field şi Higley este că ele pot fi puse în raport cu tipuri de regimuri politice. în această privinţă, autorii fac deosebirea între regimurile politice stabile şi

practicată în mod activ. Aici pot avea loc şi alegeri periodice, dar ele nu fac obiectul unei competiţii reale, iar rezultatul lor nu are o concretă influenţă politică. Puterea executivă este exercitată în secretul deliberărilor unui mic grup de conducători ai regimului. Odată formulate aceste consideraţii, putem asocia fiecare configuraţie a elitelor naţionale unui anumit tip de regim. Elita dezbinată trebuie asociată unui regim instabil, cea unificată consensual - unui regim reprezentativ stabil, iar cea unificată ideologic - unui regim nereprezentativ stabil.

Elitele cu orientare locală sau cosmopolită

La originea dihotomiei local/cosmopolit s-au aflat cercetările întreprinse sub conducerea lui Robert Merton la Rovere, un mic orăşel de 11.000 de locuitori, situat pe coasta estică a Statelor Unite. Cercetările aveau ca obiect rolul jucat de mijloacele de comunicare în masă în modalităţile de influenţare interpersonală. Era vorba, în special, despre descoperirea funcţiilor îndeplinite de un

anumită influenţă, nu încetează să situeze problemele locale în contextul mai larg al societăţii globale (*ibidem*, p. 447).

Sociabilităţi contrastante şi moduri de influenţă

Liderii „locali" şi cei „cosmopoliţi" diferă în mod semnificativ în ceea ce priveşte raportul pe care îl au cu oraşul lor de reşedinţă. Cel mai adesea, localiştii s-au născut acolo unde locuiesc şi au legături foarte puternice cu zona lor de origine; cu greu îşi pot imagina să trăiască în alte locuri. Dimpotrivă, cosmopoliţii sunt mai mobili. Ei îşi consideră localitatea de reşedinţă nimic mai mult decât o chestiune de convenienţă. Formele de sociabilitate ale unora şi ale altora prezintă un contrast marcat. Localiştii caută contactul cu cât mai mulţi oameni posibil, într-o manieră puţin selectivă ; pentru ei, este clar că „numărul contează". Sunt foarte sensibili la funcţia instru-mentală a contactelor; în ochii lor, acestea constituie o resursă potenţială şi, cu cât sunt mai numeroase şi mai variate, cu atât e mai bine. Cosmopoliţii sunt mai selectivi în relaţiile lor. Şi ei sunt foarte

posturi „politice", care pot fi obţinute graţie relaţiilor, în vreme ce cosmopoliţii se orientează cu predilecţie spre participarea în comisii specializate, în cadrul cărora trebuie să facă dovada calităţilor cerute de o expertiză specifică: organisme care gestionează probleme legate de sănătate, de locuinţe, de educaţie etc. Astfel, pentru Merton este clar faptul că participarea la viaţa asociativă are o funcţie diferită pentru cele două categorii de elite: pentru localişti, diversele asociaţii şi organizaţii sunt, înainte de toate, suporturi ale unor relaţii sociale; pentru cosmopoliţi, ele oferă, în principal, ocazia de a-şi pune în valoare cunoştinţele şi competenţele (*ibidem*, p. 453).

Influenţa elitelor localiste se exercită în mod diferit faţă de cea a elitelor cosmopolite. Primele se bazează „pe o întinsă reţea de relaţii personale". Influenţa lor este fundamentată „mai puţin pe *ce* cunosc decât pe *cine* cunosc (*„not so much on what they know buî on whom they know*"). Dimpotrivă, cosmopoliţii îşi fundamentează influenţa pe prestigiul pe care li-1 asigură performanţele şi competenţele.

Pentru aceştia din urmă, relaţiile sunt nu atât

de influenţă asupra concetăţenilor lor) procedând într-o manieră „încrucişată", astfel încât să dispună de evaluări reciproce. Astfel, subiecţii au fost situaţi într-o „structură de influenţă" şi împărţiţi în trei categorii: factorii de influenţă de prim rang (citaţi de cel puţin 15% dintre subiecţi), cei de rang mijlociu (pe care-i citează între 5% şi 14% dintre subiecţi) şi cei de rang inferior (citaţi de mai puţin de 5% dintre subiecţi). La diferitele niveluri ale acestei structuri de influenţă, există un acord larg în privinţa persoanelor situate în vârful structurii: factorii de influenţare de prim rang *(top influentials).* în mare, sunt prezentate ca fiind influente aceleaşi persoane, indiferent de poziţia în structura de influenţă a celor care fac aprecierea (*ibidem*, p. 464).

Influenţă monomorfă şi influenţă polimorfă

Merton operează o distincţie între persoanele ce exercită o influenţă monomorfă şi cele care exercită o influenţă polimorfa. Primele sunt considerate experte într-un domeniu particular. Influenţa lor se exercită, într-o manieră monomorfă, în domeniul considerat a fi

trăsătură caracteristică a societăţii din orăşelul american. În legătură cu aceasta, ei atrag atenţia că, „intr-un mic oraş european” din secolul al XlX-lea, „notabilii erau polimorfi, iar prestigiul şi influenţa lor erau fondate pe poziţia lor socială” (Mendras şi Forse, 1983, p. 85). Totuşi, ne putem întreba dacă tendinţele semnalate de Merton nu sunt mai degrabă tipice pentru o societate aflată pe calea diversificării în creştere, în care notabilitatea însăşi prezintă diverse ipostaze. Deşi studiul efectuat la Rovere nu este concludent asupra acestui punct, suntem totuşi înclinaţi.să credem că tipul monomorf nu reprezintă un tip stabil în vârful ierarhiei sociale. El ar putea să corespundă unei anumite faze de dezvoltare a influenţei persoanelor respective, monomorfismul transformându-se treptat în polimorfism prin ceea ce Merton califică metaforic drept efectul „de halo” (Merton, 1968, p. 468).

De la nivelul microsocial la nivelul macrosocial

Noţiunile de ***elite localiste*** şi ***elite cosmopolite*** au fost elaborate

origine. Sub lustrul cosmopolit al membrului elitei de cel mai înalt nivel ar putea fi surprins, din când în când, notabilul de provincie. Iar acest fapt va explica reticenţa pentru formele de comunicare mediatizate, prioritatea acordată relaţiilor personale, grija pentru crearea şi menţinerea reţelelor informale şi polimorfismul influenţei dobândite.

Elitele strategice şi cercetarea empirică

încă din clipa în care obiectul raţionamentelor noastre devine societatea modernă diversificată, suntem puşi în situaţia să identificăm sectoarele de activitate interdependente, dar autonome, care-şi au propriile canale de acces la excelenţă şi la preeminenţă. Cu alte cuvinte, aceste sectoare de activitate nu pot decât să definească ierarhii particulare de excelenţă şi de preeminenţă. în această privinţă, este tentant să se adopte o modelizare identificând sectoarele de activitate cu câteva mari funcţii societale. Din acest punct de vedere, mode-lizarea parsoniană citată în capitolul 1 este în continuare operantă, chiar dacă nu resimtim nevoia de a recurge la

elitelor economice decât în altă parte. Elitele politice vor fi mai sensibile la necesităţile „guvernării oamenilor" decât la constrângerile „administrării lucrurilor". Dacă mentalitatea „clasei timpului liber" persistă, probabilitatea de a o întâlni va fi cu siguranţă mai mare în rândul anumitor elite culturale. Cât despre elitele din domeniul juridic şi păstrarea ordinii, logic ar fi ca în cadrul lor să găsim cel mai frecvent opinia potrivit căreia reprezentanţii altor elite prezintă o propensiune exagerată spre angelism în faţa perturbărilor de tot felul. Astfel, diverse elite tind să se constituie în grupuri de influenţă, adesea în serviciul unor interese particulare, dar, în mod fundamental, în slujba unor viziuni distincte despre viaţa în societate şi exigenţele ei.

Pentru a vorbi despre astfel de elite diferenţiate, care-şi exercită influenţele în sensuri diferite la cel mai înalt nivel, mai mulţi autori au propus folosirea sintagmei ***elite strategice*** (Putnam, 1976, p. 14). Printre aceste elite strategice îi găsim, în afara membrilor „clasei politice" în sens strict, pe înalţii funcţionari, pe managerii marilor întreprinderi publice sau private, pe liderii

strategice de a exercita o influenţă în afara propriului sector de activitate variază în funcţie de culturi.

Abordarea poziţională

Pentru identificarea membrilor „elitelor strategice" au fost adoptate trei abordări diferite: abordarea poziţională, cea reputaţională şi cea decizională (*ibidem*, p. 15 *passim).* Abordarea poziţională este cea mai lesne practicabilă, dar şi cea care ridică cele mai multe obiecţii, din cauza ideii preconcepute de a nu utiliza decât date pretins obiective, după cum am specificat în secţiunea „Elitele poziţiei". Această abordare este fondată pe ipoteza că poziţiile atinse în structurile formale ale diverselor organizaţii şi instituţii furnizează o bună aproximare a puterii deţinute de persoanele care le ocupă. O astfel de ipoteză se poate întemeia pe două raţionamente diferite: baza organizaţională sau instituţională este considerată sursa puterii deţinute de individ sau rezultanta acestei puteri, sursa fiind situată în exterior. în afara criticii de ordin epistemologic prezentată în secţiunea antemenţionată, s-a mai amintit că acest tip de analiză se limitează la

care figurau oameni politici, oameni de afaceri, comercianţi, precum şi lideri ai sectorului asociativ. După cum era de aşteptat, cei chestionaţi au adoptat criterii de apreciere disparate; ei şi-au întemeiat alegerile pe reputaţie, pe o experienţă sau alta sau, mai banal, pe poziţia instituţională sau organizaţională a persoanelor selectate. S-a extras un eşantion de persoane din această listă, ele fiind rugate să reducă prima listă la aproximativ un sfert din totalul iniţial. Aşadar, a fost constituit un nou clasament, la care s-a ajuns după mai multe etape. Această operaţie a permis identificarea unui număr restrâns de lideri în măsură să ia deciziile sau să intervină în mod eficient în luarea deciziilor. Aceştia constituiau nucleul relativ restrâns al „factorilor de decizie", care formau o reţea destul de densă, caracterizată prin interacţiuni frecvente şi numeroase. Notabilii mai puţin importanţi aveau mai multe contacte cu masa populaţiei, dar mult mai puţine relaţii între ei. Pretutindeni unde se luau decizii, se aflau şi oameni de afaceri, iar aceştia păreau să constituie o subgrupă bine organizată, în stare să exercite o influenţă în sensul

(event analysis), **are ca obiect aprecierea puterii plecând de la manifestările ei observabile, adică aptitudinea de a influenţa cursul evenimentelor exercitând o influenţă asupra unei decizii ce urmează a fi luată. Aceasta implică posibilitatea reconstruirii proceselor de luare a deciziei bazându-ne pe date eterogene, scrise şi orale, pentru a se putea ţine cont de aspectele formale şi informale ale proceselor. Mai mult chiar decât precedenta, această strategie de analiză nu poate fi practicată decât la scara colectivităţilor de dimensiuni reduse. Unul dintre exemplele clasice ale analizei deciziilor de acest tip este cercetarea efectuată de Roberth Dahl la New Haven, Connecticut (1961). Autorul s-a interesat de deciziile luate în materie de amenajare a teritoriului, de învăţământ public şi de numiri în posturi de aprovizionare. El s-a întrebat cum şi de către cine sunt luate deciziile de oarecare importanţă. De asemenea, a căutat să înţeleagă cum poate cineva să ajungă la nivelul posturilor de răspundere. întrebării „Cine decide?" sau „Cine guvernează?" el i-a dat un răspuns nuanţat, mult mai nuanţat decât cel al lui Floyd**

materii care au fost deja percepute drept problematice şi pentru care se aşteaptă o decizie. Or, o formă deloc neglijabilă a puterii constă tocmai în a evita ca problemele să devină obiectul dezbaterilor. în acest caz, există un potenţial de influenţă ocultă pe care nu-1 putem actualiza nicicum prin abordarea decizională.

Abordări combinate şi analiza reţelelor

Date fiind deficienţele diferitelor abordări, s-a recurs la diverse tentative de combinaţii de analize poziţionale şi reputaţionale, pentru punerea în aplicare a metodei numite a „bulgărelui de zăpadă" (Putnam, *ibidem).* Punctul de plecare este „poziţional". Cu alte cuvinte, membrii elitei strategice sunt identificaţi prin poziţia lor într-o structură ierarhică. Apoi, analiza progresează după modul reputaţional. Persoanelor astfel reperate li se cere să numească alte persoane cărora să le solicite părerile sau pe care le consideră în general drept influente. Operaţia este apoi repetată cu persoanele citate. în zilele noastre, tehnicile de analiză a reţelelor pot fi folosite în mod util pentru măsurarea puterii şi a notorietăţii. în legătură cu

lui Parsons (1976). Pe baza celor patru funcţii din schema A-G-I-L, a fost elaborată o tipologie a instituţiilor şi organizaţiilor locale. Funcţia de adaptare A (sau subsistemul economic) este concretizată aici de întreprinderi şi bănci; funcţia de elaborare a finalităţilor G (sau subsistemul politic) - de instituţiile municipale şi de justiţia locală; funcţia de integrare I (sau subsistemul social *stricto sensu)* - de partide, sindicate şi de sectorul asociativ ; funcţia de menţinere a sistemului de valori L (sau subsistemul cultural) - de biserici, de sistemul şcolar şi de instituţiile din domeniul sănătăţii. Astfel, a putut fi alcătuită o listă a instituţiilor şi a organizaţiilor-cheie, iar conducătorii lor au fost supuşi chestionarului. Cadrul de referinţă parsonian permitea astfel confruntarea reprezentanţilor diferitelor elite sectoriale şi „punerea la punct a unor matrice sociometrice care descriu relaţiile dintre elitele locale". Actorii „cei mai centrali" s-au demonstrat a fi şi „cei mai influenţi în afacerile locale" (Degenne şi Forse, p. 171). Acest tip de analiză dezvăluie existenţa a „trei subsisteme funcţionale" ce pun în evidenţă trei

de restul populaţiei fără ca acest lucru să prezinte nici cea mai mică importanţă din punct de vedere al influenţei unora şi al receptivităţii altora. în schimb, superioritatea unei elite influente trebuie să fie percepută ca tangibilă, cel puţin în parte. Aşadar, se impune ca trăsăturile caracteristice pe care se întemeiază situaţia preeminentă a acestei elite să fie apreciate drept imitabile şi să fie considerate demne de a fi copiate (Nadei, 1956, 1990, p. 35). Asta duce la distincţia dintre două feluri de influenţă care se pot exercita: influenţa directă şi cea indirectă. Cei care beneficiază de respectul sau de consideraţia celorlalţi exercită prin aceasta o influenţă în jurul lor, în sensul că se ţine cont de sfaturile lor şi că directivele pe care le dau sunt urmate. Această influenţă se manifestă cu ocazia luărilor unor decizii: este ceea ce am putea numi influenţă directă,

Capitolul 5

Selecţia, reproducerea şi circulaţia elitelor

Criteriile apartenenţei la elită pot fi foarte diferite, de la legăturile de sânge sau apartenenţa la o etnie până la nivelul calificării sau al performanţei, trecând prin împărtăşirea unei credinţe religioase sau loialitatea ideologică. Rezultă anumite elite diferite, privilegind strategii de putere diverse. în această privinţă, Pareto distinge „leii", care se impun şi se menţin prin forţă, şi „vulpile", ce recurg mai degrabă la şiretenie (Pareto, 1916, § 2178). Această distincţie ideal--tipică sugerează recursul la tipuri umane contrastante, care nu-şi dovedesc în acelaşi mod calităţile, care nu se recrutează pe aceleaşi căi şi nu se menţin în situaţii preeminente prin

timp. Cum îşi păstrează sau îşi pierd ele situaţia preeminentă? în măsura în care elita corespunde unei pături sociale superioare, având mai multă putere şi mai mult prestigiu decât restul populaţiei, toate presiunile sociale care tind spre perpetuarea situaţiilor dominante sunt în favoarea reproducerii sale. Cu toate acestea, nu există nici un exemplu de elită care să se fi reprodus identic la infinit. Aşa cum a observat Pareto, „aristocraţiile nu durează" (*ibidem*, § 2053). Aşadar, Pareto s-a interesat şi de „circulaţia elitelor" (*ibidem*, § 2042). în spatele acestei noţiuni generale, putem distinge procese diferite : pe de o parte, deplasări în chiar sânul elitei sau, altfel spus, trecerea dintr-un sector al elitei în altul; pe de altă parte, există şi unele schimburi între elită şi restul populaţiei. Aici e cazul să introducem o nouă distincţie între procesele care-i plasează pe nou-veniţi în elită şi procesele care duc la constituirea unei contra-elite angajate într-o luptă de putere cu elita stabilită. Acestea sunt procesele pe care le vom examina, rând pe rând, în cele ce urmează.

Formarea si selectia elitelor

reprezintă aristocraţiile din Vechiul Regim, în cadrul cărora numai filiaţia garanta accesul legitim la funcţiile asigurate de membrii generaţiei anterioare, precum şi la privilegiile respective. Criteriile de ordin religios, politic sau ideologic lasă loc unor proceduri de selecţie de tip particularist, care obstrucţionează, uneori făţiş, recurgerea la alte criterii de apreciere. Luarea în consideraţie prioritară a nivelului de competenţă sau de performanţă antrenează instalarea unor mecanisme de evaluare a meritului cu ambiţii universaliste. în zilele noastre, în cadrul societăţilor moderne diversificate există o tendinţă generală - mai mult sau mai puţin pronunţată, în funcţie de ţară - de recrutare pe baza unei certificări formale. Astfel, o mare importanţă a fost acordată anumitor instituţii de învăţământ cu caracter elitist, cum ar fi de exemplu, „marile şcoli" franceze, Oxford sau Cambridge şi acele ***public schools*** britanice, Universitatea din Tokio, academiile militare americane sau Institutul de Relaţii Internaţionale de la Moscova (Putnam, 1976, p. 109). Această evoluţie poate fi pusă în relaţie cu capacităţile de gestionare aşteptate în prezent din

este legată de existenţa unei rezerve de elite numite şi „republicane”, întreţinută de „marile şcoli”, mai ales de École Polytechnique - sau X - şi de École Nationale d’Administration, care nu organizează admiteri decât prin concurs. Sistemul de concurs a făcut obiectul unor aprecieri foarte diferite. Pentru unii, este vorba despre elementul esenţial al unui mod de recrutare meritocratic, ce se îndepărtează de logica reproducerii sociale şi a tuturor elementelor particulare *(ibidem).* Pentru alţii, dimpotrivă, este vorba despre un dispozitiv ce asigură perenitatea unei ordini sociale. Cu privire la acestea, Bourdieu afirmă :

Concursul este o modalitate de a impune o formă de *numerus clausus,*
un act de închidere ce instaurează între ultimul ales şi primul exclus
discontinuitatea unei *frontiere sociale...* (Bourdieu, 1989, p. 141).

Oricum ar fi, la ora actuală, acest mod de recrutare a elitelor de către marile şcoli este considerat rezultatul „dualismului” învăţă-mântului superior francez. Totuşi, trebuie să observăm că dualismul contemporan este, din punct de vedere istoric,

şcoli, atestat de o absolvire cu succes sau, în limbajul iniţiaţilor, o absolvire *dans la botte* (în vârful elitei) a acestor şcoli. Prin intermediul marilor structuri ale statului, persoanele formate în câteva institute de învăţământ superior cu acces restrâns, care au dobândit aptitudinea de „a câştiga cele mai dificile curse cu obstacole", au „pentru toată viaţa certitudinea că fac parte din elită" (*ibidem*, pp. 278-279).

Trecerea lesnicioasă şi frecventă din funcţiile publice în sectorul privat are ca rezultat faptul că, din ce în ce mai mult, aceeaşi formaţie profesională este asigurată şi marilor funcţionari ai statului, şi cadrelor superioare din întreprinderi. Această situaţie a făcut obiectul criticilor de tot felul. Mai întâi, s-a putut evidenţia faptul că omogenitatea formaţiei, ce conduce la schimbul de elite între aparatul de stat şi lumea afacerilor, tinde să creeze un „ansamblu etanş" (Birnbaum, 1978, p. 187), prezentând caracteristicile unui „spaţiu conducător tehnocratic", în sânul căruia misiunea specifică a „serviciului statului" se degradează puţin câte puţin într-o noţiune de

ca şi „rolul foarte puţin important al activităţii de teren în detectarea viitorilor conducători” (*ibidem*, p. 51).

Formarea prin intermediul marilor şcoli

Oricare ar fi aprecierile la adresa acestei modalităţi de selecţie a elitelor, educaţia asigurată de École Polytechnique şi de École Nationale d’Administration, judecată în termeni de carieră, constituie un succes incontestabil. S-a remarcat o „impresionantă corelaţie” între „carierele reuşite” la nivelurile superioare în domeniile administrativ, politic şi economic şi „rezultatele şcolare”. Performanţa şcolară „apreciată prin locul în clasament la absolvirea acestor şcoli” constituie un excelent „predictor al reuşitei profesionale” (, p. 49). Este cazul să ne punem întrebări asupra semnificaţiei acestui succes. Putem vedea în el dovada calităţii unei formaţii, în ciuda criticilor menţionate mai sus. Putem să-l atribuim unei serioase selecţii prealabile, care nu permite accederea decât în cazul elementelor celor mai dotate. De asemenea, putem vedea în el consecinţa unor relaţii sociale ce apar cu prilejul frecventării acestor mari şcoli prestigioase. Pentru unii

fi eronat să vedem în asta o variabilă explicativă independentă, pentru că elita însăşi este cea care defineşte tipul de formaţie cerut de posturile de responsabilitate cele mai înalte. Relativ la toate acestea, Bourdieu, cu gustul său obişnuit pentru sarcasm, evocă instituţiile care…

> **…după modelul renumitelor *public schools* engleze sau al Sciences-Po şi al ENA, recrutează atât de evident în funcţie de procedurile cel mai bine elaborate, pentru a-şi asigura elevi deja dotaţi, prin educaţia primită în familie, dispoziţii pe care le pretind, încât eşti obligat să te întrebi dacă, aşa cum spuneau romanii, ele nu se mulţumesc «să înveţe peştii să înoate» (Bourdieu, 1989, p. 101).**

Astfel, în ciuda importanţei certificării formale, „sferele decizionale rămân strict limitate la o mică lume socială” (Bourdieu, 1985, p. 122). în parte, aceasta se explică prin faptul că elevii proveniţi din alte medii sociale care se orientează către marile şcoli…

> **…trebuie să asimileze un întreg ansamblu de cunoştinţe şi de tehnici care nu sunt niciodată complet disociabile de valorile sociale, deseori opuse celor ale clasei lor de origine. Pentru fiii de**

în aceste condiţii, o specializare îngustă sau nişte competenţe pur tehnice ar constitui un handicap în carieră, pentru că ar obstrucţiona mobilitatea intersectorială şi schimburile de funcţii dintre domenii diferite. Desigur, o formaţie mai specializată permite accesul la poziţii înalte, care ţin însă de eşaloanele intermediare şi care-i închid pe deţinătorii lor într-o „sub-elită" menită să alimenteze elita conducătoare cu „idei, propuneri, critici şi contestaţii". Din acest punct de vedere, „sferele conducătoare" sunt „puţin primitoare", dar „deosebit de receptive" (*ibidem*, p. 123). Accesul la cercurile conducătoare nu este închis pentru cei cu altă formaţie decât cea asigurată în marile şcoli, dar aceştia din urmă vor trebui să mobilizeze atuuri suplimentare (relaţionale, politice), pentru a ajunge în vârful diferitelor ierarhii. Calea politică este cea care permite cel mai bine membrilor „sub-elitei" să pătrundă în rândurile elitei, fie şi pe calea ocolită a militantismului şi a alegerilor. Astfel, chiar dacă victoria stângii din 1981 n-a modificat fundamental raportul forţelor politice, ea a permis reapariţia în sferele conducătoare a unui personal

punct de vedere, este vorba „cel mai adesea despre mize împărţite” (*ibidem*, p. 134). Tendinţa către emergenţa unei „elite a culturii” pare, într-adevăr, o „tendinţă profundă a societăţilor moderne”, dar capacitatea elitei instituite de a defini cultura pertinentă lasă să se înţeleagă că, orice-ar fi, există o intercorelare a resurselor intelectuale relaţionale şi materiale.

Recrutarea elitelor politice

Potrivit lui Putnam, există cinci teme importante care favorizează abordarea problemelor ridicate de recrutarea elitelor politice în cazul oricărei societăţi: canalele care permit aspiranţilor la *leadership*-ul politic să ajungă în vârf, felul în care acestea sunt alese şi cine sunt cei care le aleg, criteriile la care aceşti aspiranţi trebuie să răspundă, felul în care îşi părăsesc funcţiile deţinătorii posturilor importante şi frecvenţa cu care sunt reacoperite acestea şi felul în care influenţează caracterul elitei şi politica ei modul de recrutare (Putnam, 1976, cap. 3). Să analizăm fiecare dintre aceste teme.

Canalele de acces la elită

superior. Procedeele de recrutare ce descurajează „intrarea laterală” spre vârful ierarhiilor, fără o perioadă prealabilă în eşaloanele inferioare, sunt valabile şi în cazul elitelor neadministrative. Potrivit lui Putnam, acesta este mai ales cazul Marii Britanii, al Germaniei, al Japoniei, al Italiei sau Norvegiei, unde puţini oameni politici ajung la posturile de miniştri fără a fi fost membri ai Parlamentului cel puţin un deceniu. Unii cercetători estimează că cele mai permeabile canale de recrutare sunt caracteristice ţărilor în curs de dezvoltare, în vreme ce industrializarea şi modernizarea politică impun sisteme de pregătire (Putnam, 1976, pp. 47-48). Totuşi, trebuie menţionat că Statele Unite prezintă unul dintre exemplele cele mai remarcabile de permeabilitate şi de „intrare laterală”. Posturile din minister sunt în mod curent ocupate de persoane venite din industrie, comerţ, învăţământ superior şi din profesiile liberale. In cazul schimbării guvernului, aceste persoane se întorc în sectorul privat, pentru a reapărea, eventual, în servicii publice atunci când partidul lor revine la putere. Datele disponibile indică o întrepătrundere

dezvoltă un *leadership* „pe teren", în măsura în care au un acces relativ limitat la sursele de recrutare proprii partidelor de dreapta: mediile favorizate din punct de vedere economic, instituţiile prestigioase de învăţământ superior şi administraţia.

Procedeele de selecţie

Procedeele de selecţie pot fi cvasiautomate sau mai elaborate. Printre cele cvasiautonome remarcăm principiul senioriei, care asigură loialitatea faţă de un anumit ordin instituţional şi, în final, recompensa.
Acest principiu, combinat cu loialitatea ideologică, a jucat un rol important în sistemele de tip sovietic. El garantează o anumită stabilitate instituţională, dar constituie o piedică în calea adaptabilităţii sistemului, după cum a arătat-o şi istoria ultimilor ani ai Uniunii Sovietice. Procedurile mai elaborate comportă mecanisme de selecţie. Acestea sunt frecvent controlate de instanţele conducătoare ale partidelor politice. Intr-un regim totalitar precum cel sovietic, fusese instaurat şi un sistem foarte particular : cel al nomenclaturii. La mai multe niveluri, existau liste - sau nomenclatoare - ale posturilor

Criteriile de selecţie

Criteriile de selecţie variază în funcţie de epoci şi de culturi. Ele sunt foarte elocvente pentru ceea ce este considerat important într-o societate determinată. în această privinţă, o distincţie esenţială este cea dintre criteriile de atribuire (*ascripîion)* şi cele de performanţă (*achievement*). Societăţile tradiţionale tind să valorizeze unele caracteristici moştenite sau atribuite: eşti ales mai mult pentru *ceea ce eşti*, decât pentru *ceea ce faci*. în principiu, în societăţile moderne, talentele şi performanţele contează mai mult, şi doar criteriile universaliste se consideră că au o aplicabilitate legitimă. Totuşi, în practică, asistăm întotdeauna la o combinaţie de caracteristici moştenite şi de trăsături dobândite, în măsura în care talentele căutate sunt, deseori, rodul unui mod de educaţie pe care numai clasele privilegiate îl pot oferi. în fiecare societate, talentele considerate a fi cele mai importante sunt cele care furnizează criterii de recrutare a elitelor. în societăţile moderne, competenţele tehnice sunt din ce în ce mai

procentul ridicat de avocaţi din rândul elitelor politice, Max Weber vedea în asta atât o chestiune de competenţe, cât şi una de disponibilităţi. Avocaţii beneficiază de competenţe specializate în materie legislativă, iar exerciţiul profesiei lor impune talente ce ţin de comunicare şi de convingere. In afară de aceasta, ei pot renunţa mai uşor decât alţii la ocupaţiile lor profesionale, pentru a exercita un mandat politic. De asemenea, se pot întoarce la profesia lor mai uşor decât alţii, dacă acest lucru e necesar (Putnam, 1976, pp. 59).

Timpul necesar accederii la elită

Timpul cerut pentru a accede la elita politică şi ritmul de înlocuire a elitelor variază mult de la o ţară la alta. Totuşi, putem identifica două reguli generale. Mai întâi, un ritm rapid de accedere şi de înnoire este, în general, asociat cu o perioadă de criză. Dimpotrivă, în general, un ritm mai lent este mai compatibil cu o perioadă de stabilitate instituţională şi de linişte politică şi socială. La sfârşitul celui de-al doilea război mondial, elita politică franceză a făcut loc în rutin timp nou-veniților. Noile elite s-au specializat

marcată printr-o încetinire a acestui ritm. URSS poststalinistă - şi, mai ales, în cursul perioadei brejneviene, aşa-zisă „de stagnare" - şi China actuală oferă exemple frapante ale acestei evoluţii, mergând până la a consacra puterea unor veritabile elite gerontocratice (Putnam, 1976, pp. 65-66).

Ritmul de înlocuire a elitelor politice este strâns legat de modul de funcţionare a instituţiilor. în numeroase cazuri, un ritm rapid a putut fi asociat cu o creştere a receptivităţii faţă de inovaţie. Totuşi, ar fi eronat să facem din asta o regulă generală; ar fi poate mai prudent să afirmăm - aşa cum s-a spus odinioară comparând Statele Unite cu URSS - că un ritm de schimbare rapid nu garantează inovaţia, dar îi facilitează punerea în aplicare. Orice ar fi, un anumit factor exercită o influenţă în sens contrar. într-adevăr, cu cât ritmul de schimbare este mai rapid, cu atât se acumulează mai puţină experienţă în sânul elitelor. Asta înseamnă că liderii care au idei noi nu sunt neapărat şi cei mai în măsură să le pună în practică. Când ritmul de înlocuire a elitelor este diferit în sectoare diverse (cum ar fi, de

experienţa unor oameni aflaţi de multă vreme pe aceleaşi posturi; pe de altă parte, voinţa de a nu lăsa experienţa şi simţul politic să înăbuşe aspiraţiile democratice şi inovatoare (Putnam, 1976, pp. 65-69).

Modurile de recrutare şi caracteristicile elitei

Modurile de recrutare a elitelor influenţează funcţionarea instituţiilor din mai multe puncte de vedere. Mai întâi, trebuie remarcat un *element de selecţie.* Pentru a decide care sunt carierele în ascensiune ce trebuie încurajate şi care sunt cele care trebuie blocate, nu se utilizează întotdeauna aceleaşi principii. Criterii foarte diferite, cum ar fi competenţa tehnică, talentul oratoric sau calităţile telegenice, pot avea fiecare rolul său. Totuşi, o diferenţă interesantă este cea care opune sistemele de selecţie interne celor externe. Autorii americani care au comparat procedurile de selecţie americane şi britanice au sesizat opoziţia dintre o *selecţie internă* şi una *externă*, cea internă conducând, în opinia lor, la acumularea experienţei, dar şi la conformism şi la o prudenţă adesea excesivă, în vreme ce selecţia

răspundere exercită, de asemenea, un rol asupra modalităţii de îndeplinire a funcţiilor. în această privinţă, putem distinge *sisteme cu risc scăzut* şi *altele cu risc ridicat.* în sistemele cu risc scăzut, sfârşitul (forţat sau nu) al unui mandat politic poate fi compensat prin atribuirea unui post de răspundere într-un alt domeniu de activitate, uneori la fel de important. în sistemele cu risc ridicat, pierderea puterii poate antrena moartea socială sau chiar execuţia. Bineînţeles, o mişcare de natură revoluţionară poate transforma un sistem cu risc scăzut într-unul cu risc. ridicat pentru elitele instituite care vor fi măturate de mişcare. Pentru Robert Michels, una dintre sursele oligarhizării mişcărilor muncitoreşti constă în costurile ridicate legate de sfârşitul unui mandat electiv în sânul organizaţiei. într-adevăr, foştii conducători nu puteau decât să se confrunte cu o pierdere însemnată în privinţa statutului şi a veniturilor. în sfârşit, modurile de recrutare a elitelor politice au şi ele un *efect de socializare* asupra nou-veniţilor. Competiţia pentru posturile de responsabilitate relativ

mult mai bine pregătite pentru funcţiile lor decât cele similare americane (Putnam, 1976, pp. 69-70).

Cea mai importantă sau mai puţin importantă aptitudine de a se supune procedurilor de selecţie trebuie pusă în raport cu motivaţiile viitorilor membri ai elitei politice de a ajunge la posturile de conducere cele mai înalte. în legătură cu aceasta, Harold Lasswell a formulat o teză generală a cărei tonalitate este în relativă armonie cu concepţiile paretiene. Pentru Lasswell, motivaţiile unora şi ale altora sunt de ordin privat. Aceste motivaţii personale şi private sunt, în acest caz, aplicate unor cauze publice. Ele sunt apoi raţionalizate în termeni de interes general (Lasswell, 1948). Motivaţiile personale sunt totuşi inseparabile de o anumită concepţie asupra lumii, care le dă un sens. Ideile generale referitoare la funcţionarea societăţii joacă un rol major în această privinţă. Ne putem concentra pe o imagine esenţialmente conflictuală a lumii sau, dimpotrivă, pe o reprezentare armonioasă.

Felul de a concepe procesele luării de decizii şi de a participa la ele depinde în mare măsură de acest aspect.

concepţie echilibrată asupra rolului conflictului şi a consensului în

Configuraţiile elitelor şi evoluţia lor

în opinia lui Field şi a colaboratorilor săi, diversele configuraţii ale elitelor despre care a fost vorba în capitolul 4 sunt, în general, durabile ; ele nu evoluează decât pe termen lung (Field *et al.*, 1990). Transformări ale elitei se produc totuşi, iar ele atestă transformări politice dintre cele mai importante. Trecerea de la elite dezbinate la elite unificate prin consens se poate produce în două moduri. Primul este aranjamentul dintre elite, prin care cele aflate în conflict endemic îşi reorganizează relaţiile şi negociază compromisuri asupra celor mai importante puncte aflate în dezacord. în acest fel, ele ajung la o unitate consensuală şi pun bazele unui regim reprezentativ stabil. Acordul constituţional care a încoronat „tranziţia democratică" din Spania postfranchistă oferă un astfel de exemplu. Cealaltă formă de trecere de la dezbinare la unitate consensuală este convergenţa elitelor. Mai multe fracţiuni aflate în competiţie conflictuală

partidelor socialiste şi ale sindicatelor şi-au moderat poziţiile pentru a pune capăt dominaţiei elitelor liberale şi conservatoare. Transformarea elitelor dezbinate în sensul unităţii ideologice nu se produce decât prin revoluţii. Elitele disidente pun mâna pe putere, lichidează politic sau fizic vechile elite, centralizează activitatea politică în partid sau în mişcarea pe care o conduc şi îşi impun ideologia ca unic cadru de referinţă pentru activitatea politică. Exemplele sunt Rusia (1917-1921), Italia (1922-1926) şi Germania (1929-1933). Din punct de vedere al teoriei elitelor, dacă ne referim la scrierile lui Pareto, revoluţiile înlocuiesc pur şi simplu o elită cu alta. Pentru Field şi colaboratorii săi, ar exista totuşi şi alte aspecte de consemnat. Revoluţiile nu provoacă doar un proces de circulaţie a elitelor; ele pot duce la transformarea unei configuraţii de elite într-o altă configuraţie, distinctă de precedenta ; mai exact, la trecerea de la o elită dezbinată la o elită ideologic unificată. în acest caz, rezultatul este un regim stabil nereprezentativ, care nu poate evolua decât printr-o nouă transformare a configuraţiei, provocată fie printr-un

implică nici o implementare masivă de elemente externe. Se întâmplă însă ca asemenea treceri intersectoriale, departe de a fi de natură pur conjuncturală, să aibă caracteristicile unei schimbări de regim.

Comparaţii referitoare la Ungaria, Polonia, Republica Cehă şi Germania de Est arată că, după prăbuşirea regimurilor de democraţie populară, un număr important de foşti membri ai nomenclaturii au intrat foarte repede în posesia unor titluri de proprietate şi s-au transformat în antreprenori capitalişti. Când vechile cadre ale regimurilor comuniste s-au transformat în capitalişti prin dobândirea titlurilor de proprietate, ei şi-au însuşit fără prea multe probleme ideologia liberală a supremaţiei forţelor de piaţă. Pentru elitele economice (managerii întreprinderilor de stat în curs de privatizare) era vorba despre înlocuirea controlului *de fado* al unui bun public prin însuşire privată. Dar ironia istoriei face ca toţi foştii conducători *politici* ai comunismului să aibă mai multe motive să-şi păstreze poziţia privilegiată prin transferul de proprietate, dat fiind faptul că, înainte, nu aveau controlul *direct* al aparatului economic (Windolf, 1998,

săi cei mai decăzuţi". Dacă una din aceste presiuni încetează să se mai manifeste, sau dacă încetează amândouă, „partea rămasă la putere intră în declin" (*ibidem*, § 2055). în opinia lui Pareto, suntem astfel confruntaţi cu deplasări după principiul vaselor comunicante, ce asigură un echilibru permanent înnoit. Când această deplasare capătă prea multă amploare, când „în clasele inferioare se acumulează elemente superioare", iar „în clasele superioare se acumulează elemente inferioare", asistăm la „o perturbare a echilibrului" *(ibidem*, § 2055), pe care n-o putem remedia decât prin reconstituirea unui echilibru pe baze noi.

Această formă de circulaţie a elitelor se supune într-o anumită măsură legii cererii şi a ofertei. Pareto atrage atenţia asupra faptului că împrejurările pot să impună o creştere sau o reducere a efectivului unei categorii de persoane. O ţară care beneficiază de o lungă perioadă de pace va avea nevoie de „puţini militari în clasa care guvernează" (*ibidem*, § 2044). în schimb, o situaţie de război sau de tensiuni internaţionale va pune în valoare carierele militare. în această privinţă, Mărie Kolabinska, o elevă a lui Pareto de la Lausanne, citează perioada

treptată în cercurile clasei conducătoare a unor noi-veniţi. în conformitate cu punctul de vedere al celor care-i observă, ei vor fi priviţi cu simpatie sau admiraţie, ca nişte *self-made men* ce oferă dovada fluidităţii stratificării sociale, sau cu aroganţă şi dispreţ, ca nişte „parveniţi" care nu sunt deţinători ai codurilor mediului social în care s-au infiltrat. Dar există şi fenomene de ascensiune socială de o şi mai mare anvergură. Este cazul legiştilor, categorie socială ascendentă, a cărei importanţă s-a manifestat încă din secolului al XlV-lea, sub Filip al IV-lea cel Frumos. Legiştii au intrat în competiţie cu elitele tradiţionale, nobilimea şi clerul, şi au sfârşit prin a ocupa, în serviciul regelui, un loc preponderent în stat. în opinia lui Kolabinska, este vorba despre „o colectivitate nouă, venită să ia loc în rândul elitei". Membrii ei erau, în general, de origine modestă, dar aveau calităţi eminente şi, „dacă regalitatea îi susţinea, nobilimea războinică, ba chiar şi clerul, îi combăteau din toate puterile" (Kolabinska, 1912, pp. 36-38). Aşa au apărut noi criterii de justificare a preeminenţei: laicitatea, competenţa juridică şi serviciul statului.

apa să iasă din matcă şi provoacă o inundaţie. Mai târziu, o nouă elită guvernamentală reîncepe să evolueze lent şi continuu : „fluviul, reintrat în matcă, va curge din nou liniştit" (Pareto, 1916, § 2056). Astfel de rupturi subite se pot produce prin „încetinirea circulaţiei elitei". Kolabinska semnalează o asemenea încetinire în secolul al XVIII-lea, în anii care au precedat Revoluţia, în comparaţie cu perioadele mai vechi, în care circulaţia între clase era mai intensă decât au mulţi tendinţa să-şi imagineze:

> Spiritul oligarhic, care se manifestă prin obstacole în calea ascensiunii unor oameni proveniţi din straturile inferioare ale societăţii, pare a fi mai puternic în anii mai apropiaţi de Revoluţie (Kolabinska, 1912, p. 103).

în astfel de împrejurări, un număr mare de membri ai elitei nu mai posedă „reziduurile capabile să-i menţină la putere". Dimpotrivă, în păturile sociale inferioare, numeroşi indivizi posedă „reziduurile necesare pentru a guverna". Primii renunţă să mai uzeze forţa; ceilalţi sunt dispuşi să recurgă la ea. în legătură cu aceasta, Pareto observă că „efectul nu urmează imediat cauzei".

----------Istoria, cimitir al aristocraţiilor—

§ 2053. Aristocraţiile nu durează. Oricare ar fi cauzele, este incontestabil că, după un anumit timp, ele dispar. Istoria este un cimitir al aristocraţiilor. Poporul atenian constituia o aristocraţie în raport cu restul populaţiei, venetici şi sclavi. A dispărut însă fără a avea urmaşi. Diversele aristocraţii romane au dispărut şi ele. Aristocraţiile barbare au dispărut. Unde sunt, în Franţa, urmaşii francilor?

Genealogiile lorzilor englezi sunt foarte exacte: mai subzistă foarte puţine familii coborâtoare din gentilomii lui Wilhelm Cuceritorul,

Acest „decalaj" semnalat de Pareto aminteşte de diagnosticul lui Tocqueville în privinţa Revoluţiei Franceze, chiar dacă termenii diferă. Intr-adevăr, pentru Tocqueville, ruptura revoluţionară nu face decât să traducă în termeni politici şi instituţionali o schimbare faptică operată deja cu mult timp în urmă. La sfârşitul secolului al XVIII-lea, nobilimea se mai bucura de aparenţa puterii, dar, în realitate, aceasta îi scăpase din pricina alianţei monarhiei cu burghezia în ascensiune: „In secolul al XVIII-lea existau încă mari

strategia deschiderii ce ar fi stimulat circulaţia elitelor (Tocqueville, 1856, 1952, p. 110). în termenii lui Pareto, „elementele superioare" (adică elementele elitei) „se acumulaseră în straturile inferioare ale societăţii", iar tendinţele ascensionale manifestate în secolele precedente deveniseră insuficiente pentru a asigura în continuare echilibrul social. Dimpotrivă, acumularea de elemente inferioare în rândurile vechii elite (nobilimea) era

> demonstrată prin decăderea unui mare număr ai membrilor ei condamnaţi la o viaţă de lipsuri, la calicie sau nemaisusţinându-şi rangul decât mulţumită pomenilor venite din partea regelui: nişte indivizi care ar fi căzut în rândurile claselor inferioare, dacă n-ar fi fost menţinuţi în mod artificial în cadrul elitei" (Kolabinska, 1912, pp. 111-112).

„Speculatorii" şi „rentierii"

în opinia lui Pareto, schimbarea socială şi circulaţia elitelor sunt larg expuse influenţelor exercitate de persoane ale căror venituri au ca sursă, pe de o parte, exploatarea directă a pământului sau economiile şi, de pe altă parte, acţiunile de antreprenoriat. Aceste două categorii de indivizi, acvie Pareto, sunt în general asimilate în

Această opoziţie ideal-tipică îl conduce pe Pareto către o clasificare dihotomică mai generală. în categoria „speculatorilor", el include toate persoanele „al căror venit este în mod esenţial variabil şi depinde de abilitatea lor de a găsi resurse de câştig" : antreprenori, deţinători de acţiuni, speculanţi din sectorul imobiliar sau la bursă, bancheri ce obţin profit din împrumuturi de stat şi din camătă, dar şi toate persoanele care depind de ei şi obţin avantaje din operaţiile lor (*ibidem,* § 2233). în categoria „rentierilor" intră „persoanele cu venit fix sau aproape fix, care, prin urmare, depind puţin de combinaţiile ingenioase la care ne-am putea gândi" : posesori de economii, beneficiari de rente viagere sau de pensii, deţinători de titluri cu dobândă fixă, proprietari de imobile şi de terenuri nedestinate speculei; în sfârşit, agricultorii, muncitorii şi funcţionarii ce depind de aceste persoane (*ibidem*, § 2234, 2235). Speculatorii sunt indivizi la care predomină reziduurile specifice primei clase: instinctul combinaţiilor. Ei se află la baza schimbărilor economice şi sociale. Dimpotrivă, în cazul rentierilor predomină reziduurile

înşişi şi pentru clienţii lor. La cei din grupa A predomină reziduurile din clasa a doua: considerăm aceste persoane „cinstite, fanatice, sectare, în funcţie de punctul de vedere din care sunt apreciate". La indivizii de tip B predomină reziduurile din prima clasă ; „de aceea, aceste persoane sunt mai apte să guverneze" (*ibidem*, § 2254, 2268).

Pareto distinge două tipuri de guvernări: cele care utilizează în principal forţa (materială sau a anumitor sentimente religioase sau de altă natură) şi cele care, în principal, recurg la artificii şi la viclenie, utilizate pentru a acţiona asupra sentimentelor sau asupra intereselor. Când guvernările se sprijină înainte de toate pe forţă, reziduurile din clasa a doua (persistenţa agregatelor) predomină asupra celor din prima în privinţa clasei guvernante. Avem de-a face cu guvernări care nu stimulează viaţa economică, fie că noutatea le repugnă la modul general, fie că nu agreează persoanele însufleţite de instinctul combinaţiilor economice. In acest caz, circulaţia elitelor este mai degrabă lentă. Idealul guvernărilor de acest tip este „o naţiune încremenită în instituţiile sale". în această

sunt defavorabile „rentierilor” cu venituri fixe sau aproape fixe, al căror rol în sânul clasei guvernante se află în declin. In perioadele de stagnare economică, observăm tendinţe inverse. Dacă tendinţa generală este spre accelerarea progresului economic şi dacă perioadele de prosperitate în creştere predomină asupra celor de stagnare, clasa guvernantă atrage tot mai mulţi „speculatori” Aceştia consolidează reziduurile din prima clasă, respectiv instinctul combinaţiilor. în schimb, proporţia de „rentieri” scade, provocând astfel o slăbire a reziduurilor din a doua clasă: permanenţa agregatelor. O astfel de schimbare în compoziţia clasei guvernante are efecte cumulative: ea incită la dinamism economic şi provoacă o creştere a prosperităţii, în acest moment „apar forţe noi, ce neutralizează mişcarea”. Ne putem aştepta la un proces invers, atunci când predomină perioadele de stagnare economică (*ibidem*, § 2310, 2311).

Descriind tipurile sociale ale „rentierului” şi „speculatorului”, Pareto sugerează insistent că procesul ciclic de circulaţie a elitelor este dublat de unul de reproducere a acestora. „Rentierii” nu joacă

de „speculatori”, care nu dau înapoi în faţa riscului, trebuie să ţinem cont şi de „elementele care ştiu şi vor să utilizeze forţa şi în care există puternice persistenţe ale agregatelor” Aceştia din urmă spulberă puterea „speculatorilor” sau, în general, a persoanelor „experte în arta combinaţiilor” Atunci, începe un ciclu de o mai mare amploare. „Astfel, debutează o nouă perioadă, în timpul căreia categoriile învinse revin puţin câte puţin la putere, pentru a fi din nou depo-sedate, şi aşa mai departe.” (***ibidem***, § 2319)

In această concepţie ciclică a istoriei, perioadele de tranziţie sunt cele de care „speculatorii” profită, în sens paretian,

Circulaţia şi reproducerea elitelor

Pentru Gaetano Moşea, oricare ar fi tipurile de organizare şi modu-rile de recrutare a elitelor, există o trăsătură dominantă specifică atât fenomenelor de reproducere, cât şi fenomenelor de circulaţie a elitelor: „aptitudinea de a conduce”. Ţinând cont de epocă şi de „formula politică”, este vorba despre „calităţile personale” prezu-mate a fi cerute de funcţiile de conducere. Aceste calităţi nu sunt

calităţilor cerute" (Moşea, 1955, pp. 328-329). în opinia lui Moşea, modificările trăsăturilor cerute pentru a face parte din elita conducătoare se efectuează uneori foarte încet. în acest caz, nou-veniţii care se infiltrează unul câte unul în clasele conducătoare nu-i modifică prea curând „caracterul şi spiritul" Dimpotrivă, în anumite epoci, modificările sunt „rapide şi tumultoase". în acest caz, transformarea elitei conducătoare „prin substituirea de elemente noi celor vechi" poate avea loc „în spaţiul uneia sau a două generaţii" (*ibidem*, p. 329). Pentru Moşea, atunci când evoluţia durează mult, tendinţa dominantă este cea „aristocratică" ; atunci când este mai rapidă, predomină tendinţa „democratică" (*ibidem*, p. 329 şi 1953, cap. 4). în opinia sa, aceste două tendinţe se află în conflict în orice regim, una fiind în raport de inversă proporţionalitate cu cealaltă. „Triumful absolut al tendinţei aristocratice" i se pare o imposibilitate empirică, pentru că acest fapt ar implica o societate absolut imuabilă. „Triumful absolut al tendinţei democratice" este în egală măsură de neconceput, pentru că aşa ceva ar presupune ca generaţia copiilor să

un adevărat laborator în mărime naturală (Coenen-Huther, 2000, pp. 135-149). Dacă începutul tranziţiei pe direcţia căreia s-au angajat ţările respective este marcat de evenimentul simbolic al căderii zidului Berlinului în 1989, amorsa poate fi considerată *Perestroika* sovietică începută în 1985. „Formula politică" sovietică, înglobând un ansamblu de prescripţii ideologice relative la organizarea vieţii economice, îşi pierduse definitiv credibilitatea. Mai înainte, perioada Brejnev (cuprinsă între 1966 şi 1982), calificată ulterior ca „perioadă de stagnare", a fost caracterizată nu numai prin epuizare economică, ci şi printr-o politică deliberată de „stabilitate a cadrelor", permiţând unei generaţii de conducători în vârstă („cadrele roşii", care aveau calificări rudimentare sau care deveniseră neadecvate) să se menţină pe posturi, în vreme ce elemente mai tinere şi mai bine formate se simţeau frustrate în privinţa speranţelor de promovare (Hanley *et al.*, 1995, pp. 644-647). între 1985 şi 1988, eforturile echipei Gorbaciov vizau înlocuirea „elitei gerontocratice din 1982" cu o nouă nomenclatură, mai tânără, de formaţie mai

pornit din Rusia. Şi totuşi, în aceste ţări, cea mai puternică a fost capacitatea elitelor conducătoare de a supravieţui peripeţiilor tranziţiei, ceea ce constituie o veritabilă ilustrare a adevărului paretian potrivit căruia este „greu de înlocuit o clasă conducătoare ce ştie să se servească de viclenie, de fraudă şi de corupţie într-un mod inteligent" (Pareto, 1916, § 2179). Analiza celor trei generaţii de conducători politici (generaţia Brejnev, generaţia Gorbaciov şi generaţia Elţîn) arată că, la mijlocul anilor '90, aproximativ 75% dintre membrii guvernului şi mai mult de 80% dintre elitele regionale erau constituite din membri ai nomenclaturii sovietice. în generaţia Elţîn, mai mult de 30% dintre conducătorii de la nivelul naţional sau regional îşi începuseră cariera de nomenclaturişti sub Brejnev. Cât despre elitele regionale din aceeaşi generaţie, proporţia celor care făcuseră parte din nomenclatură sub Brejnev se ridică la mai mult de 50% ; în plus, este vorba despre moştenitori ai unor statute privilegiate dobândite de generaţia anterioară (Kryshtanovskaya şi White, 1996, p. 728). Până la sfârşitul anilor '80, cei

pertinenţă incontestabilă. La modul absolut general, cu variante corespunzătoare fiecărei ţări în parte, am asistat la emergenţa treptată a unei noi elite (atât politice, cât şi economice) relativ indiferentă faţă de principiile ideologice care animau generaţia precedentă. A fost calificată în diferite feluri: elita pragmatică (Rona-Tas, 1994), noua tehnocraţie (Szelenyi şi Szelenyi, 1995), transformatorii (Kabakchieva, 1996), noua nomenclatură (Tilkidjiev, 1996), nomenclatura târzie (Vladimirov, 1996). Acest fapt introduce o distincţie generaţională importantă între vechea elită (a puterii pe bază ideologică) şi cea nouă, combinând trăsăturile unei elite a puterii, ale unei elite de poziţie şi ale uneia de funcţie. Şi, după cum această distincţie este sau nu luată în considerare, putem fi înclinaţi să diagnosticăm destul de diferit capacitatea de adaptare a elitelor comuniste în cursul deceniului postcomunist. Dacă ne centrăm atenţia asupra partizanilor necondiţionaţi ai regimurilor de tip sovietic instalaţi la putere în Europa Centrală şi Orientală după cel de-al doilea război mondial, putem fi tentaţi să aderăm la teza circulaţiei elitelor.

combinaţia unei incontestabile continuităţi tehnocratice (nivelul şi tipul formaţiei) cu o formă de conversie a puterii: aptitudinea de a transforma puterea politică în atu economic. Cercetări empirice făcute în Ungaria, în Republica Cehă şi în Germania de Est arată că similitudinea formaţiilor cerute pentru a face carieră în Partid şi pentru a accede la conducerea întreprinderilor este sursa principală a continuităţii păstrate. Numai că funcţia de antreprenor (capitalist sau socialist) este larg tributară unei reţele sociale (Grabher şi Stark, 1998, p. 64). De aceea, atunci când ocupă posturi de răspundere în noile întreprinderi private, cadrele vechiului regim sunt mai în măsură decât alţii să se sprijine pe configuraţiile informale ce rezistă la crearea de noi instituţii (Rona-Tas, 1994, p. 62). Ca şi în Rusia, resursele relaţionale, care au permis odinioară exerciţiul funcţiei de direcţie în cadrul economiei socialiste pregătind capacitatea de a face faţă unor solicitări specifice, constituiau un avantaj

Concluzie

in studierea elitelor, ca şi în alte domenii, analizele sociologice au ca punct de plecare noţiuni de bun-simţ şi termeni din limbajul curent. Pareto se putea crede scutit de conotaţiile normative din limbajul obişnuit, dar n-a putut niciodată scăpa cu totul de ambiguităţile conceptuale pe care acest limbaj le vehiculează: dubla definiţie dată de el elitei dovedeşte acest lucru. Desigur, obişnuia să spună că nu cuvintele sunt importante şi că ele ar putea fi înlocuite la fel de bine cu litere ale alfabetului. Dar e foarte improbabil ca o teorie sociologică să poată avea cât de cât rezonanţă fără ajutorul cuvintelor care s-o facă inteligibilă pentru muritorii de rând. Unii dintre ei resimt poate nevoia de a reacţiona la teorii referitoare la elite şi mase sau la elite şi democraţie: o dezbatere

clasă. Apoi, pentru că orice expunere legată de acest subiect, în măsura în care pune în discuţie anumite păreri preconcepute, este imediat taxată ca atac normativ pieziş de către cei a căror viziune a lumii este readusă în atenţie. Aşa cum s-a văzut, actualmente, însăşi noţiunea de *elită* (fie ea fondată pe excelenţă sau pe preeminenţă) lezează sensibilitatea unor numeroşi contemporani.

Totuşi, cel puţin dintr-un anumit punct de vedere, teoria elitelor este mai în concordanţă cu concepţiile actuale: în contrast cu optimismul scientist al secolului al XlX-lea, ea se distanţează de ideea de progres moştenită din filosofia Luminilor şi se apropie din nou de o concepţie ciclică asupra istoriei, care pune în evidenţă unele constante ale vieţii în societate. Pentru clasicii teoriei elitelor, nu există o finalitate a istoriei din care să apară o lume egalitară şi o omenire eliberată de adversităţile trecutului. Aceleaşi cauze structurale produc aceleaşi efecte psihologice. Complexitatea socială legată de modernitate aduce cu sine o diferenţiere a poziţiilor şi a funcţiilor ce provoacă numeroase asimetrii de putere. Faptul însuşi

elite pot fi numite democratice, atunci când nu presupun un acces prea dificil şi rămân supuse unor mecanisme de control. însă accesul la elită nu este niciodată complet egalitar, chiar dacă anumite obstacole pot fi suprimate : fenomenele de reproducere socială fac echitatea şanselor în mare parte iluzorie. De altfel, existenţa procedurilor de delegare a puterii este în sine creatoare de inegalităţi. Acestea fac în aşa fel încât posibilităţile reale de control să fie foarte aleatorii.

Lăsaţi în voia lor, beneficiarii acestor inegalităţi tind, în mod conştient sau nu, să transforme delegarea în dominare. Se poate întâmpla chiar ca unii dintre ei să se trezească în poziţie dominatoare fără s-o fi dorit. Acest fapt a permis să se spună că puterea corupe, iar puterea absolută (neechilibrată de contraputeri) corupe în mod absolut, în măsura în care se înscrie în timp, dominaţia unora de către ceilalţi este totuşi un fenomen relaţional. Ea comporta într-adevăr un element de legitimitate care nu poate apărea decât dintr-o acceptare cel puţin tacită a dominaţiei de către cei supuşi.

Privirea aparent dezabuzată (dar, mai ales, profund realistă şi lucidă) pe care o aruncă teoreticienii elitelor asupra

ceva se schimbă mai mult, cu atât e mai la fel ca înainte". Oare merită osteneala, se vor întreba unii, să elaborăm o întreagă ştiinţă a vieţii în societate pentru a ajunge la concluzii atât de puţin încurajatoare pentru oamenii de azi, atât de ataşaţi ideilor de dreptate şi progres? Cu siguranţă că sociologia ignoră ceea ce poate însemna libertatea umană. Fiinţele umane sunt libere, iar libertatea lor o include şi pe aceea de a concepe proiecte generoase de societăţi care se îndepărtează tot mai mult de starea naturală. Dar faptul că visele mereu înnoite ale umanităţii se lovesc iar şi iar de aceleaşi

Bibliografie

Albats, Evguenia, 1995, *La Bombe à retardement. Enquête sur la survie du KGB*, trad, fr., Plon, Paris (prima ediţie în limba rusă: 1992).

Albertoni, Ettore, 1987, *Doctrine de la classe politique et théorie des élites*, trad, fr, Méridiens-Klincksieck, Paris (prima ediţie în limba italiană: 1985).

Armand, Louis; Drancourt, Michel, 1961, *Plaidoyer pour l'avenir*, Calmann-Lévy, Paris.

Aron, Raymond, 1960, „Classe sociale, classe politique, classe dirigeante", *Archives européennes de Sociologie*, vol. 1, pp. 260-281.

Aron, Raymond, 1967, *Les Étapes de la pensée sociologique*, Paris (reeditat : Gallimard, colecţia „Tel", 1991).

Aron, Raymond, 1968, „Préface", în V. Pareto, *Traité de sociologie générale*, Droz, Geneva, pp. VII-XXVIII.

Aron, Raymond, 1983, Mémoires. Cinquante ans de réflexion politique, Julliard, Paris.

Aron, Raymond, 2002, *Le Marxisme de Marx*, Éditions de Fallois, Paris.

Bachrach, Peter, 1967, *The Theory of Democratic Elitism. A*

Beetham, David; Petrie, Julian, 1983, „Elitism", în Michael Mann (ed.), ***The Mac-Millan Student Encyclopedia of Sociology*****, The MacMillan Press, Londra, pp. 108-109.**

Berle, Adolf A. ; Means, Gardiner C., 1936, ***The Modem Corporation and Private Property*****, MacMillan, New York.**

Birnbaum, Pierre, 1977, Les Sommets de T État. Essai sur l'élite du pouvoir en France, Seuil, Paris.

Birnbaum, Pierre, 1985 (ed.), Les Élites socialistes au pouvoir 1981-1985, PUF, Paris.

Birnbaum, Pierre; Barucq, Charles; Bellaiche, Michel; Marié, Alain, 1978, ***La Classe dirigeante française. Dissociation, interpénétration, intégration*****, PUF, Paris.**

Blum, Léon, 1947, „Préface", în James Burnham, ***L'Ère des organisateurs*****, Calmann-Lévy, Paris.**

Bobbio, Norberto, 1972, ***On Mosca and Pareto*****, Droz, Geneva-Paris.**

Bottomore, Tom B., 1964, ***Élites et sociétés*****, trad. fr., Stock, Paris (prima ediţie în limba engleză : 1964).**

Boudon, Raymond, 1973, ***L'Inégalité des chances*****, Armand Colin, Paris.**

Boudon, Raymond, 1979, ***Effets pervers et ordre social*****, colecţia „Sociologies", PUF, Paris.**

Boudon, Raymond; Bourricaud, François, 1982, ***Dictionnaire critique de la sociologie*****, PUF, Paris (reeditare).**

Bouglé, Célestin, 1908, ***Essai sur le régime des castes*****, Alcan, Paris.**

Busino, Giovanni, 1988b, „La loi d'airain de l'oligarchie de Robert Michels" în Giovanni Busino, *Elites et bureaucratie*, pp. 63-70.

Busino, Giovanni, 1988c, „Premiers jalons d'un élitisme démocratique" In Giovanni Busino, *Élites et bureaucratie*, pp. 97-104.

Busino, Giovanni, 1992, *Élite(s) et élitisme,* PUF, colecţia „Que Sais-je?", Paris.

Chazel, François, 1992, „Pouvoir", în Raymond Boudon (ed.), *Traité de sociologie*, PUF, Paris, cap. 5, pp. 195-226.

Clark, Terry, 1973, Prophets and Patrons : The French University and the Emergence of the Social Sciences, Harvard University Press, Cambridge.

Clifford-Vaughan, Michalina, 1960, „Some French Concepts of Elites", *British Journal of Sociology,* vol. 11, pp. 319-331.

Coenen-Huther, Jacques, 1984, *Le fonctionnalisme en sociologie : et après ?*, Editions de l'Université de Bruxelles, Bruxelles.

Coenen-Huther, Jacques, 1997, *Tocqueville*, PUF, colecţia „Que Sais-je ? ", Paris.

Coenen-Huther, Jacques, 1998, „The Paths of Recognition: Boudon, Bourdieu and the «Second Market» of Intellectuals", *International Journal of Contemporary Sociology*, vol. 35, nr. 2, pp. 208-216.

Coenen-Huther, Jacques, 2000, „L'Europe de l'Est en transition: circulation ou reproduction des élites?", *Revue Européenne des Sciences Sociales*, tomul XXXVIII, nr. 118, pp. 135-149.

Czudnowski, Moshe M. ; Eulau, Heinz, 1976, *Elite Recruitment in Demo-*

Degenne, Alain; Forsé, Michel, 1994, *Les Réseaux sociaux*, Armand Colin, Paris (ediţia a doua : 2004).

Delruelle-Vosswinkel, Nicole, 1972, *Les notables en Belgique*, Éditions de l'Université de Bruxelles, Bruxelles.

Di Palma, Giuseppe, 1973, The Study of Conflict in Western Society: A Critique of the End of Ideology, General Learning Press, Morristown, New Jersey.

Djilas, Milovan, 1958, *La Nouvelle classe dirigeante*, trad, fr., Plon, Paris (prima ediţie în limba engleză : 1957).

Domenach, Jean-Marie, 1961a, „Réponse à Louis Armand", *L'Express*, nr. 456.

Domenach, Jean-Marie, 1961b, „Plaidoyer pour la politique", *L'Express*, nr. 457.

Dreitzel, Hans P., 1962, *Elitebegriff und Sozialstruktur*, Enke Verlag, Stuttgart.

Dupréel, Eugène, 1948, *Sociologie générale,* PUF, Paris.

Durkheim, Émile, 1928, *Le Socialisme*, PUF, Paris (reeditare: colecţia „Quadrige", 1992).

Duverger, Maurice, 1951, *Les Partis politiques*, Armand Colin, Paris (ediţia a patra : 1961).

Eisermann, Gottfried, 1989, *Max Weber und Vi If redo Pareto. Dialog und Konfrontation*, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.

Endruweit, Günter, 1998, *Beiträge zur Soziologie*, vol. 2, *Allgemeine Soziologie*, Christian-Albrechts-Universität zu Kiel, Soziologische Arbeitsberichte, nr. 25, cap. V, *Eliten*, pp. 245-269.

Eulau, Heinz, 1976, „Elite Analysis and Democratic Theory" în M.M.

Giddens, Anthony, 1990, „Elites in the British Class Structure”, in John Scott (ed.), *The Sociology of Elites,* vol. 1, *The Study of Elites,* Edward Elgar Publishing Ltd., Aldershot, pp. 345-361.

Grabher, Gemot; Stark, David, 1998, „Organising Diversity : Evolutionary Theory, Network Analysis and Post-Socialism”, in John Pickles, Adrian Smith (ed.), *Theorising Transition. The Political Econotny of Post-Com-munist Tranforma-tions*, Routledge, Londra §i New York, pp. 54-75.

Gurvitch, Georges, 1963a, *La Vocation actuelle de la sociologie*, tom I, *Vers la sociologie différentielle,* PUF, Paris, ediţia a treia, revăzută.

Gurvitch, Georges, 1963b, *La Vocation actuelle de la sociologie*, tom II, *Antécédents et perspectives*, PUF, Paris, ediţia a treia, revăzută.

Gurvitch, Georges (ed.), 1967, *Traité de sociologie*, tom I, PUF, Paris, ediţia a treia, revăzută.

Hanley, Eric; Yershova, Natasha; Anderson, Richard, 1995, „Russia - Old Wine in a New Bottle? The Circulation and Reproduction of Russian Elites. 1983-1993”, *Theory and Society,* vol. 24, pp. 639-668.

Hunter, Floyd, 1953, *Community Power Structure*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, North Carolina

Jaeggi, Urs, 1967, Die gesellschaftliche Elite : eine Studie zum Problem der sozialen Macht, ediţia a doua, P. Haupt, Berna şi Stuttgart.

Kolabinska, Marie, 1912, La Circulation des élites en France : étude historique depuis la fin du XIe siècle jusqu'à la Grande Révolution, Imprimeries Réunies, Lausanne.

Kryshtanovskaya, Olga ; White, Stephen, 1996, „From Soviet Nomenklatura to Russian Elite", *Europe-Asia Studies (formerly Soviet Studies)*, vol. 48, nr. 5, pp. 711-733.

Lasch, Christopher, 1996, *La révolte des élites et la trahison de la démo-cratie*, trad, fr., Climats, Paris (prima ediţie americană: 1995).

Lasswell, Harold D., 1948, *Power and Personality*, W.W. Norton, New York.

Lasswell, Harold D., 1965, „The Study of Political Elites", în Harold D. Lasswell, Daniel Lerner, *World Revolutionary Elites. Studies in Coercive Ideological Movements*, The M.I.T Press, Cambridge, Massachusetts.

Laumann, Edward O. ; Pappi, Franz U., Networks of Collective Action : A Perspective in Community Influence Systems, Academic Press, New York.

Lazega, Emmanuel, 1998, *Réseaux sociaux et structures relationnelles*, PUF, colecţia „Que Sais-je?", Paris.

Le Play, Frédéric, 1941, *Œuvres*, tom I, *Principes de paix sociale: la famille* ; tom II, *La réforme de la société. Le travail*, Éditions d'histoire et d'art, Paris.

Léotard, Marie-Laure de, 2001, *Le Dressage des élites*, Plon, Paris.

Lewandowski, Olgierd, 1974, „Différenciation et

Marsden, P.V. ; Laumann, E.O., 1977, „Collective Action in a Community Elite: Exchange, Influences Processes and Issue Resolution”, în R.J. Liebert, A. Imersheim (ed.), *Power, Paradigms and Community Research*, Sage, Londra, pp. 199-250.

Martindale, Don, 1981, *The Nature and Types of Sociological Theory*, ediţia a doua, Harper and Row, New York.

Marx, Karl, 1965, *Le Manifeste communiste*, *Œuvres*, vol. 1, Gallimard, colecţia „La Pléiade”, Paris, pp. 159-195 (prima ediţie: 1848).

Meisel, James H., 1962, *The Myth of the Ruling Class*, The University of Michigan Press, Ann Arbor.

Mendras, Henri; Forsé, Michel, 1983, *Le Changement social. Tendances et paradigmes*, Armand Colin, Paris.

Merton, Robert K., 1968, *Social Theory and Social Structure*, The Free Press, New York.

Michels, Robert, 1914, *Les Partis politiques. Essai sur les tendances oligarchiques des démocraties*, trad. fr., Flammarion, Paris. Ediţie nouă, colecţia „Champ politique”, 1971, Ffcris (prima ediţie în limba germană : 1911).

Mills, C. Wright, 1953, „Introduction”, în Thorstein Veblen, *The Theory of the Leisure Class*, Mentor Edition, The New American Library, New York, pp. VI-XIX.

Mills, C. Wright, 1969, *L'Élite du pouvoir*, trad, fr., Maspero, Paris, (prima

Nadei, S.F., 1956, „The Concept of Social Elites”, *International Social Science Bulletin*, voi. 8, pp. 413-424, reluat în John Scott (ed.), *The Sociology of Elites,* vol.l, *The Study of Elites,* Edward Elgar Publishing Ltd., Aldershot, 1990, pp. 31-42.

Naville, Pierre, 1950, „La bureaucratie et la révolution”. *Arguments,* nr. 17.

Ortega y Gasset, José, 1937, *La Révolte des masses*, trad, fr., Stock, Paris (prima ediţie în limba spaniolă: 1930).

Pareto, Vilfredo, 1902, 1903, *Les Systèmes socialistes*, curs ţinut la Universitatea din Lausanne, 2 vol., Giard et Brière, Paris.

Pareto, Vilfredo, 1968, „Traité de sociologie générale”, *Œuvres complètes,* editat de Giovanni Busino, tom XII, Droz, Geneva (prima ediţie în limba italiană : 1916).

Parry, Geraint, 1969, *Political Elites*, George Allen and Unwin, Londra.

Parsons, T. ; Bales, R.F. ; Shils E., 1953, *Working Papers in the Theory of Action*, The Free Press, Glencoe.

Putnam, R., 1976, *The Comparative Study of Political Elites*, Prentice Hall, Englewood Cliffs.

Reinhard, Wolfgang (ed.), 1996, Les Élites du pouvoir et la construction de TÉtat en Europe, PUF, Paris.

Renaut, Alain, 2002, *Que faire des universités ?*, Bayard, Paris.

Riesman, David *et al.,* 1964, *La Foule solitaire,* trad, fr., Arthaud, Paris (prima ediţie americană : 1950).

Rizzi, Bruno, 1976, *La Bureaucratisation du monde*, 2 vol., Champ libre, Paris (prima ediţie în limba italiană : 1939).

Schmalenbach, Hermann, 1922, „Die soziologische Kategorie des Blindes”, *Die Dioskuren,* nr. 1.

Schumpeter, Joseph, 1951, *Capitalisme, socialisme et démocratie*, trad, fr., Payot, Paris (prima ediţie în limba engleză : 1942).

Scott, Howard, 1933, *Introduction to Technocracy*, John Day Company, New York.

Scott, John (ed.), 1990, The Sociology of Elites, vol. 1 : The Study of Elites ; vol. 2 : Critical Perspectives ; vol. 3 : Interlocking Dictatorships and Corporate Networks, Edward Elgar Publishing Ltd., Aldershot.

Simmel, Georg, 1999, *Sociologie. Étude sur les formes de la socialisation*, trad, fr., PUF, Paris (prima ediţie în limba germană : 1908).

Simon, Pierre-Jean, 1991, *Histoire de la sociologie*, PUF, colecţia „Fondamental”, Paris.

Staniszkis, Jadwiga, 1991a, *The Dynamics of the Breakthrough in Eastern Europe. The Polish Experience*, University of California Press, Berkeley.

Staniszkis, Jadwiga, 1991b, „Political Capitalism in Poland”, *Eastern European Politics and Societies*, vol. 5, pp. 127-141.

Stanworth, Philip; Giddens, Anthony, 1974, *Elites and Power in British society*, Cambridge University Press, Cambridge.

Steiner, Kurt, 1972, *Politics in Austria*, Little Brown, Boston.

Suleiman, Ezra N., 1979, *Les Élites en France. Grands corps et grandes écoles*, trad, fr., Seuil, Paris (prima ediţie americană : 1978).

Svalastoga, Kaare, 1969, „Elite and Social System”, *Acta*

Touraine, Alain, 1973, ***Production de la société*****, Seuil, Paris.**

Valade, Bernard, 1990, ***Pareto. La Naissance d'une autre sociologie*****, PUF, colecţia „Sociologies", Paris.**

Valade, Bernard, 1996, ***Introduction aux sciences sociales*****, PUF, colecţia „Premier cycle", Paris.**

Veblen, Thorstein, 1970, ***Théorie de la classe de loisir*****, trad, fr., Gallimard, Paris (prima ediţie americană : 1899).**

Vladimirov, Jelio, 1996, „L'éthos démocratique dans la Bulgarie postcommuniste", în Jean-Pierre Gem (ed.), ***La Bulgarie : une transition menacée*****,**

Index de nume proprii

A

Albats, E. 120
Albertoni, E. 68-70
Alston, L. 22, 140
Armand, L. 100
Aron, R. 24, 33, 34, 42, 44, 52, 61-62, 65-66, 68, 85, 86, 119

B

Bachrach, P. 85
Bauer, M. 113, 121, 122-123, 169, 171
Baylis, T. 199
Berle, A. 102, 104, 105
Bertin-Mourot, B. 121-123, 169, 171
Birnbaum, R 100, 114, 115, 121, 122, 171, 185
Blum, L. 103
Bobbio, N. 68, 71
Bonald, L. de 27
Bottomore, T. 16, 21, 42
Bouthoul, G. 25
Burke, E. 27
Burnham, J. 26, 101-105
Busino, G. 8, 10, 15, 16, 24, 27, 55, 56. 84

C

Chazel, R. 143
Clifford-Vaughan, M. 22, 95, 138, 141
Coenen-Huther, J. 28, 31, 33, 35, 120, 186, 197

D

Dagnaud, M. 172
Dahl, R. 109-111, 117-119, 135, 163
Dahrendorf, R. 42, 150
Degenne, A. 164-165
Delruelle-Vosswinkei, N. 146-147
Djilas, M. 102
Domenach, J.-M. 100
Drancourt, M. 100